

Ali Arslan _ Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü

AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE İKİNCİ YAHUDİ GÖÇÜ
TRUVA YAYINLARI

TRUVA YAYINLARI8

Yayın No: 110

Truva / Tarih: 20

Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü

Yazarı: Prof. Dr. Ali Arslan Second Jevvish Mipration From Europe
to Turkey

Yayın Danışmanı : Abdullah Şahin

Genel Yayın Yönetmeni : Burak Fazıl Çabuk

Yayın Editörü : Pınar Bulut

Redaksiyon : Öznur S. Yiğit

Bilgisayar Uygulama : Truva Ajans

Kapak Tasarımı : www.natagrup.com

Baskı-Cilt: Kilim Matbaacılık Ltd. Şti.

Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi

No: 12/204 Topkapı-istanbul (0 212) 612 95 59

1. Baskı Nisan 2006

ISBN: 9944-975-14-1

© Kitabın telif hakları, Akçalı Telif Hakları Ajansı aracılığıyla Truva
Yayınlari'na aittir.

Yayınevinden ve yazardan yazılı izin alınmadan kısmen veya tamamen
alıntı

yapılamaz, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

© Truva Yayınları, 2006

Hocapaşa Mah. Dervişler Sok.

No. 9 Kat: 4 34110 Sirkeci/İSTANBUL

Tel: (0212) 513 85 44

Fax:(0212) 513 85 45

www.truvayayinlari.com

e-mail: info@truvayayinlari.com

Prof. Dr. Ali Arslan

AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE İKİNCİ YAHUDİ GÖÇÜ

PROF.DR.ALİARSLAN

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü Türkiye Cumhuriyet Tarihi Anabilim Dalında öğretim üyesi yapmakta olan Doç. Dr. Ali Arslan'ın diğer eserleri şunlardır:

- Türk Cumhuriyetlerinden Gelen Öğrenciler (1994)
- Darülfünun'dan Üniversite'ye (1995)
- İ.Ü Edebiyat Fakültesi Tarihçesi (Prof. Dr. Ali İhsan Gencer'le birlikte) (2004)
- Osmanlı Devleti'nde Rum Basını (2004, Yunanistan, Yunanca Baskı)
- Kısır Döngü-Türkiye'de Üniversite ve Siyaset (Ağustos, 2004, Truva)
- Balkanların Anahtarı-Önemi Bilinmeyen Ada: Taşöz (Nisan, 2005, Truva)
- Kutsal Ermeni Papahğı-Eçmiyazin Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar (2005)
- Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Rum Basını (Eylül, 2005, Truva)

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ/9 GİRİŞ/ 13

I- AVRUPA'DA YAŞANAN ZULÜMLER ÖNCESİNDE
YAHUDİLER 13

II- BATI AVRUPA'DAKİ ZULÜMLER VE
BATI AVRUPA'NIN YAHUDİLERDEN TEMİZLENMESİ 15

III- DOĞU AVRUPA'DA YAHUDİLERİN
TOPLANMASINDA OSMANLILARIN ROLÜ 18

IV- BATI AVRUPA'DA YAHUDİLERİN HAKLARINI
KAZANMALARI ,...,21

Fransa 21

İngiltere 23

Almanya 25

BİRİNCİ BÖLÜM

AVRUPA'DA YAHUDİ DÜŞMANLIĞININ
ŞİDDETLENMESİ VE GÖÇE DÖNÜŞMESİ / 27

I- AVRUPA'DA YAHUDİLERE KARŞI TEPKİLERİN OLUŞUMU
29

Fransa 30

Almanya 32

Avusturya-Macaristan 33

Rusya 34

II- YAHUDİLERDE SİYON FİKRİNİN/FİLİSTİN'E
YERLEŞME DÜŞÜNÇESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI 36

III-YAHUDİ GÖÇÜNÜN NİTELİĞİ 39

IV- YAHUDİ YARDIMSEVERLERİ VE YARDIM KURULUŞLARI 40

V-YAHUDİ KURULUŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER 52

VI- BATI AVRUPALI BÜYÜK DEVLETLERİN
DOĞU POLİTİKALARINDA YAHUDİLERİN YERİ 53

İngiltere 53

Fransa 57

Almanya 60

Rusya 62

ABD 62

İKİNCİ BÖLÜM

RUSYA VE DOĞU AVRUPA'DAN YAHUDİ
GÖÇÜ KARŞISINDA OSMANLI YÖNETİMİ / 69

1-II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ ?? 71

A- İlk Göçler Karşısında Osmanlı Yönetiminin Tavrı

B-İngiltere'nin Yeni Politikasında Yahudi Göçmenleri

ve Osmanlı Devleti'nin Yahudi Göçmenlerin

Filistin'e Yerleşmemeleri Kararının Oluşması 73

C- Bulgaristan Prensipliği'nin Irkçı Uygulamaları

Karşısında Yahudilerin Göçe Yönelmesi ve

Osmanlı Hükümeti'nin Yahudiler Lehine Müdahalesi .76

D- Yahudi Mültecilerin Geldikleri Ülkeler ve Geliş Şekilleri 78

E- İstanbul'da Sayıları Artan Yahudi

Mültecilerin Tehlikeli Olabileceği Endişesi 81

F- Yahudi Mültecilerin Gelişlerini Engelleme Çabaları 82

G- Yahudi Mültecilerin Planlı Olarak Yerleştirildiği Yerler 86

H- İskan Edilen Muhacirlerin Yol Masraflarının

Osmanlı Hükümetince Karşılanması 89

1- Osmanlı Yönetiminin Filistin Ve Civarı

Hakkında İlave Önlemler Alması 89

a- Filistin'e Yahudi Göçmen Yerleşmesi Yasağının Oluşumu 89

b- Filistin'in Neresi Olduğunun Tespiti	91
c- Yahudilerin Filistin'de Para Basımı	92
d- Filistin'de Yahudilerin Toprak Alımının Kısıtlanması	93
e- Yahudi Göçünün Filistin'e Bitişik Alanlara Yönelmesi Üzerine Suriye ve Beyrut'ta Yahudi Göçünü Engelleme Çalışmaları	96
f- Siyonistlerin Filistin Hedefleri Karşısında Filistin 'deki Yasakların Ağırlaştırılması	99
İ- Gayri Müslim Muhacirlerin Osmanlı Devleti'nde İskanlarının Yasaklanması Kararı	101

J- II. Abdülhamid Döneminde 1908 Tarihine Kadar Göçün Devam Etmesi.... 103

K- II. Abdülhamid Döneminde Siyonistlerle İlişkiler ...104

II- II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE YAHUDİ GÖÇÜNE BAKIŞ
108

B- İttihat ve Terakki'nin Hükümete Girişinden

I. Dünya Savaşı Arefesine Kadar Olan Dönem 110

a- Filistin'de Yasakların Devamı 110

b- Göçmen Yahudilerin Makedonya'ya

Yerleştirilme Teşebbüsü 119

c- Göçmen Yahudilerin Mezapotamya'ya

Yerleştirilme Teşebbüsü 121

C-1. Dünya Savaşı Arefesi ve Müslüman-Yahudi İttifakı Teşebbüsü ile İngiltere'nin Siyonist ve Arap Milliyetçilerini Yanına Çekmesi ..122

D-1. Dünya Savaşı Dönemi 126

III-OSMANLILARIN YAHUDİ GÖÇÜNE BAKIŞI 128

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM OSMANLI DEVLETİ'NE YERLEŞEN
YAHUDİLER /139

I- YAHUDİLERİN YERLEŞTİKLERİ ALANLAR VE NEDENLERİ
141

A- Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri

Yerleştirmek İsteddiği Şehirler 141

a- İstanbul 141

b- İzmir ve Civarı 142

c- Selanik ve Civarı 143

d- İzmir ve Selanik Bölgelerine Yerleştiriliş Nedenleri 144

B- Siyonist Göçmenlerin Yerleşmek İsteddiği Yer: Filistin 146

a- II. Abdülhamid Dönemi 148

b- Filistin'deki Yahudilerin Otonom Bir Tarzda Örgütlenmeleri	155
c- II. Meşrutiyet Dönemi'nde Filistin'e Yahudilerin Yerleşimi	158
II- GÖÇMEN YAHUDİLERİN HAHAMHANE İLE İLİŞKİLERİ	159
III-YAHUDİLER ARASINDAKİ TARTIŞMALAR	161
Gabele Vergisi Tartışması	161
Kasap Açma ve İşletme Tartışması	163
IV-GÖÇMEN YAHUDİLERE AÇILAN OKULULAR	164
V- GÖÇMEN YAHUDİLER İÇİN MESLEKİ EĞİTİM VE SANAT ÖĞRETME ÇALIŞMALARI	171
VI-YAHUDİLER İÇİN AÇILAN HASTANELER	172
VII- GÖÇMEN YAHUDİLERE AÇILAN MABEDLER	172
VIII-GÖÇMEN YAHUDİLER İÇİN MEZARLIK TEMİNİ	177
IX- GÖÇMEN YAHUDİLER VE YENİ DİLLERİN ETKİNLİĞİNİN ARTIŞI	178
X-GÖÇMEN YAHUDİLERİN YAYIN FAALİYETLERİ	178
XI- GÖÇMEN YAHUDİLERİN FUHUŞ SEKTÖRÜNDEKİ YERİ VE YAHUDİLER ARASINDA YAŞANAN TARTIŞMALAR	178
XII- GÖÇMEN MÜZİĞİ YANİ KLEZMER'DEKİ TÜRK ETKİSİ	182
XIII-GÖÇMEN YAHUDİLERİN SİYASİ ALANDAKİ ETKİLERİ	182
XIV- ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLETN OSMANLI'DAKİ GÜCÜ	184
XV- SİYONİSTLERİN OSMANLI DEVLETİNDE ÖRGÜTLENMESİ	186
XVI-İŞGAL DÖNEMİNDE YAHUDİ GÖÇÜNE BAKIŞ	194
XVII- İŞGAL DÖNEMİNDE SİYONİST YAHUDİLERİ	197
XVIII- OSMANLI DEVLETİ SONRASINDA TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER	199
SONUÇ/ 211 CONCLUSION/219	

ÖNSÖZ

Türkiye'nin AB'ye yakınlaşmak için çalıştığı ve zayıf olarak gösterilen insan hakları karnesinin devamlı önüne çıkarıldığı bir sırada, Osmanlı

Arşivi'nde araştırma yaparken, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında, Avrupa'nın zulmünden kaçan Yahudilerin sığındıkları ülkedeki Padişah'a takdim ettikleri şiirdeki;

"Padişahım padişah-ı mün'im-i bî-çârgân Tacidarım tacidar-ı muhsin-i bî-vâbgân Lutf-ı ihsan umumu eyledi mesrur ve şad Ömrünü etsin fuzûn Rabb-i celîl-i zevi'l-mennân"

şeklindeki içten duyguları yansıtan mısralar ile karşılaşmam, bu konuyu incelemeye yönelmemde önemli bir rol oynadı. Bu konudaki bilgi birikimin belli bir düzeye ulaşması üzerine, TTK tarafından Ankara'da, 9-13 Eylül 2002'de düzenlenen Türk Tarih Kongresi'nde "Rusya ve Doğu Avrupa'dan Yahudi Göçü Karşısında Osmanlı Yönetiminin Tavrı" başlıklı bir tebliğ sundum. Ancak bu kongrenin bildiri metinlerinin matbaada bekletilip bir türlü basılmaması dolayısıyla ilim alemince incelenmesi mümkün olamamıştır.

10 • ALİ ARSLAN

Milliyetçilik akımlarının etkili hale geldiği ve ırkçılığa dönüştüğü XIX. yüzyılda, Yahudilere bakışta bir tavır değişikliği ortaya çıkacak ve onlar için Avrupa'da acı ve ızdırab dolu bir dönem başlayacaktı. Daha önce dinî nitelikli olan eski Hıristiyan-Yahudi düşmanlığı, XIX yüzyılın ikinci yarısında yerini biyolojik niteliğe bırakacaktı. Ancak, bu Yahudi aleyhtarlığı (antisemitizm) daha önce mevcut olan ön yargılarla da desteklenecekti. Acaba Avrupa'daki bu yaklaşım Avrupalı sayılmayan, emperyalist düşüncelerle parsellenmeye çalışılan Doğu'da, yani Osmanlı Devleti'nde nasıldı?

Bu çalışma ile XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başında, özellikle bazı ülkelerde ortaya çıkan ırkçılık ve Yahudiler için antise-mitizm uygulamaları karşısında Osmanlıların tavrını sorgulamak da hedeflenmiştir. Siyonistlerin Filistin'i istemeleri üzerine ortaya konan tavır, Yahudi düşmanlığından mı yoksa ülkeyi savunmaktan mı kaynaklanmıştır? Türkler bu önemli ayrımı yapabilmede başarılı olmuşlardır mıdır?

Türkiye'de Yahudilerle ilgili yapılan çalışmaların genellikle Filistin konusu ekseninde veya Filistin konusu zihinlerde tutularak yazıldığını rahatlıkla söylemek mümkündür. Osmanlı'nın son döneminde Yahudiler konusunu incelerken Filistin konusuna girmemenin mümkün olmadığı farkında, olmakla ve çalışmamızda da yer vermekle beraber, Yahudilerle ilgili yapılan bütün çalışmaların Filistin konusuna hapsedilmemesi

gerektiğini düşünmekteyiz. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra Yahudilerin Filistin'e akın etmeleri ile yerli halkın tepkisi ve 11. Dünya Savaşı sonunda İsrail'in kurulması ile Filistinlilerin yaşadığı mağduriyetler nazarda tutularak, Osmanlı dönemi Yahudileri konusunu bütünüyle kavramak mümkün değildir. Biz konuyu, dönemi içinde kalarak ve sadece siyasi boyutu yerine bütün yönlerini incelemeye gayret ettik. Bu çalışmamızda, Yahudilerin göç olayını sadece Siyonistle-

11 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

rin faaliyetleri olarak gören anlayıştan veya sömürgeci devletlerin faaliyetlerini dikkatten kaçırarak, eski Osmanlı coğrafyasında meydana gelen bütün olayları Siyonistlere atf eden anlayıştan kaçınılmaya çalışılmıştır. Bunun için, göçü etkileyen faktörlerin veya aktörlerin, yapabildiğimiz kadarıyla, tamamını dikkate alarak kitabımızın taslağını oluşturduk. Bu açıdan, Yahudilerin Avru-pa'daki durumu, Osmanlı'nın Avrupa'da Yahudilerin mağduriyetlerini azaltmadaki rolünü, bilhassa Batı Avrupa'da Yahudilerin siyasi ve ekonomik canlanmaları ve Filistin rüyasının ortaya çıkışı, Yahudi düşmanlığının da katkısı ile göçün başlaması, bu aşamada yardım için hazır olan Yahudi teşkilatları, büyük güçlerin Osmanlı Devleti stratejilerinde Yahudilere verdikleri önemi, göç karşısında Osmanlı yöneticilerinin ortaya koydukları tavırları, göçün insanî boyutu ile siyasî boyutunu ayırmada gösterdikleri hassasiyeti, Osmanlı Devleti topraklarında yerleşen Yahudilerin eğitim, kültür, siyasî, dinî ve sosyal faaliyetleri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu eserin yayınlanması hususunda beni ikna eden Burak Fazıl Çabuk'a; eseri dikkatlice okuyarak eserin olgunlaşmasına katkıda bulunan Pınar Bulut'a ve tüm Truva Yayınları yetkililerine teşekkür ederim.

Din, milliyet, görüş ve mensubiyet dolayısıyla hiç kimsenin aşağılanmaması, eşitlik kavramlarının sözden öze, düşünceden kalp ve vicdanlara hakim kılınması, belki daha da önemlisi, emniyetle kendini üstün gören anlayıştan kurtularak, kendisi için istediği eşitliği, hatta kazanımlarım, ötekiler için de istemeyi iç-selleştirme erdemine bütün insanların kavuşması temennisiyle...

Prof. Dr. Ali Arslan

İstanbul Üniversitesi

Edebiyat Fakültesi

Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

GİRİŞ

I-AVRUPA'DA YAŞANAN ZULÜMLER ÖNCESİNDE YAHUDİLER

Mısır'dan hayatlarını kurtaran, daha sonra Asur'a götürülen, bilahare Kudüs'e dönmelerine izin verilen Yahudilerin hayatında yeni bir dönem, Romalıların bölgeyi işgal etmeleriyle başlamıştı. Roma imparatorlarına tapmayı kabul etmeyen Yahudilere karşı Romalılarda bir öfke ortaya çıkmış ve Yahudilerin bu tavrı, Ro-ma'nın kutsal kabul edilen kurallarına karşı gelmek olarak algılanmıştı. Bu, Yahudiler için kötü bir dönemin başlangıcı olmuş, İÖ 74'te, Kudüs'teki kutsal tapınakları Romalılar tarafından yıkılmış ve Yahudiler dünyanın dört bir yanına dağıtılmışlardı. Hz. isa'nın çarmıha gerilmesinde Yahudileri kolektif olarak suçlu kabul eden anlayışın ortaya çıkması ve Roma împaratorluğu'nda Hıristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesi, Yahudilerin gördüğü zulmü daha da arttırmıştı. Roma İmparatoru Constantinus, 325'te, Hıristiyanlığı Roma'nın dini yapmış ve bunu kabul etmeyen Yahudileri ezmeye başlamıştı.

14 • ALİ ARSLAN

İslamiyet'te Allah'ın son peygamberi Hz. Muhammed'i ve onun vasıtası ile insanlığa gönderilen Kuran'ı kabul etmeyen Yahudiler kınanmakla birlikte, İslamiyet gayrimüslimlerle birlikte Yahudilere de hoşgörülü olmuştu. İslamiyet'te; Müslümanlara zarar vermemek üzere, Yahudilere kendi din ve kültürlerini yaşamak ve yaşatmak hakkı tanınmış, Müslüman ülkelerde devlet yönetiminde bile görevler verilmişti. Müslümanların uyması gereken bazı kurallardan muaf tutulmaları ve dinlerinden kaynaklanan kurallara göre yönetilebilmeleri için Yahudilerin farklı kıyafet giymeleri usulü benimsenmişti. Askerlik hizmeti yapmadıkları için cizye adı verilen ilave bir vergi alman Yahudiler için -değişik sebeplerle ortaya çıkan bazı bağınazlıklar dışında- İslam anlayışlı devletler zulümden kurtuluş vesilesi olmuşlardı.

Yahudiler, İslam dünyasında özellikle X-XII. yüzyıllarda yaşanan gelişmeyi Müslümanlarla "birlikte paylaşmışlardı".¹ İnsanlık tarihinin mirasına sahip çıkan ve bunu geliştiren Müslümanların eserleri Avrupa'yı etkilerken, bu etkileşimde Yahudiler de yerini almıştı. İbni Sina'nın yazdığı eseri XIV. yüzyılda Milanolu hekimler İbranice çevirisinden okumaktaydılar. Salerno Okulu ile Montpellier Fakültesi, Müslüman ve

Yahudilerin temsil ettiği tıp ilmi sayesinde bu alanın öncüleri olmuşlardı.2 III. Abdurrah-man (912-961)'ın başkentte yaptırdığı Kurtuba Üniversitesi, Avrupa'dan da öğrencilerin kabul edildiği, Hıristiyan ve Müslüman öğrencilerin eğitim gördüğü önemli bir ilim merkezi idi. Hıristiyan İspanya'da kurulan ilk üniversite, İspanyol Castilla Kralı VI-II. Alfonso (1158-1214) tarafından Valencia'da kurulmuştu. Bu üniversitenin öğretim üyeleri Müslüman ve Yahudilerden meydana geliyordu.3 Abbasiler liderliğindeki İslam dünyasının parçalanması, iç

15 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

karışıklıklar ve çatışmaların başlaması, Avrupalıların geri kaldıklarının farkına varmaya başlamaları, refah ve zenginliğe doğru hareket etme arzularının uyandığı bir döneme rast gelmişti. İsmi ve halkı harekete geçirmek için kullandığı söylem dışında dinsel bir niteliği olmayan Haçlı seferleri döneminde, Müslümanlarla beraber Yahudiler de büyük zararlara uğrayacaklardı. .

II-BATI AVRUPA'DAKİ ZULÜMLER VE

BATI AVRUPA'NIN YAHUDİLERDEN TEMİZLENMESİ

1096 yılında, Keşiş Piyer tarafından Köln'de başlatılan Haçlı seferi öncesinde, Almanya'da Yahudilere katliamlar yapılmış ve, bu birçok yerde tekrarlanmıştı.4 1215'teki Laterano Konsili'nden ve Albililerin, Haçlı seferinden sonra, Yahudilere küçük sarı bir halka işaret takma mecburiyeti getirilmişti.

1066'dan itibaren İngiltere'ye gelen Yahudiler, Aslan Yürekli Richard'ın tahta çıkışına kadar rahat bir hayat yaşamışlar, yüz yıl kadar acılı bir dönemden sonra, 1290 tarihinde İngiltere'den koyulmuşlardı. Böylece Avrupa'da Yahudilerin yaşaması yasaklanan ilk ülke İngiltere olmuştu.

Fransa'da, Yahudilerin ilk sürgün fermanı 1182'de yayınlanmıştı. Fransa'nın batısında bulunan Brittany'den 1240 ve Gas-konya'dan 1288'de çıkarılan Yahudiler, XIV. yüzyılda kademeli olarak Fransa'dan çıkarılmış ve 1394'te artık Fransa, Yahudilerin yaşamasına kapalı bir ülke haline getirilmişti. Fransa, Avrupa'da Yahudilere kapatılan ikinci ülke olmuştu.

İber yarımadasında, Müslümanların gerilemesine paralel olarak 1391 ve 1492 tarihlerinde, İspanya'da ve 1497 tarihlerinde Portekiz'de yaşamak isteyen Yahudiler, din değiştirme ile ölüm

arasında tercihle karşı karşıya bırakılmıştı. Hıristiyanlığı mecburen kabul eden Yahudiler de Yahudilik propogandası yapmakla suçlanmışlardı. Suçlanan Yahudiler, diri diri yakılmak dahil çeşitli cezalara çarptırılmışlardı. Yahudi kökenli Hıristiyanların cezalandırılmaları XVIII. yüzyılın sonlarına kadar devam etmiş ve İspanya'da engizisyon 1834'te kaldırılabilmişü.

XVI. yüzyıldaki reform hareketi, başlangıçta birçok Yahudiyi ümide şevketmiş, fakat Martin Luther'in Yahudilere yönelik yatıştırıcı tavrının daha sonra acımasız bir düşmanlığa dönüşmesi, Protestan yöneticilerin Yahudileri ülkelerinden kovması ile neticelenmişti. Reform karşıtı olan Papalık da Yahudiler aleyhindeki uygulamalarını şiddetlendirmişti. 1556'da, Papa IV. Pavlus, Roma Yahudilerinin bir gettoda yaşamaları uygulamasını başlatmış ve bu, Papalığın dünyevi devlet niteliğinin sona erdiği tarih olan 1870 tarihine kadar tamamen kaldırılmamıştı. 1775 tarihinde, Papa VI. Pius tarafından Yahudilere yönelik baskı uygulamasına yeni tedbirler konulmuş, Yahudilerin arabaya binmeleri ve mezarlıklardaki ölülerinin başına taş dikilmesi yasaklanmıştı. Yahudiler İtalya'dan bütünüyle kovulmamış fakat gettolarda yaşamaya mahkum edilmişlerdi.

İngiltere ve Fransa'dan sürülen Yahudiler doğuya doğru hareket etmişlerdi.. Danimarka, Hollanda, Almanya, Avusturya, İsviçre ve Parma gibi İtalya'nın bazı bölgelerinde Yahudilere karşı olumsuz bir tavır mevcut olmasına karşılık, İngiltere ve Fransa'da olduğu gibi tamamen ülkeden kovulmamışlar di. XV. yüzyılda, bu ülkelerde ortaya konan tavır dalgalı bir^şekilde devam etmiş, yaşanan zulümlere karşılık Yahudiler hayatlarını devam ettirmişlerdi.

Batı Avrupa'daki Yahudiler, gördükleri zulümler dolayısıyla, İngiltere, Fransa ve diğer merkezi Avrupa ülkelerinden Do-

17' AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ğu Avrupa'ya doğru göçmüşlerdi. Portekiz ve İspanya'dan kovulan, gördükleri zulümler karşısında İtalya'dan göçmek zorunda kalan Yahudiler, 1299'dan itibaren gittikçe genişleyen Osmanlı Devleti ve diğer Müslüman ülkelere göçmeye başlamışlardı. İspanya, Portekiz ve İtalya'dan göçenler; Selanik, İstanbul, İzmir ve diğer Osmanlı şehirlerine yerleşecekler ve bu Yahudilere Sefaridi denilecekti. Doğu Avrupa'ya yerleşenler de Eşkenazi olarak adlandırılacaktı.

Reformasyon döneminde, Batı ve Orta Avrupa'daki Yahudiler büyük ölçüde yerlerinden edileceklerdi. Eşkenazilerin büyük kısmı Polonya-Litvanya yönünde sürülecek ve Hıristiyan toplumla ilişkileri kesilmeye çalışılacaktı.⁵ 1671'de, Branden-burg-Prusya'ya elli Yahudi ailesinin yerleşmesine ve ticaret yapmalarına müsaade edilecek, ancak bunların açıktan dinî ibadetlerini yapmaları yasaklanacaktı. Kısacası, XVII. yüzyıl sonunda "Osmanlı toprakları hariç, Avrupa'nın büyük kısmında dinî dogmalar politik hayatı yönlendiren esas unsurlar olma özelliğini korumaktaydı."⁶

Bu dönemde, Avrupa'da Yahudiler "gettolara kapatılmış ve sefil bir şekilde" yaşarken; Osmanlı Devleti'nde, "kent toplumu ile çok iyi bir şekilde bütünlük sağlamakta, hür şehir yaşantısına katılarak hayatlarını devam ettirmekteydiler.⁷ Elbette, zulüm görenlerin imkanları olduğunda insanca yaşayacakları bölgelere doğru hareket etmeleri doğal bir tavidir.

İber yarımadasından gerçekleşen ve bizim birinci göç olarak vasıflandırdığımız olayda, Osmanlılar Yahudilere kucak açarak onları zulümden kurtarmışlardır. Merkezi ve Doğu Avrupa'daki Yahudilerin, Batı Avrupa ülkelerine nazaran daha rahat yaşamalarında da Osmanlıların bu bölgedeki hakimiyetlerinin genişlemesinin büyük rolü olduğunu tespit etmekteyiz.

18* ALİ ARSLAN

III-DOĞU AVRUPA'DA YAHUDİLERİN TOPLANMASINDA OSMANLILARIN ROLÜ

Batı Avrupa'da zor günler yaşayan Yahudiler için Osmanlı topraklarının bir sığınak olduğu bilinmektedir. XV. yüzyılda sadece Batı'dan değil, Orta ve Doğu Avrupa'dan da sayıları az da olsa, Yahudilerin Osmanlı ülkesinin özellikle Balkan topraklarına göçtüklerini görüyoruz. Mesela, Selanik'e göç eden Eşkenaz Yahudiler, 1470 tarihinde Eşkenaz sinagogunu kurmuşlardı.⁸

Avrupa'nın batısında Osmanlı Devleti'nin gücünün ulaşmadığı, kuvvetinin yetmediği ve etkisinin bulunmadığı ülkelerden Yahudiler sürülürken; Osmanlı Devleti'ne bağlı olan veya kontrolü altında bulunan veyahut vergi ödemek mecburiyetinden dolayı Osmanlı'yla iyi geçinmek durumunda kalan Avrupa'nın doğusundaki ülkelerde, Yahudiler hayatlarını devam ettirmekteydiler. Bu durum Batı Avrupa Yahudilerinin Doğu Avrupa'ya göçlerine neden olmuştu. Bundan dolayı, doğuya doğru göçen Yahudilerin hayatlarını Osmanlılar sayesinde kurtardıklarını

söylemek mümkündür. Çünkü Batı Avrupa'da Yahudiler zor günler geçirirken, Orta ve Doğu Avrupa'da bir güç olarak ortaya çıkan ve bölgedeki bütün politikaları etkileyen Osmanlı hakimiyet ve himayesi tarih sahnesine çıkacaktı. XV. yüzyılın sonunda Batı Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne doğru yaşanan sürgün nitelikli Yahudi göç hareketi, Orta ve Doğu Avrupa'da yaşanmayacaktır. Çünkü bu bölgede büyük ölçüde hakimiyeti ele geçiren Osmanlılar, Yahudiler dahil gayrimüslimlere karşı bir tavır takmıyıp, onlarla birlikte yaşama anlayışına sahip bulunmaktaydılar. Orta ve Doğu Avrupa'nın Osmanlı nüfuzuna girmesini isteyen Yahudilerin Osmanlı topraklarına veya Osmanlı topraklarının diğer kısımlarına gönüllü olarak göç etme şansları da ortaya çıkmıştı. Buna güzel bir örnek, Osmanlı ordularınının 1526'da Macaris-

19 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

tan'ın başkenti Budin'i ele geçirmeleri üzerine yaşanmıştı. Burada yaşayan ve istekli olan Yahudilerden "binlercesi" aileleriyle birlikte "İslam ülkelerine" göç ettirilmişti. Bunlardan bazıları Selanik ve İstanbul'a yerleştirilmişti.⁹ Avrupa'da dengelerin değişmesini sağlayan bu süreci kısaca özetlemekte yarar vardır.

Osmanlılar, 1526 tarihinde Macar Kralı Lajos H'yi yendi ve hayatına son verdi. Macaristan tahtı Avusturya Kralı Ferdinand'ın eline geçti. 1529 tarihinde Osmanlılar ilk defa Viyana'yı kuşatmışlardı. 1533 tarihinde, Osmanlı-Habsburg barışı yapıldı. Avusturya Kralı Ferdinand 1, Osmanlı padişahına bağlı olduğunu kabul etti ve Osmanlı da Ferdinand'ın elinde tuttuğu Macar toprakları üzerindeki hakimiyetini tamdı. Osmanlıların 1566'da Ziget-var'ı ele geçirmeleri üzerine, 1568'de Osmanlı-Habsburg barışı yapıldı. Bu anlaşma ile Avusturya, Osmanlı Devleti'nin toprak kazançlarını tasdik ettiği gibi, yıllık 30.000 duka vermeyi kabul etmişti. Bu anlaşma, 1574'te sekiz yıl daha uzatılmış ve 1590'da da yenilenmişti. 1606'da, Osmanlı padişahı Avusturya kralının kendisine denk olduğunu kabul etmiş, yapılan uzun mücadelelerden sonra 1699'da, Osmanlılar Macaristan topraklarınının büyük bölümünü kaybetmiş ve Avusturya'ya bırakmıştı. 1718 tarihli Pasorof-ça Anlaşması ile de Temeşvar ile Eflak, Bosna ve Sırbistan'ın bazı bölümlerini yine Avusturya'ya bırakmak zorunda kalmıştı.

Kısacası, Yahudilerin Batı Avrupa'dan çıkarıldıkları bir dönemde, Merkezi Avrupa'yı 1500-1700 yılları arasındaki mücadelesi ile etkisi

altında tutan Osmanlılar, Doğu Avrupa'da da siyasi üstünlük ve kontrollerini kurmuşlardı.

Merkezi Avrupa yanında, XV. yüzyılda Tuna nehrinin güneyine hakim olmalarını takiben Osmanlılar, Macar ve Polonyalıların Romanya üzerindeki mücadelesinden faydalanarak Romanya'yı denetim altına almışlar ve bunu 1774'te Ruslara kaptırmaya

20-ALİ ARSLAN

başlayana kadar devam ettirmişlerdi. Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti Romanya ile de sınırlı kalmamış, Romanya'dan Baltık'a kadar uzanan Lehistan (Polonya) üzerinde hakimiyet mücadelesine başlamıştı. 1490'da imzalanan Osmanlı-Lehistan anlaşması ile Polonya Osmanlı himayesine girmişti. Osmanlı Devleti, Polonya ile zaman zaman problemler yaşasa da, Avusturya'nın kuzeydoğuya, Rusya'nın ise batıya ilerlemesine karşı Lehistan'ı devamlı korumuştur. Yahudilerin Polonya'daki altın çağı; Rusların kuvvetlenmesine paralel olarak onlarla beraber hareket eden Kossakların, 1648 tarihinde, Polonya yönetimine karşı olduğu kadar Yahudilere karşı da düşmanlık içeren isyan hareketi ile son bulmuştu. 1648-1660 yılları arasında, Polonya ve Ukrayna'da Yahudilere karşı şiddetli baskılar meydana gelmiş ve bazı Yahudiler Osmanlı topraklarına göç etmişlerdi. Bunlardan bir kısmı İstanbul'daki Balat ve Hasköy semtlerine yerleşmiş ve buradaki Yahudi Karaitlerle kaynaşmışlardı. 10 Osmanlı Devleti, Polonya'yı korumak ve kendi güvenliği sağlamak için 1768'de Ruslara savaş açmış ve yenilerek Küçük Kaynarca Anlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştı. Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları Polonya, bu savaş sırasında, 1772'de Rusya-Avusturya-Almanya arasında paylaşılarak ortadan kaldırılmıştı. 1795'te, Polonya Yahudilerinin büyük çoğunluğu Rus Çarı'nın uyuşu haline gelmişler ve "Yahudi yerleşim alanına" kapatılmışlardı. Böylece Osmanlılar, Merkezi Avrupa'da gerilemenin arkasından Doğu Avrupa'yı da terk etmek mecburiyetinde kalmalarına karşılık, Almanlar ve Rusların hakimiyeti ortaya çıkmıştı.

Yahudiler, Batı Avrupa'da zor durumda kaldıkları bir dönemde, Osmanlı ülkesine veya onun etkisindeki Merkezi ve Doğu Avrupa'ya sığınarak hayatlarını kurtarmışlardı. Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyılın başlarından itibaren Orta Avrupa'daki etkisini kaybetmeye başlaması üzerine, bu bölgedeki Yahudiler yeni

zorluklarla karşı karşıya kalmaya başladıkları gibi, bu bölgedeki bir kısım Yahudiler de Osmanlı topraklarına göçe yönelmişlerdi. Mesela XVII. yüzyılda Avrupa'dan göçen Yahudilerin İzmir'de devam ettikleri bir sinagog mevcuttu.11

Orta ve Doğu Avrupa'da Yahudilere yönelik zulüm uygulamaları daha da artış gösterecekti. Kısacası, Osmanlıların XVIII. yüzyıl sonunda Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları Orta ve Doğu Avrupa'dan çekilmeleri, bu bölgelerdeki Yahudiler için zor günlerin yeniden başlangıcı olacaktı. Buna karşılık, Batı Avrupa'da Yahudilerin konumunda önemli düzenlemeler yapılacak, statüleri düzeltilecekti.

FV-BATT AVRUPA'DA YAHUDİLERİN HAKLARINI KAZANMALARI

, Fransa

XVIII. yüzyılın başlarından itibaren, Yahudilerin kovulduğu ikinci Avrupa ülkesi olan Fransa'da Yahudilere bakışta iyileşme başlamıştı. 1781 tarihinde, Prusyalı bir hükümet görevlisi olan VWilhelm Dohm Über, yazdığı Die bürgerliche Verbesserung der Juden adlı kitabında, Yahudilere ekonomik hayatta konan sınırlamaların kaldırılması ve statülerinin düzeltilmesi halinde devlete daha faydalı hale gelebileceklerini ileri sürmüştü ve bu sayede Yahudilerin tarım ve zanaatta kendilerini gösterebileceklerini kaydetmişti. VWilhelm Dohm'un bu kitabı, 1782 tarihinde Fransızca'ya tercüme edilmiş ve aydınlarca ilgiyle karşılanmıştı. 1785 tarihinde, Societe royale des sciences et des art de Metz, Fransa'da yaşayan Yahudilerin nasıl "daha mutlu ve faydalı" hale getirilebileceği konusunda bir deneme yarışması düzenlemişti. Abbe Gre-goire'in yaptığı çalışmada, Yahudilerin "yenileştirilmesi" kavramı

22. ALI ARSLAN

öne çıkarılmıştı. Yahudilerden kaynaklanan hatalar yanında, onlara karşı uygulanan zulümlerin de iyileşme yolunu kapattığı vurgulanmaktaydı. Fransa'da artık Yahudilerin nasıl faydalı yurttaşlar olacağı tartışılmaya başlanmış ve yeni bir döneme geçiş başlamıştı. Fransız İhtilali ile haklarını kazanmaya başlayan Yahudiler kısa süre sonra örgütlenme şansı da yakalayacaklardı.

Napolyon, Yahudiler için 1808'de kurulan "idare meclisi" sistemi ile Yahudileri yenileştirmeyi gerçekleştirmeye çalışmıştı. Bu meclisler, Yahudilerin tarım ve zanaat gibi alanlara girmesini teşvik etme görevini de yerine getirmekteydiler.

Geleneksel Yahudi eğitimini yetersiz bulan Yahudi reformcular, eğitim alanında yeni açılımlar sağlamışlar ve ilk modern Yahudi okulunu 1818 yılında, Merz'de açmışlardı. 1819'da ikincisi açılmış ve bunların sayıları 1821'de on ikiye çıkmıştı. 1825 yılında, "Ecole de travail" adıyla bir çıraklık okulu kurulmuştu. Fransa Yahudileri Merkez İdare Meclisi, Yahudi toplumunda köklü değişim için 1827 tarihinde, Metz'de modern taz-da bir Haham Okulu (ecole rabbinique) açmış ve bu okul 1859'da Paris'e taşınmıştı.¹²

Fransa'daki Hıristiyan din adamları, I. Napolyon döneminden itibaren devletten maaş almaya başlamışlardı. Bir süre sonra, 1831 tarihinde, Yahudi din adamları hahamlar da devletten maaş almaya başlamışlardı. 1846 yılında, mahkemelerdeki önemli bir engel de ortadan kaldırılmış ve Yahudilerin mahkemelerde tanıklık için yapmak zorunda oldukları özel yemin, yani "more juda-ico" tarihe karışmıştı.¹³

Bu kazanımlarla beraber, Yahudiler basın hayatına girmişlerdi. Özellikle 1840 yılında, Fransa'da Archives îsraelües gazetesinin yayına başlamasıyla beraber Yahudi basını giderek artan bir güçle faaliyete başladı.¹⁴

23* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Fransa ile bütünleşen Fransa Yahudileri, dış politikada da Fransızlarla beraber çalışmaya başlamışlardı. Paris'teki Merkez İdare Meclisi, 1854 yılında Allgemeine Zeitung gazetesinin editörü Ludwig Philippson'un önerileri üzerine, "Doğu Yahudilerinin uygarlaştırılması görevini" üzerine almıştı. Bunun için hazırlıklara başlayan İdare Meclisi, Comite de Bienfaisance'ın başkanı ve Rothschildlerin sekreteri Albert Cohn'u doğuya göndermişti. Cohn'un görevi, Osmanlı Devleti'ndeki şartlar hakkında bir rapor hazırlamaktı. Bölgeye giden Albert Cohn, bu arada Rothschild'in parasıyla İskenderiye'de iki okul, Kudüs'te bir hastane ve biri kızlar, biri erkekler için bir meslek okulu açmıştı. Ayrıca Albert Cohn, İzmir ve İstanbul'da da birer okul kurmuştu.¹⁵ Cohn'un İzmir'de bu açtığı bu okul kısa süre içinde kapanmıştı.¹⁶

AIU, 1867 tarihinde "Ecole Normale Israelite Orientale" (Doğu Yahudileri Yüksekokulu) adıyla bir öğretmen okulu kurmuştu. Kuzey Afrika dahil doğu bölgelerindeki okullardan iyi derecede mezun olmuş kabiliyetli birer öğrenci bu okula kabul ediliyordu.¹⁷ Yahudi kızlar da Bischoffsheim Enstitüsü ve Madam Isaac Yatılı Okulu'na devam ediyorlardı.¹⁸

Ortaçağ'da Fransa'dan kovulan Yahudiler, XIX. yüzyılın başında Fransa tarafından benimsenmiş, dinî hakları tanınmış, hahamlarına devlet tarafından maaş ödenmeye başlanmıştı. Fransızlar, Fransa Yahudilerine doğudaki Yahudileri "uygarlaştırarak" Fransa için faydalı hale getirme görevini de vererek Yahudileri Doğu politikasında kullanmayı hedeflemişlerdi.

İngiltere

Avrupa'da, ülkesindeki Yahudileri ilk önce kovan ülke unvanına sahip olan İngiltere'de, Yahudiler XVIII. yüzyılda konumla-

24 • ALİ ARSLAN

rını düzeltmiş ve XIX. yüzyıl başlarında rahat bir hayata kavuşmuşlardı. İngiltere'deki Yahudiler, örgütlenmelerini resmi olarak kabul ettirerek Londra Temsilciler Kurulu oluşturmuşlardı.¹⁹

İngiltere, vatandaşları olan Yahudiler ile iyi ilişkiler kurduğu gibi, başka ülkelerdeki Yahudileri de himaye alma ve Yahudiler için bir ideal olan Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikrini de savunmaya başlamıştı. 1840 tarihinde, Şam'da Hıristiyanların Musevilere karşı giriştiği hareket dolayısıyla birçok Musevi'nin ölümü üzerine, İngiltere Yahudileri himayesine almıştı. Dışişleri Bakanı Palmerston, 11 Ağustos 1840 tarihinde, Yahudilerin Filistin'de kurulacak bir "Yahudi Yurdu"na yerleştirilmeleri gerektiğini ifade etmişti.²⁰

İngiltere'deki konumlarının düzelmesine paralel olarak basın hayatına giren Yahudiler, bilhassa 1841 yılında, İngiltere'de Jewish Chronicle gazetesinin yayma başlamasıyla beraber güçlü bir şekilde basın faaliyetlerine başlamış ve etkisini gün geçtikçe artırmıştı.²¹

Yahudiler, İngiliz meclisine seçilmek için mücadele etmişlerdi. Antony Rothschild, 1846 yılında "Baron" unvanını almış ve Lordlar Kamarası'na girmişti. Lionel Rothschild, Yahudi olması dolayısı ile tepkilerle karşılaşsa da 1847 yılında İngiliz Avam Kamarası'na milletvekili olarak seçilmişti. Yabancı ülkelerde de Yahudi vatandaşların hakkını korumayı görev bilen İngiltere, 1850 yılında Yahudi asıllı Don Pacifico ve Finlay haklarını korumak için Yunanistan'ın Pire Limanı'nı ablukaya bile almıştı.²²

Avrupa'da Yahudileri ilk kovan ülke olan İngiltere'de, XIX. yüzyılda Yahudiler iktisadî ve ticarî hayatta etkin bir hale gelecek, ileride bu zeminden faydalanacak olan Siyonistler, uluslararası faaliyetlerinde İngiltere'den faydalanacaklardı.

25' AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Almanya

Haçlı Seferleri sırasında Yahudilerin büyük sıkıntı çektikleri Almanya'da Yahudilere yönelik sınırlamalar devam etmişti. Yahudilerin konumu XVIII. yüzyılda düzelmeye başlayacaktı. Artık, Yahudilerin de ülke kalkınmasına katkı sağlayabileceği fikirleri ileri sürülmeye başlamıştı. Mesela, 1781 tarihinde Prusyalı bir hükümet görevlisi olan Wilhelm Dohm Über, yazdığı *Die bürgerliche Verbesserung der Juden* adlı kitabında, Yahudilere ekonomik hayatta konan sınırlamaların kaldırılması ve statülerinin düzeltilmesi halinde devlete daha faydalı hale gelebileceklerini ileri sürmüştü ve bu sayede Yahudilerin tarım ve zanaatta kendilerini gösterebileceklerini kaydetmişti.²³ Statüleri nispeten düzelen Yahudiler, gerçekten de XIX. yüzyılda bunu ispat etmişlerdi. Gösterdikleri başarılarından rahatsızlık duyanların sayısı da hızla artacaktı.

Toplumsal hayatta yerlerini alan ve ticarî hayatta başarı gösteren Yahudiler, basın alanında da faaliyete başlamışlardı. Nitekim, 1840 yılından önce Almanya'da gelişmiş bir Yahudi basını mevcuttu. En önemlisi ise Magdeburglu Dr. Ludwig Ppilloppson'un editörlüğünü yaptığı *Allgemeine Zeitung des Judenthums* idi.²⁴

Gettolardan kurtulan Almanya Yahudileri, kısa sürede büyük başarılar gösterecekler ve 1870-1880lerde bazı Alman ırkçıları tarafından tehlike olarak görülmeye başlanacaklardır.

DİPNOTLAR

Nicholas de Lange, *Yahudi Dünyası*, İstanbul 1987, s. 39.

Claude Delmas, *Avrupa Uygarlık Tarihi*, çeviren; Nihal Önal, İstanbul 1973, s. 159.

26. ALİ ARSLAN

3 Redaktör Hakkı Dursun Yıldız, *Büyük İslam Tarihi*, IV, İstanbul 1987, s. 377, 380. ? B. Bülent Can, "Halkın Haçlı Seferi(1096)", *Tarih ve Toplum*, sayı 165, Eylül 1997, s. 28. B. Bülent Can, "Yahudi Katliamları", *Tarih ve Toplum*, Mayıs, haziran Ağustos 1997 ^ Thomas Munck, *Seventeenth Century Europe, 1598-1700*,1900, s. 284, 6 Thomas Münck, *Seventeenth Century Europe, 1598-1700*,1900, s. ,370. ' Henri Nahum, *İzmir Yahudileri*, İstanbul 2000, s. 41. ? Meropi Anastasiadou, *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik*, çeviren Işık Ergüden, İstanbul 2001, s. 51. 9 Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I* (Yayma Hazırlayan Bekir Sıtkı

Baykal), Ankara 1981, s. 76. *7 Robert Mantran, İstanbul Tarihi, Çeviren: Teoman Tunçdoğrn, İstanbul 2005, s. 261. : Henri Nahum, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000, s. 45. **; Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 8-11. ^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 29. ?f Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 24-25. I5 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 25. *ö Aron Rodrigue, Türkiye, Yahudilerinin Batılılaşması, s. 71. J' Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 92. *° Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 116. *J Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 39. 2® Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitaplan, İstanbul 2002, s. 84. *?* Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 15. ^ Lewis Apjohn, W. E. Gladstone, London, s.64, 70. rr Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 8-11. *?* Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 15.

BİRİNCİ BÖLÜM AVRUPA'DA YAHUDİ DÜŞMANLIĞININ ŞİDDETLLENMESİ VE GÖÇE DÖNÜŞMESİ

I-AVRUPA'DA YAHUDİLERE KARŞI TEPKİLERİN OLUŞUMU

Danvin'in biyolojik determinizminin Herbert Spencer tarafından insan bilimine uyarlanmasından sonra, ırkçılıkta yeni bir anlayış geliştirilmeye başlanmıştı. Milletlerin ırkî ve manevî özelliklerinin dikkate alındığı iddiası ile, siyasî tabloda Avrupalılar en tepeye yerleştirilerek, antropoloji adına sübjektif değerlendirmeler' yapılmaya başlanmıştı. Irkçı görüşleri ilk olarak ortaya atan Fransız Joseph Gobineau, "beyaz ırk"m güzellik, zeka ve kuvvetin "tekeline" sahip olduğunu iddia etmişti. Asya'da ortaya çıkan insan ırkının Hem, Sem ve Yasef kollarına ayrıldığı, Hem ve Sem kollarının karışarak safiyetlerini kaybettiklerini, Yafes kolunun bir bölümü olan Ariler'in (Aryan) safiyet ve yüceliklerini koruduklarını savunuyordu, İngiliz Herbert Stewart Chamberlain, en soylu ırk olan Arilerin Cermenler olduğunu iddia etmişti. Chamberlain, Almanların Tanrı tarafından seçilmiş bir ırk olduğunu ve aşağı ırklarla karışmaması gerektiğini savunacak kadar

ırkçı fikirler ortaya koymuştu. Batı'da, dünyadaki insanların en üstününün Avrupalı ırklar olduğu kabulünden sonra, artık Avru-

30 • ALİ ARSLAN

pa'daki hangi ırkın daha üstün olduğu tartışması Avrupa'da yeni çatışma zeminini oluşturmaya katkı yapmaya başlamıştı.1

Avrupa'da yaşayan yabancı milletler bu ırkçı sıralamalardan etkilenecekti. Dinî nitelikli olan eski Hıristiyan-Yahudi düşmanlığı, yerini XIX. yüzyılın ikinci yarısında biyolojik niteliğe bırakıyordu. Ancak, bu Yahudi aleyhtarlığı (antisemitizm) daha önce mevcut olan ön yargılarla da destekleniyordu. Bu, Yahudilerin davranışlarını da etkileyecekti. Mesela, 1885'te, ABD'nin Pitts-burg şehrinde toplanan Hahamlar Konferansı'nda, "biz artık kendimizi, bundan böyle bir ulus olarak değil, bir dinsel topluluk sayıyoruz"2 denilmişti. Bu, ulus devletlerde Yahudilerin rol olmasını kolaylaştıracağı gibi, biyolojik niteliğe dönüşen Yahudi düşmanlığı için de bir tedbir olacaktı. Ancak diğer bir kısım Yahudiler de dinsel bir topluluktan ırkî birlik istikametinde hedeflere yönelmeye başlayacaklardı. Fransa

Fransız İhtilali ile vatandaşlık haklarını kazanan Yahudilere karşı Fransa'da da XIX. yüzyılın ortalarında düşmanlık başlamıştı. 1844 yılında, Alphonse Toussenel tarafından Yahudi aleyhtarı, laik nitelikte les Juifs, Rois de l'epoque'u yayınlanmıştı. 1848 Devrimi Avrupa'da yeni açılımlar sağlarken, Yahudiler açısından bazı kötü hadiselerin cereyan etmesini sağlamıştı. Alsas'ta, 1848 hareketleri sırasında Yahudilere karşı bir ayaklanma da yaşanmıştı. Kamu eğitiminde görev alan Yahudilere karşı tepki ortaya konmuş, Yahudi öğretmenlerin görevlerine son verilmiş ve kilisenin eğitim alanında kontrolü ele alması sağlanmıştı. Görevine son verilenler arasında, gelecekte AIU'in kurucularından olan Isi-dore Cahen de bulunmaktaydı.3

31 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Bu gelişmeler, Yahudilerle ilgili her alanda onların aleyhine olacak şekilde değerlendirilmeye başlanacaktı. 1858 yılında, Bo-logna'da Edgar Mortara adındaki bir Yahudi çocuğu küçük bir bebekken Hıristiyan bir uşak tarafından gizlice vaftiz edilmişti. Bunun üzerine kilise bir Hıristiyan olarak yetiştirmek için yedi yaşındaki çocuğu aileden almıştı. Yahudilerin bütün teşebbüsüne rağmen, bu çocuk ailesine verilmemiş ve kilise tarafından bir rahip olarak yetiştirilmişti.4

1870'teki Alman yenilgisi, Fransızların milliyetçilik duygularının kabarmasına yol açmıştı. Bu da daha önce başlayan Yahudi aleyhtarlığının artmasına katkı sağlamıştı. Bu süreç, 1886'da Edo-uard Drumont'un, Fransa'nın Yahudiler tarafından paylaşıldığı i-lan ettiği Yahudi Fransa isimli eseri ile yeni bir boyuta taşınmıştı. Aynı yazar, 1892'de, Özgür Konuşma adlı bir eser daha yayınlamıştı. Fransa'da Yahudi düşmanlığını zirveye taşıyan veya açığa çıkmasını sağlayan olay, Dreyfus Davası olmuştu. 1897'de, Alfred Dreyfus isimli bir Yahudi yüzbaşısının Almanlar lehine casusluk yaptığı ortaya atılmış ve yüzbaşı haksız yere idam edilmişti. Bu dava sürecinde, Fransa'daki milliyetçilik duygular, Yahudi düşmanlığı eksenine yönelmişti. 1898'de, Maurice Pujo ve Henri Vaugeois-sâh'ın girişimleri ile Yahudisiz bir Fransa için Fransız Hareket Komitesi (Comite d'Action Française) kurulmuştu. Bu komite, Yahudilerin Masonlarla ve Protestanlarla işbirliği yaparak Katolikliğin kalesi olan Fransa'yı çökertmek istediklerini öne sürmüştü. Nihayet Maurras, Kralın Süahşörleri (Camelots du Roi) adlı gizli'bir örgüt kurarak Fransa'da Yahudilere baskı yapmaya başlamıştı.5

XIX. yüzyılın başlarında haklarını kazanan Yahudiler hakkında, aynı yüzyılın ikinci yarısında tepkiler ortaya çıkmasına rağmen, Doğu Avrupa'daki gibi Yahudi karşıtlığı Fransa'da yaşanmamıştı.

32«ALİ ARSLAN

Almanya

1870'te, Prusya önderliğinde Almanların büyük bölümünün bir devlet altında birleşmesine rağmen, bu, Alman milliyetçilerini tatmin etmemişti. Çünkü Almanların manevi özelliklerini geliştirme yerine maddi gelişmeye öncelik verilmiş ve hızlı ekonomik kalkınma sağlanmıştı. Yapılması gereken, Almanların manevî dirilişini sağlamaktı. Özellikle Avrupa'daki 1870 ekonomik krizi dolayısıyla, toplumun şimşeklerini siyasal rejimlerden başka yönler çekmek için bir vasıtaya ihtiyaç ortaya çıkmıştı. Ekonomik alanda tefecilik de yapan Yahudiler, kolay bir hedef olarak ortada duruyorlardı. Hz. İsa'yı tanımadığı ve onun çarmıha gerilmesine neden olduğu Hıristiyanlarca kabullenilmesi dolayısı ile Yahudiler dinsel alanda da çok eskilere dayanan bir düşman motifiydi. Daha önceleri din değiştirip vaftiz olarak toplumla kaynaşan Yahudiler, ırkçılığın gelişmesi ile artık bu şanslarını da kaybetmişlerdi. Çünkü Yahudiler din değiştirmekle ırkî özelliklerinden arınmıyorlardı. Alman Juüius Langbehn'e göre, "erik elmaya dönüşmeyeceğine göre, bir Yahudi de

hiçbir zaman Alman olamayacaktır", çünkü Yahudiler aşağı ırka mensup olup, onlarla karışmak Alman ırkını bozacaktır. Bunun için bulunan en iyi çare de Yahudilerin Alman toplumundan sökülüp atılmasıdır. Irkçı düşüncede olanlar, ekonomik ve toplumsal problemlerde çözümü Yahudileri Almanya'dan sürmek olarak kabul etmişlerdi.⁶ Ayrıca Bismark'ın liberal muhalefeti etkisiz hale getirmek için Yahudi düşmanlığından faydalanması, Yahudi düşmanlığına siyasi bir boyut kazandırmıştı.

Yahudi düşmanlığı, siyasî alanda kendisini daha da net bir şekilde Adolf Stöcker tarafından, 1878 tarihinde kurulan Hıristiyan Sosyal İşçi Partisi ile göstermişti. 1879 tarihinde, William Marr, Anti-Semitler Birliği'ni kurmuş; buna benzer diğer bir ku-

33 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ruluş, Theodor Fritsch tarafından 1880'de, Leipzig'de kurulmuştu. Theodor Fritsch, Yahudi Sorunu'nun El Kitabı ve Anti-Semitizmin İlmihali adlarıyla iki eser yayınlamıştı.⁷ Almanya'da, 1882 yılında Uluslararası Yahudi Aleyhtarlığı Kongresi yine Protestan Papazı Adolf Stöcker başkanlığında, Dresden'de toplanmıştı.⁸ Nisan 1884'te, Stöcker ve arkadaşları, 250.000 imzalı bir dilekçe ile Bismark'a müracaat ederek Orta Avrupa'dan Yahudi göçmen akınının sınırlandırılmasını istemişlerdi. Yahudi düşmanlığını daha da net bir şekilde ifade etmeye başlayan Stöcker, 1886 yılında "zafere ulaşınca Yahudilerle savaşacağız" demişti. Ayrıca hükümetten Yahudilerin eğitim ve hukuk gibi alanlara girmelerini önleyecek tedbirler almasını istemişti. Almanya'daki Yahudi aleyhtarlığı siyasi alandan ilim alanına da sıçramıştı. Mesela Göttingen Üniversitesi'nden Paul de Lagar de, Yahudileri "mikrop taşıyarak milli kültürleri kirleten, ev sahiplerinin beşeri ve maddi kaynaklarını kurutan" insanlar olarak vasıflandırmıştı.⁹

Almanya'da ortaya çıkan bu gelişmeler, ileride Almanya'nın politikalarını etkileyecekti. Alman yönetimi, Almanya'daki Yahudilerden kurtulmak için Siyonistleri desteklemeye varan bir politikayı benimseyecekti.

Avusturya-Macaristan

Almanya'daki Yahudi karşıtlığı, Alman asıllı olan diğer bir ülke Avusturya'yı hemen etkilemişti. XIX. yüzyılın sonu ve XX. yüzyılın başında, başkent Viyana'da Yahudiler büyük bir güç haline gelmişlerdi. O dönemin kayıtlarında, "1914'e kadar olan devrede Viyana'da endüstri ve

ticaret tamamıyla Musevilerin kontrolündedir" ifadesi, Viyana'daki Yahudilerin etkisinin ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Avusturya'nın baş-

34 • ALİ ARSLAN

kentindeki bu durum, milliyetçi çevrelerde rahatsızlık meydana getirmeye başlamıştı. Buna ilave olarak, Rusya ve Romanya'dan göç etmek zorunda kalan bazı Yahudilerin Viyana'ya göçmeleri rahatsızlığı daha da arttırmıştı. Ayrıca bu yeni Yahudiler görünüş ve kültür bakımından da Viyana'da yaşayan Yahudilere benzemiyorlardı. Bu insanlar zulümden kaçarken herşeylerini kaybettikleri için çok yoksul bir vaziyetteydiler. Yahudi düşmanlığının en ateşli temsilcileri, 1873'te Reichsrat'a seçilen Ge-orge Ritter von Schöerer ve 1895'te Viyana belediye başkanı olan Doktor Kari Leuger'di. Schöerer, Yahudi hocaların okullardan uzaklaştırılmasını ve Rusya'dan Yahudi göçünün kısıtlanmasını savunmuştu.10

Rusya

Balkanlar'daki Osmanlı hakimiyetine son vermek ve Doğu Avrupa'daki yayılma politikalarını yürütebilmek için, özellikle X-IX. yüzyıl ortalarından itibaren, Ruslar Panslavist politikalar ortaya koymuşlardı. Bundaki amaç, uyanan milliyetçilik duygularını kendi siyasal çıkarları için kullanmak amacıyla yeni bir vasitanın tespiti idi. 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda uygulanan bu siyaset vasıtasıyla, Osmanlı Devleti neredeyse Balkanlar'dan uzaklaş-tırılıyordu. Milliyetçilik duygularıyla beraber Balkanlar ve Doğu Avrupa'da Rus etkisinin artışı, Yahudiler için de kötü günlerin başlangıcı olacaktı.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonunda, Rusya'daki libera-list ihtilal hareketi, 1881'de II. Aleksandr'ın öldürülmesi ve oğlu III. Aleksandr'ın çar olmasıyla neticelenmişti. Bu dönemde, Rusya'da yaşayan Türkler ve Yahudiler de hürriyet için ümitlenmişlerdi. Fakat Rus olmayanlar daha şiddetli zulme uğramış ve Yahudiler de bundan nasibini oldukça ağır bir şekilde almıştı.

35* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

1881'de, Rusya'da tahta çıkan III. Aleksandr, yeni bir siyaset belirlemişti. Bu siyaset; "Tahtın dokunulmaz haklarını muhafaza etmek ve Rusya'yı tek bir devlet (Çarlık), tek bir millet (Rusluk) ve tek bir görüş (Ortodoksluk)" haline getirmektir. Bunun için Bf, Rusya Çarlığı'nda

yaşayan Rus olmayan kavimleri ya "imha etmek" veya "Ruslaştırmak" gerekiyordu.11 Rus olmayan milletleri tamamen imha etmenin mümkün olmamasından dolayı Ruslaştırma siyaseti tercih edilmişti. Rus yönetiminin bu işin tatbikatında en büyük destekçileri ve aynı zamanda yol göstericileri ise, Çar'ın eğitimcisi Mukaddes Sinod Reisi (Rus Kilisesi İşleri) Pobe-donostsev ile bilimsel teorisyenliği ve uygulayıcılığını da yapan Nikolay I. İlminskiy (1822-1891) idi. 1 Kasım 1894'de ölen III. Aleksandr'ın yerine geçen II. Nikola (1894-1917) da babasından kalan Ruslaştırma politikasına devam etmişti.12 XIX. yüzyıl sonlarından itibaren, Rusya Çarlığı idaresinde gayri Rus olmak, Rus yönetimi için artık tek başına büyük bir problem olmakla eşdeğer hale gelmişti.

Rusya ve Polonya'da yüzlerce Yahudi öldürülmüş, binlercesi evsiz barksız kalmıştı. Başta Türkler olmak üzere diğer gayri Ruslar için kimsenin müdahale etmeye yeltenmemesine karşılık, Yahudiler için bazı batı devletlerinin cüzi protestoları olmuştu. Çar Hükümeti, Mayıs 1882 tarihinde "Yahudiler Hakkında Muvakkat Nizam" adlı bir kanun çıkararak Yahudileri birçok haktan mahrum etmişti (Bu kanun 1917 ihtilali'ne kadar yürürlükte kalmıştı). Rusların bu Yahudi karşıtı tavrı hemen kendi eksenindeki ülkelerde de etkisini göstermişti. Mesela Romanya'da Yahudiler aleyhine uygulamaları yürürlüğe koymuştu.13

Rus Hükümeti, ülkesindeki Yahudilere karşı iki yönlü bir politika izliyordu. Bundan birincisi, Yahudilerin bir kısmını Rusya'dan sınır dışı etmek; ikincisi ise Yahudileri Rusya'da akraba ve

36 • ALİ ARSLAN

dostlarıyla beraber yaşadığı eyaletten başka bir Rus eyaletine sürgüne göndermekti. Bunlar, gittikleri yeni mekanlarında çoluk çocuklarıyla beraber aç ve çaresiz bir vaziyette yaşamak veya Rusya'dan göç etmek zorunda kalmaktaydılar.14

II-YAHUDİLERDE StYON FİKRİNİN/FİLİSTİN'E YERLEŞME DÜŞÜNÜCESİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

XIX. yüzyıldaki Yahudi karşıtlığı ortaya çıkmadan çok önce, XVIII. yüzyılda Hassidim Hareketi'nin etkisiyle yeni Yahudi grupları da Filistin'e akiri etmiş ve kendilerini ibadete adanmışlardı.

Dinsel olarak, Tanrı tarafından gönderilecek bir Mesih'in Yahudileri Kudüs'te toplayacağını düşünen Yahudiler, sabırla o günü beklemişlerdi. Ancak Belgratlı Haham Judah Alkalai (1789-1878), Yahudilerin kefaretlerini bir an önce tamamlayıp insanoğlu eliyle Filistin'e dönüş

sürecini başlatması fikrini ortaya atmıştı. Avrupa'da dolaşarak düşüncesini yaymaya çalışmış ve örnek olmak için kendisi de Filistin'e yerleşmişti. Alkalai ile aynı görüşleri paylaşan diğer bir Yahudi aydını, Doğu Prusya'nın Thorn şehrinde doğan Zevi Hirsch Kalischer (1795-1874) gençliğinde Fransa ve Almanya'da Yahudilerin medeni hak ve özgürlüklerini elde ettiklerine şahit olmuş ve bunu Yahudilerin sürgündeki kefaretlерinin dolmasının bir delili olarak kabul etmişti. Kalischer, Tanrının vaadini gerçekleştirmek için, Yahudilerin insan girişimi ile Filistin'e dönme sürecinin başlatılması ve Yahudilerin bir bayrak altında toplanmasını önerdi. Bu amaçla, Avrupa'daki Yahudi liderleri birleşmeli ve bir dernek kurmalıydı. Bu dernek, Yahudilerin Filistin'de tekrar egemenliğini kurmak için çalışmalıydı. Kalischer, bu fikirlerini hayata geçirmek için de çalışmalar yapmış

37* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ve 1836 tarihinde, Rothschildler'den Kudüs'ün satın alınması için dönemin Mısır ve Suriye Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa nezdinde girişimde bulunulmasını istemişti. Aynı teklifi daha sonra Yahudi cemaatinin önderlerinden Moses Montefiore de yapmıştı. Ancak AIU, Kalischer'in fikirlerini değerlendirerek, 1870'te, Yafa'da Mikveh Israel (İsrail'in Umudu) adlı tarım okulunu kurmayı kabul etmişti.15

İngiltere vatandaşı, Yahudi asıllı Moses Montefiore, Kudüs'ün satın alınması fikrini ortaya atmakla kalmamış, 1835'ten itibaren Filistin'le ilgilenmiş ve Kudüs'ü çevreleyen surlar dışında bir yerleşim kurmayı tasarlamıştı. Montefiore, bu isteğine 1855 tarihinde Osmanlı Padişahı'ndan elde ettiği fermanla ulaşmış, Kudüs'ün batısında ve Sion Dağı eteklerinden aldığı arazide, 1857-1860 yılları arasında Mişkenot Şaananim (Huzurlu Evler) mahallesi adı verilen bir merkez oluşturmuştu.16 Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi konusunda çalışmalar yapan İngiliz vatandaşı Moses Montefiore, 1839 yılında Filistin'de İngiltere himayesinde bir Yahudi devleti kurulması gerektiğini ifade ederek17 bir ilki gerçekleştirmiş ve Yahudiler'in Filistin'e yerleşmek için bir büyük devletten faydalanması düşüncesinin mimarı olmuştu. Bu fikir ile, Yahudilerin Filistin'e yerleşme konusu, bölgeyi ele geçirmek isteyen emperyalist devletler için dikkate alınması gereken uluslararası bir kart haline gelmişti.

Yahudilerin Filistin'e dönüşünü dinsel nedenlerle değil ulus-ırk zemininde ele alan Moses Hess (ö. 1875), 1862 tarihinde yayınladığı Roma ve Kudüs adlı eserinde, "Hıristiyan Roma yıkıntıları altından

yepyeni bir İtalya fişkırıyor" demekte ve bunun Yahudiler tarafından da taklit edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Hess, Yahudilerin bir ümmet değil bir millet/ırk olduğunu, Almanların da Yahudilerin dininden değil ırkından nefret ettiğini

İÇ-'38 • ALİ ARSLAN

iddia etmekteydi. Ona göre, tek çözüm Filistin'de bir Yahudi devleti kurmaktı. Bu proje için uluslararası şartların da uygun olduğuna inanan Hess, Avrupalı devletlerin Şark Meselesi'nin çözümü için mücadele ettikleri bir dönemde, Filistin'de Yahudi devletinin kurulmasının, Avrupa'nın "Hasta Adamı" olduğu iddia edilen Osmanlı Devleti'ni de dirilteceğini savunuyordu. Rothsc-hildler gibi birkaç Yahudi zengininin birleşerek mali boyutunu karşıladıktan sonra Avrupalı devletlerin de Yahudi devletinin kurulmasını onaylayacaklarına inanıyordu. Osmanlı Devleti'nin de Yahudi 'devletinin kurulmasına itiraz etmeyeceği kanaatinde olan Hess, Osmanlı yöneticilerine, "Bize ülkemizi geri verin, bizim paramızla da çürüyen imparatorluğunuzun diğer yerlerini onarın" diye teklifte bulunuyordu.¹⁸

Rusya'da Yahudilere karşı zulümlerin başlaması üzerine, Yahudi göçünün Siyon'a, yani Filistin'e yönlendirmesinde etkili olan bir önder de Ödessah Doktor Yehuda Leib Pinsker (1821-1891)'dir. Daha önceleri Rusya'da yaşayan Yahudilerin hak ve özgürlüklerini kazanması için mücadele eden Pinsker, 1881'den itibaren Rusya'da başlayan Yahudilere yönelik zulümler üzerine, 1882 yılında yazdığı Kendi Kendine Kurtuluş eserinde, Yahudi aleyhtarlığının Doğu'da ve Batı'da tedavisi olmayan psikolojik bir hastalık olduğunu, bunun çözümünün de Yahudilerin diğer uluslarla denk bir statüye kavuşturacak bir devletin kurulması ile gerçekleşeceğini savunmuştu. Ayrıca Pinsker, Yahudilerin bağımsızlığının Avrupalı devletlerin girişimleri ile değil Yahudilerin kendi ortak çalışmaları sonunda gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişti. Bu düşünceleri benimseyen Yahudi toplulukları, birçok yerde Siyon Aşıkları (Hoveve Zion) dernekleri kurmuşlardı. Bir yıl gibi kısa bir süre içinde, Rusya ve Doğu Avrupa'da kurulan Siyon Aşıkları derneklerinin sayısı on ikiye yükselmiş ve daha sonra da hızla artmıştı. Pinsker, 6 Kasım 1884'te Katoviçe'de bir

39« AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

kongre düzenlemiş ve Filistin'deki kolonizatör Yahudilere yardım eli uzatılmasının yöntemleri tartışılmıştı.¹⁹

Avrupa'da Yahudilere karşı zulümlerin henüz başlamadığı bir dönemde, 1830'larda, Kudüs'ün satın alınarak buraya Yahudilerin yerleştirilmesi düşüncesi ortaya çıkmış; 1860'lara gelindiğinde ise bu düşünce daha da gelişerek Yahudi devletinin kurulmasında izlenecek yol da ortaya konmuştu. Bu genel çerçeve; Avrupalı devletlerin Şark Meselesi yani Osmanlı coğrafyasının paylaşılmasındaki mücadelelerinden yararlanılacak, mali boyut Yahudi zenginleri tarafından halledilecek, mali sıkıntı içinde olan Osmanlılara Filistin'in Yahudilere verilmesi karşılığında yardım yapılacaktı.

1870-1880'lerde, Doğu Avrupa'dan Yahudi göçleri başladığında, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak isteyenler, bu konuyu düşünce ve plan noktalarından çözüme bağlamışlardı. Onlar için yapılması gereken, bu planın tatbikinin yapılması ve ortaya çıkacak engellerin aşılmasından ibaretti.

III-YAHUDİ GÖÇÜNÜN NİTEÜĞİ

Doğu Avrupa ve Rusya'dan 1870'lerde göç başlamış, özellikle Rusya'da, 1892'de baskının zirveye çıkması üzerine, Yahudiler akın akın emniyetli ülkelere göç etmeye başlamışlardı. Yahudilerin göç sürecinde iki önemli özellik göze çarpmaktadır. Bunlardan birincisi, canlarını kurtararak çoluk çocuğuyla beraber Yahudi olarak yaşayabilmek; ikincisi ise, bu göç ortamında Filistin'de bir Yahudi vatanı kurmak veya en azından buna zemin hazırlamak şeklindedir

Canını kurtarmak ve rahat yaşamak için başta ABD ve Kanada olmak üzere Türkiye dahil pek çok ülkeye göç edilmişti.

40 • ALİ ARSLAN

1880-1914 tarihleri arasında Avrupa'dan sadece ABD'ye göç e-den Yahudilerin sayısı 3.000.000'u bulmuştu.²⁰

Dinî ve milli amaçla yapılan göçün hedefi ise Filistin'di. XIX. asrın başlangıcından beri dinî maksatlarla bazı Yahudiler gelip kutsal şehirlere yerleşmeye başlamışlardı. Ancak, dinî ve ticarî alan dışında kolonizasyon için ilk ziraî Yahudi göçü 1882 yazında başlamış ve 3.000 kadar Yahudi Yafa'ya ayak basmış ve yeni bir süreç başlamıştı.²¹ Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşanan baskılar sırasında, Yahudiler bir yandan hayatlarını kurtarmak için mücadele ederlerken, diğer yandan Filistin'de bir devlet kurma düşüncelerini, Yahudi önderlerinin etkisiyle, olgunlaştırmaya

başlamışlardı. Osmanlı Devleti'nin Yahudilerin göçüne karşı alacağı tavır da bu noktalar dikkate alınarak şekillenecekti.

IV-YAHUDİ YARDIMSEVERLERİ VE YARDIM KURULUŞLARI

Avrupa'dan Yahudi göçleri başladığı sırada, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak isteyenler stratejilerini belirledikleri gibi, nerede olurlarsa olsunlar, göçmen Yahudilere yardım etmek için örgütlenmiş Yahudi teşkilatlan da kurulmuş bulunuyordu. Bu teşkilat ve hayırseverlerin bir kısmı şunlardır:

Filistin'deki Yahudiler İçin Kurulan Fon: Flaluka

Dünyanın her yerindeki Yahudi cemaati, Filistin'deki yaşayan Yahudiler için haluka toplamakta idi. Tayin edilen görevlilerce toplanan bu yardımlar, belli bir sistem içerisinde toplanarak Filistin'deki Yahudilere gönderilmekte idi. XVIII. yüzyılda, İstanbul'da Va'ad ha-Pekidim adı verilen bir kuruluş meydana

41 •AVRUPA'DAN' TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

getirilmişti. Daha sonra Amsterdam'da benzeri bir yapılanma gerçekleştirilmişti. 1830'lardan itibaren Doğu Avrupa'dan Eşka-naziler Filistin'e göçe başladılar. Gittikçe artan ve sadece ibadet ve eğitimle meşgul olan Yishuv (Yahudi yerleşim birimleri)larda yaşayan bu Yahudilerin gelir kaynağı sadece haluka idi. Göçmenlerin her gün artması, Filistin Yahudilerine yardım anlayışının tartışılmaya başlanmasını sağlamıştı. Yahudilerin Filistin tutkusunun bir göstergesi olan bu yardım anlayışı22 yeni yeni yardım faaliyetlerinin ortaya çıkmasını sağlayacaktı. Moses Montefiore ve Kudüs'te

Yeni Yahudi Mahallesi Kuruluşu

1835'den itibaren Filistin'le ilgilenen İngiltere vatandaşı Yahudi asıllı Moses Montefiore, Kudüs'ü çevreleyen surlar dışında bir yerleşim kurmayı tasarlamıştı. Montefiore bu isteğine 1855 tarihinde elde ettiği fermanla ulaşmış, Kudüs'ün batısında ve Si-on Dağı eteklerinde arazi almasına izin verilmişti. 1857-1860 yılları arasında kesintisiz tek parça halinde bitişik küçük konutlar dizisi oluşturulmuş ve Mişkenot Şaananim (Huzurlu Evler) mahallesi adı verilmiş, etrafı duvarlarla çevrilmiş ve geceleri kapanan sağlam bir giriş kapısı yapılmıştı. Bir vakıf kuran Moses Montefiore, kendisinin kurduğu mahallenin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştı.23

Adolphe Cremieux'nün Yardımları

Fransa içinde ve dışında Yahudi haklarını müdafaa eden Adolphe Cremieux, 1845 yılında karısını ve çocuklarının dinini değiştirip onları Hıristiyan yapmıştı. Bu yıldan itibaren Yahudiliğe ilişkin meselelerde kendini geri planda tutmuştu. Cremieux,

42«ALİ ARSLAN

1848 devrimci hükümetinde adalet bakanı olmuş ve 1870'te II. Napolyon'un iktidardan düşmesi üzerine tekrar adalet bakanı olarak görev yapmıştı. 1860 yılında, AIU'nun kuruluşunda yer almış ve bir süre başkanlığını yürtmüştü.²⁴

Cremieux, 1840 tarihinde, Kahire'de okullar açtırmış, ancak bu okullar onun temsilcisi Albert Cohn'un bölgeden ayrılması üzerine kapanmışlardı.²⁵

Baron Maurice de Hirsch'in Yardımları

Türkiye'deki ilk demiryollarını finanse eden demiryolu kralı Baron Maurice de Hirsch, zor durumda olan veya durumlarının geliştirilmesi arzulanan Yahudilere yardım yapan önemli bir şahsiyetti. 1873 tarihinde, Baron Maurice de Hirsch'in Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin eğitimine harcanmak üzere AIU'ya bir milyon frank bağışlaması, Türkiye'de açılması düşünülen fakat mali zorluklar yüzünden bir türlü gelişme gösteremeyen Alyans okullarının önünü açmıştı. Bu okulların kurulması için bir vakıf kurmuş ve vakfın idaresini AIU'ya vermişti. Ayrıca Hirsch'in karısı Clara da bu okullara yüzbinlerce franklık yardımlarda bulunmuştu.²⁶

Rothschild'in Yardımları

Osmanlı Devleti'nin Avrupalı tarzda yeni düzenlemeler yaptığı son döneminde, Yahudilerin eğitim anlayışında bazı değişiklikler meydana gelmişti. Yahudiler, Hahamhanelerin açtıkları okullar yanında yerli ve yabancı Yahudilerin açtıkları özel okullarda eğitim görmeye başlamışlardı. Paris'teki Merkez idare Meclisi, 1854 yılında Comite de Bien-

43 »AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

faisance'in başkanı ve Rothschildler'in sekreteri Albert Cohn'u doğuya göndermişti. Bölgeye 50.000 Frankla beraber giden Albert Cohn, Rothschild'in parasıyla İskenderiye'de iki okul, Kudüs'te bir hastahane, kızlar için bir okul ve erkekler için bir meslek okulu açmıştı. Ayrıca Albert Cohn, İzmir ve İstanbul'da da birer okul açmıştı.²⁷ Bu arada Cohen'in, Yahudilerin de Islahat Fermanı'na dahil edilmesi için Padişah

dahil Osmanlı yöneticileri ile görüşmeler yaptığını da belirtmek gerekir. 1854'te, Rothschildler'in desteği ile Hasköy-Piripaşa'da açılan Eskuola (Okul), İstanbul'da Hahamhane kontrolü dışında yabancı Yahudilerin açtığı ilk okul olarak faaliyete başlamıştı. Ancak, İstanbul'daki Yahudilerin eğitimi, Alliance Israelite Universelle'nin 1875 yılında açmaya başladığı eğitim kurumu ile Avrupalı yönde önemli bir ivme kazanabil-mişti.²⁸ Yahudilerin yeni okullar açmalarında, Hasköy'de olduğu gibi, Protestan misyonerlerinin Yahudilik aleyhine yaptıkları propagandaların yoğunlaşmasının da önemli rolü vardı.²⁹

Rothschild'in Filistin'e yerleşen Yahudilere yaptığı yardımın miktarı da oldukça fazlaydı. Mesela, 1883-1899 yılları arasında, bütün Siyon Aşıkları derneklerinin yeni Yishuh için harcadıkları para 87.000 sterlini aşmamaktadır. Tarımla uğraşmamış kişilerden oluşan Yahudiler, sıtma ve diğer hastalıklar dolayısıyla kırılmak üzere iken, adının gizli kalması şartıyla Baron Edmond de Röthschild, Siyon Aşıkları'nın imdadına yetişmiş ve 1883-1899 yılları arasında 1.5 milyon sterlin yardımda bulunmuştu. Edmond de Röthschild, Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini sağlamak için toplam 5.600.000 sterlin harcayarak "Yishuv'un Babası" unvanını kazanmayı gerçekten hak etmişti. Siyonistler tarafından Siyonizm karşıtı olarak algılanan Röthschild dahi sonraları "farklı bir Siyonist" olarak tarif edilecek ve Chaim Weizmann da "yanılmışız.... Onun Siyonizm'e ilgisi en az bizimki kadar politikti" demekten kendini alamayacaktı.³⁰

44 • ALİ ARSLAN

Universal Evangelical Alliance
(Evrensel Protestan Birliği)

1855 yılında, Londra'da Culling Eardley tarafından kurulmuştur. Hıristiyan dünyasında Yahudilere sempatiyle bakan bir örgüttür. Yahudilerin ıslah edilmesi gerektiğine inanan bu örgütte, ağırlıklı bir isim olan Neuchatelli Pastor Petovel'in, daha sonra AIU'nun liderliğini yapacak kimselerle ilişkileri vardı. Bu teşkilat, Yahudiler için de bir Alliance oluşturmak için ilham kaya-nağı olmuştu.³¹

Alliance Israelite Üniverselle

Alliance Israelite Üniverselle (AIU); Yahudileri özgürleştirmek, eğitmek ve kalkındırmak için 1860 yılında, Paris'te kurulmuştu. Kuruluş için yapılan çağrı ve menifestoda yazılanlara göre, "dünyada bir tek Yahudilerin kendilerini koruyacak bir devletleri yoktu." Örgüt bu boşluğu

doldurmak için çalışacaktı. Örgüt "manevi kalkınma-dinsel dayanışmanın merkezi ve Yahudi olmaktan dolayı eziyet gören herkesi koruyan bir yer" olacaktı.³²

AIU'nun öncelikli gördüğü konuların başında, Yahudilerin eğitimi için yaptığı faaliyetler gelir. Bu çerçevede, AIU'nun Osmanlı Devleti'nde ilk açtığı okul, çoğunluğu Seferadi kökenli 1500 civarındaki Yahudi cemaatinin AIU'ya müracaatı üzerine, 1864 yılında, Volos'ta kurulmuştu.³³

AIU'nun başkanı Adolphe Cre'nieux'nün 1863 yılında İstanbul'u ziyareti sırasında, Abraham de Kamondo başkanlığında Alyansın İstanbul Komitesi kurulmuştu; yardımcılığına Jacques de Castro, sekreterliğe Emmanuel Veneziani, saymanlığa Daniel Fernandez ve üyeliklere de J.R. Servi, Hermann Klarfeld ve Adolph Barbier getirilmişti. AIU, okul açmak için yardıma hazır

45 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

olsa bile esas itibariyle mahalli cemaatin mali desteğini sağlamadan okullara idareci göndermiyordu.³⁴ Kuzguncuk Erkek Alyans Okulu, İstanbul Hahambaşılığı'ndan mali yardım alırken, Kuzguncuk ve Dağhamamı kız okulları yardım alamıyordu.³⁵

Alyans ideallerinden etkilendikleri belli olan, diğer bölgelere göre nispeten zengin Yahudilerin oturduğu Kuzguncuk cemaati, mevcut Talmud Tora'yı reform ederek Fransızca, Türkçe ve Tevrat'ın okutulacağı yeni bir okul açmak için hazırladıkları planlarını daha 1867 yılında kamuoyuna duyurmuşlardı. Ancak bunda başarı elde edilememişti. Fakat, 1873 tarihinde Baron Maurice de Hirsch'in Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilerin eğitimine harcanmak üzere AIU'ya bir milyon frank bağışlaması, Alyans okullarının önünü açmıştı.³⁶ Alyans, 1874-1908 arasında İstanbul'da altısı erkekler ve beşi kızlar için olmak üzere on bir okul kurmuştu. 1912 yılında, bu Alyans okullarında yarısı parasız olmak üzere 4000'den fazla öğrenci okuyordu.³⁷ 1911 yılında, 65.000 Yahudi'nin yaşadığı İstanbul'da, Alyans okullarına giden öğrencilerin sayısı 4634 olup, bu rakam okul çağındaki Yahudi çocuklarının % 35'ini oluşturunuyordu.³⁸

Başlangıçta, Alyans Okulları dört yıllık ilkokul seviyesinde idi. İki yıllık anaokulu da açılabilirdi. Bu okullar daha sonraları 6-15 yaşları arasındaki çocuklar için yedi-sekiz sınıflı hale getirilmişlerdi. Ders programı; din bilgisi, Tevrat kaynaklı tarih, İbranice, Fransızca, aritmetik,

coğrafya, tarih, fen bilimleri, Fransız hattatlığı, "faydalı bir dil"di. Ayrıca, kızlara elişi de öğretiliyordu.³⁹

1860 yılında kuruluşundan itibaren, Fas'tan İran'a kadar Se-farad Yahudilerinin çocuk ve gençlerinin eğitimini üzerine alan AIU, I. Dünya Savaşı arefesinde, 183 okulunda 43.000 öğrenciyi yetiştirmekteydi. AIU, Sefarad cemaatinin geleneksel eğitim siste-

46-ALİ ARSLAN

mini ortadan kaldırarak veya zayıflatarak eğitim alanında bir tekel oluşturmuştu.⁴⁰

AIU, bazı ülkelerde farklı adlarda teşkilatlanma yapabilmekteydi. Mesela, Almanya'da "Deutsche Konferenzgemeinschaft" adıyla örgütlenmişti.⁴¹

Siyon Aşıkları Hareketi

Odessah Doktor Yehuda Leib Pinsker (1821-1891), 1881'den itibaren Rusya'da Yahudilere yönelik başlayan zulümler üzerine, 1882 yılında yazdığı Kendi Kendine Kurtuluş eserinde, Yahudi aleyhterliğinin Doğu'da ve Batı'da tedavisi olmayan psikolojik bir hastalık olduğunu, bunun çözümünün de Yahudileri diğer uluslarla denk bir statüye kavuşturacak bir devletin kurulması ile gerçekleşeceğini savunmuştu. Ayrıca Pinsker, Yahudilerin bağımsızlığının Avrupalı devletlerin girişimleri ile değil Yahudilerin kendi ortak çalışmaları ile gerçekleşmesi gerektiğini belirtmişti. Pinsker, Filistin'de kolonizasyonun şart olduğuna inanmakta ve Avrupalı devletlere Yahudi yurdu kurmak için haklı bir sebep gösterilebilirse Batı'nın Siyonizm! destekleyeceğini ve Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak Siyonistlerin isteklerine kavuşabileceklerini ifade ediyordu. Bu düşünceleri benimseyen Yahudi toplulukları, birçok yerde Siyon Aşıkları (Hoveve Zion) dernekleri kurmuşlardı. 1882-1883'te Rusya ve Doğu Avrupa'da kurulan Siyon Aşıkları derneklerinin sayısı on iki iken, daha sonra büyük bir hızla artarak 1889-1890 yıllarında 138'e ulaşmıştı. Üye ve dernek sayısındaki artışa rağmen Siyon Aşıkları'nın en büyük problemi mali konularıydı. Örgütün yıllık gelirin 50.000- (yaklaşık 5000 dolar) ruble olmasına karşılık, Filistin'e yerleştirilecek bir ailenin maliyetinin 3000 ruble olması gözönüne alındığında Siyon Aşıkları örgütünün zaafiyeti ortaya çıkmak-

47* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

tadır. 1883-1899 yılları arasında bütün Siyon Aşıkları demeklerinin yeni Yishuh için harcadıkları para 87.000 sterlini aşmamaktadır. Tarımla uğraşmamış kişilerden oluşan Yahudiler, sıtma ve diğer hastalıklar dolayısıyla kırılmak üzere iken, adının gizli kalması şartıyla Baron Edmond de Rothschild, Siyon Aşıkları'nın imdadına yetişmiş ve 1883-1899 yılları arasında 1.5 milyon sterlin yardımda bulunmuştu.⁴²

Yahudi Koloniler Birliği

(Jewish Colonization Association)

1891 tarihinde, Baron Maurice de Hirsch tarafından göçmen Yahudileri Arjantin ve diğer yerlere yerleştirmek için kurulmuştu.⁴³ Sağlığının bozulması ve oğlunun Cambridge Üniversitesi 'nde öğretim görmekte olması dolayısıyla, Edmond de Rothschild, Filistin'de kurup geliştirdiği yeni Yishuv'ı 1900 yılında, bu alanda tecrübeli Yahudi Koloniler Birliği'ne devretmişti.

İngiliz-Yahudi Cemiyeti (Anglo-Jewish Association)

Yahudilere yardım etmek üzere kurulmuş bir cemiyet olup siyasi alanda da faaliyet göstermekteydi. 1909'da, Osmanlı Milletvekilleri Londra'dan ayrılmadan önce İngiliz-Siyonist Federasyonu'nun daveti ile bu kuruluşun başkanı Francis Mantefiore ve yetkilileri ile görüşmüşler ve ayrılıkçı Yahudileri istemediklerini açık bir şekilde beyan etmişlerdi.⁴⁴

;. Bu cemiyetin Osmanlı Hükümeti nezdinde de etkisi büyüktü. Mesela, Osmanlı Hükümeti, okulların herhangi bir kuruluş adına kaydedilmesini yasaklayan kanunu bozarak Kudüs'teki Eveline de Rothschild Okulu'nu İngiliz-Yahudi Cemiyeti adına kaydetmişti.⁴⁵

48.ALİ ARSLAN

Alman-Musevi Kolonizasyon Örgütü

(Allgemeine Jüdische Kolonisations Organisations)

Yahudilere maddi ve siyasi alanda yardım etmek üzere kurulmuş bir örgüttü. 1909'da, Berlin'deki Osmanlı Büyükelçisinin girişimiyle, AJKO, Yahudilerin Mezapotomya'ya yerleştirilmesi konusunda bir plan hazırlamıştı. Planı Osmanlı Hükümeti'ne sunmak üzere örgütün başkanı Dr. Alfred Nossig İstanbul'a gelmişti.⁴⁶

Hilfsverein der Deutschen Juden

Doğu Avrupa Yahudilerinin sosyal ve politik durumlarının düzeltilmesi için 1901 yılında kurulan Alman Yahudi örgütü. Alliance Israelite Universelle karşı bir okul örgütü geliştirdi. Eşke-nazi cemaati ile yakından

ilgilendi. 1908'den sonra İstanbul'daki iki Talmud Tora'ya yardımda bulunmuş ve Eşkenazi cemaatinin desteğini kazanmıştı.47

Hilfsverein kısa süre içerisinde Alyans'ın bir alternatifi haline gelmişti. Mesela 1911 yılında, Manastırdaki mahalli Alyans teşkilatı ile Paris'teki merkez arasında yaşanan anlaşmazlıklar karşısında, Siyonist L'Aurore gazetesinin editörü Sciuto, Alyans'ın rakibi Hilfsverein'in davet edilmesini teklif etmiş ve "Alyans Hilfs-verein'e karşı şiddetli bir kıskançlık duyması" dolayısıyla mahalli teklifleri kabul edeceğini belirtmişti.48 B'nai Brith (Bene Berit)

1843 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan Yahudi örgütü. Localı ve din adamı meclisli Masonluk basamakları üzerine yapılanmıştır. 1911'de İstanbul, İzmir ve Edirne'de localar açmıştır. Joseph Niego, 1911'de İstanbul'da kurulan Bene

49-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Berit'in hem İstanbul locası başkanı hem de Doğu Akdeniz'i kapsayan XI. bölgesinin başkanlığını yürütmeye başlamıştı. Bu gelişme, Türkiye Yahudilerinin Alyans vesayetinden kurtarılması çabalarının "kurumsallaşmış bir ifadesi" idi. Eşkanazi ve Sefa-rad ileri gelenleri bu localar sayesinde bir araya gelmiş ve cemaat mensupları arasında yardımlaşmayı güçlendirmek için çalışmışlardı. Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında muhtaç Yahudilere etkin bir şekilde yardım etmişlerdi. Bu localar Siyonistler tarafından ele geçirilmiş ve Hahambaşı Naum aleyhine yürütülen kampanyanın merkezi haline getirilmişlerdi. Merkezi kontrolden oldukça bağımsız olarak çalışmalar yapan Bene Berit, Türkiye'de I. Dünya Savaşı'ndan sonra güçlenmeye başlamış ve 1920'lerde bu localar Yahudi cemaatinin bütün işlerini eline almıştı. Bene Berit örgütü, Yahudileri "bağımsız, yetişkin birer insan olarak ilan" etmiş ve yerel cemaati hareket geçirip canlandırmayı locaları sayesinde başarmıştı.49

Bulgar Prenslığı'nde Filistin Kolonileştirme Örgütleri ve Hoveve Sion

1878'de kurulan Bulgar Prenslığı'nde Siyonist fikirler taşıyan akımlar güçlenmeye başlanmıştı. 1895 yılında, Sofya, Filibe ve Plevne'de Filistin Kolonileştirme örgütleri kurulmuştu ve Hoveve Sion örgütü gençler üzerindeki etkinliğini gittikçe arttırmaktaydı. 1913 yılma gelindiğinde, Siyonistler, Bulgar Prenslığı'ndeki Yahudi cemaatinden, iki yer hariç Alyans örgütünü uzaklaştırmışlardı.50

Dünya Siyonist Teşkilatı

XIX. yüzyıl boyunca gelişen ve Herzl'le zirveye çıkan Siyonizm düşüncesi; Yahudilerin Filistin'e yerleşerek bağımsız bir

50 • ALİ ARSLAN

devlet kurmaları ve Yahudiliğin bütün kurumları ile canlandırılmasını ifade ediyordu.

Herzl öncesinde, Alkalay, Hess ve Kalischer gibi Siyonist öncüler vardı.

İbranicenin yeniden canlandırılıp yaşayan bir dil haline getirilmesi ve kutsal topraklara yerleşilmesi fikrini savunan Baruh Mitrani de bu ekole dahildi.⁵¹

1860 yılında, Budapeşte'de dünyaya gelen Doktor Theodor Herzl, Viyana Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde öğrenim gördü ve 1884 tarihinde doktorasını tamamladı. Bir süre avukatlık yapan Herzl, bu işten tatmin olmayarak gazetecilik yapmaya başlamış ve Avrupa'nın tanınmış gazetelerinden Neue Freie Presse'nin Paris temsilciliğine atanmıştı. Theodor Herzl, Dreyfus davası sırasında yaşanan Fransız antisemitizmi üzerine, Yahudi Devleti (1896) kitabını yazdı. Çeşitli yollarla Filistin'e sızma metodunu takip edenlere minnetini açıkça ifaden eden Herzl, bu metottan vazgeçilerek konunun siyasi olarak halledilmesi gerektiğini belirtmişti. Yahudilerin yaşadığı toplumlarda açık veya gizli olarak antisemitizm bulunduğunu ve bunun da Yahudi sorunuyla neticelendiğini savunuyordu. Yahudilerin bir devlet kuracak kadar güçlü olduğuna işaret eden Herzl, Yahudi sorununun uluslararası bir mesele olduğunu, çözümünün de uluslararası arenaya çıkarılıp büyük devletlerin dikkati çekilerek çözüleceğini belirtiyordu.

Herzl, Yahudi devleti kurulana kadar, iki teşkilatın kurulmasını teklif ediyordu. Birincisi "Yahudi Cemiyeti" adında siyasi bir örgüt olacak, Avrupa devletleri ile temasa geçecek, diplomatik mücadele edecek ve Yahudiler adına bir hükümet gibi hareket edecekti. İkinci teşkilat ise, Yahudilerin Filistin'e göçünü ve orada yerleşmesini sağlayacak bir ticarî şirket olacaktı. Bu ticaret şir-

51 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ketinin her bakımdan önemine binaen, Londra'da kurulmasını teklif etmişti.

Herzl'in fikirleri doğrultusunda, 27 Ağustos' 1897'de ilk Siyonist Kongre Basel'de toplandı, bayrak ve ulusal marş seçildi. İli kongrede,

yirmi kişiden oluşan Büyük Hareket Komitesi kuruldu. Bu komite içinden de Herzl, Max Nordau ve David Wolf-sohn'dan oluşan Küçük Hareket Komitesi kurulmuştu. Böylece Filistin'de bir Yahudi anavatanını gerçekleştirecek uluslararası bir teşkilat kurulmuş oldu. Tabiidir ki teşkilatın başkanı Herzl idi.52

Herzl'in ikinci olarak kurmak istediği ticarî şirket, 1898'de Basel'de toplanan İkinci Siyonist Kongresi'nde kararlaştırıldı ve bir banka kurulması kararlaştırıldı. Londra'da bir anonim şirket olarak kurulan bankaya iki milyon sterlin sermaye temin edildi ve Yahudi Müstemleke Vakfı adıyla faaliyete başladı. Bu banka, 1903'te, sermayesi 100.000 sterlin olan İngiliz-Filistin Şirketi'ni kurmuştu. Bu şirket Hayfa, Yafa, Kudüs, Hebron, Beyrut, Safed, Tiberyas ve Gazze'de şubeler açarak Yahudi kolonizatörlerin her türlü toprak alım-satımıyla ilgilenmeye başladı.53

Amerikan Ortak Yardım Komitesi
(American Joint Distribution Committee)

I. Dünya Savaşı sırasında Alyans okulları dahil pek çok Yahudi okulu bu komitenin yardımlarına muhtaç duruma gelmişti.

Yahudi Kız ve Kadınları Koruma Cemiyeti

Londra'da kurulmuş olan Yahudi Kız ve Kadınları Koruma Cemiyeti (Jewish Association for the Protection of Girls and Wo-men), fuhuş sektöründe mağdur olan göçmen Yahudilere yardım etmek için çalışmaktaydı.54

52 »ALİ ARSLAN

V-YAHUDÎ KURULUŞLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Yahudi örgütlerinin çalışma metotları birbirinden farklı olmakla beraber, hedeflerini birbirinden ayırmak mümkün olmamaktadır. Alyans; ortak bir din ve ahlaki geleneklerle birbirine bağlanmış olan Yahudilerin birliğini ve dayanışmasını hedeflemişti. Örgüt, Siyonistlerin iddia ettiği gibi sadece filantropik bir hareket değildi. Alyansın siyasal programı, Yahudilerin uluslararası boyutta seferber edilmesini sağlamaktı. Esasında bu, Siyonist düşünceye de uzak değildi. Ayrıca Alyans, Filistin'de ziraat ve ticaret okulları açarak oradaki Yahudileri üretken hale getirmek için çalışma başlatan ilk örgüttü. Fakat Alyans teşkilatının Filistin sevdası, verimsiz olan topraklarda kalabalık nüfusu besleyemeye-ceği için, bölgeye kitlesel bir Yahudi göçünü içermiyordu. Bu ise, Siyonizme tamamen ters bir fikirdi.

Türkiye'ye ikinci Yahudi göçünün başladığı süreçte, Yahudi teşkilatlarının iki gruba ayrıldıkları görülmektedir. En eski ve ilk etkili teşkilat olan AIU, İngiliz-Yahudi Cemiyeti (Anglo-Jewish Association) ile Israelitische zu Wien ile yakın işbirliği içinde çalışmaktaydı. Alyanstan tamamen ayrı ve ona karşı faaliyetleri sürdüren Dünya Siyonist Örgütü (The World Zionist Organization) ve Hilfsverein der Deutschen gibi teşkilatların XX. yüzyılın başında ortaya çıkmaları, Alyansın Yahudi dünyasındaki liderliğini sarsmaya başlamıştı. Buna karşı Alyans, Siyonist harekete ve karşı saldırılarına sessiz kalmayı tercih etmişti.⁵⁵

AIU ile 1891 tarihinde, Baron Maurice de Hirsch'ün tarafından göçmen Yahudileri Arjantin ve diğer yerlere yerleştirmek için kurulan Yahudi Koloniler Birliği arasında sıkı bir işbirliği vardı. 1891'de AIU'nun başkanlığını yürüten Narcisse Leven, aynı zamanda Yahudi Koloniler Birliği'nin de başkanı idi. Aydm'da açılan Or Yehuda Ziraat Okulu, Yahudi Koloniler Birliği'ne ait

53 »AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

olup açılışında AIU tarafından yardımda bulunulurken, daha sonra da AIU tarafından denetlenmişti.⁵⁶

Alyans'ın Filistin'deki Mikve Yisrael Ziraat Okulu'nun müdürlüğünü yapmış olan Joseph Niego, 1911'de, İstanbul'da kurulan Bene Berit'in hem İstanbul locası başkanı hem de Doğu Akdeniz'i kapsayan XI. bölgesi başkanı idi. Aynı zamanda Alyansla yakın ilişkileri olan Yahudi Koloniler Birliği'nin Osmanlı Devleti'ndeki temsilciliğini yürütüyordu. Bene Berit'in İstanbul locasının açılışı sırasında yaptığı konuşmada, Doğu Yahu-dilerini vesayeti altında tuttuğu için üstü kapalı olarak Alyans teşkilatını eleştirmiş ve "buna karşın bene Berit örgütünün bu Yahudileri bağımsız, yetişkin birer insan olarak ilan ettiğini" ifade etmişti.⁵⁷

Daha önce Herzl'le görüşen her Musevinin afaroz edilmekle tehdit edildiği İstanbul'da, Alyans'a bağlı olan ve Hahambaşı görevine başlayan Haim Naum da Dr. Jacopson'a Siyonistlerin başarısı için çalışacağını söylemiş, hatta Odessa'daki Siyon Aşıkları Kongresi'ne tebrik telgrafı bile göndermişti.⁵⁸

Yahudilerin Avrupa'dan sürülme çalışmalarına başlandığı dönemde, Yahudilerin bir kısmı ilk kez ihtiyaç duyan kardeşlerine yardım edebilecek iktisadî güce ve uluslararası karta sahip olmuşlardı.

VI-BATI AVRUPALI BÜYÜK DEVLETLERİN

DOĞU POLİTİKALARINDA YAHUDİLERİN YERİ

İngiltere

XVIII. yüzyılda, Cebelitarık ve Malta'ya yeleşen İngiltere, sömürgesi olan Hindistan ile arasında kalan ve Osmanlı Devleti'ne

54 • ALİ ARSLAN

ait olan topraklarda nüfuzunu arttırarak gelecekte bu bölgeyi kontrol etmeyi hedefliyordu. Bu hedef istikametinde, öncelikle faydalanacağı gayrimüslimlerdi. Böyle bir arayış içinde olan İngiltere için, Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak amacıyla ^bazı Yahudilerin 1830'larda faaliyetlerim hızlandırması büyük bir nimetti. İngiliz yönetimi, bu düşüncedeki Yahudilerle iyi ilişkiler kurmuş ve Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi konusunda çalışmalar yapan İngiliz vatandaşı Moses Montefiore'ye Kraliçe Victoria tarafından 1837 tarihinde "Sir" unvanı verilmişti. Moses Montefiore de Filistin'de İngiltere himayesinde bir Yahudi devleti kurulması gerektiğini 1839 yılında ifade etmişti.⁵⁹

Yahudilerden de faydalanarak bölgeyi kontrol altına alma hedefi istikametinde çalışmalar yapan İngiltere, istediği imkana da kısa süre içerisinde kavuşacaktı. 1840 tarihinde, Şam'da Hıristiyanların Musevilere karşı giriştiği hareket dolayısıyla yaşanan olayın birçok Musevinin ölümü ile sonuçlanması üzerine, özellikle Batı Avrupa'daki Yahudiler, Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin can ve mal güvenliği için yardım yapılmasını propaganda yoluyla talep etmişlerdi. Bu talebe ilk cevap veren İngiltere olmuş ve Yahudileri himayesine almakla kalmamış, Palmerston, 11 Ağustos 1840 tarihinde, İngiltere'nin İstanbul'daki Büyükelçisi Ponsonby'ye gönderdiği mektupta, Avrupa'da zulme uğrayan Yahudilerin Filistin'de kurulacak bir "Yahudi Yurdu"na yerleştirilmelerinin Türkiye için de yararlı olacağını iddia etmişti. Palmerston, "Musevi göçmenlerin serveti yerli halka iş imkanları açacak, teknik bilgileri ise endüstrinin gelişmesini sağlayacağı için Osmanlı Devleti'nin zenginlik kaynakları artacak ve Batı'nın 'Hasta Adamı' olmaktan kurtulacaktır" demişti.⁶⁰

Doğu Akdeniz limanları ile yakından ilgilenen İngiltere, Yahudiler için de çok önemli olan Akka, Hayfa, Yafa ve Gazze gibi Filis-

55-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

tin limanlarının haritalarını hazırlamış ve bu limanlarda yapılan çalışmaları, yenileştirmeleri yakından takip etmeye başlamıştı.⁶¹

İngiltere, 1847 tarihinde Yahudilerin himaye edilmesi uygulamasında genişleme yapmayı kararlaştırmıştı. Lord Shaftes-bury'nin gayretleri ve İngiltere'deki Yahudi lobisinin de katkısı ile Başbakan Palmerston, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde Avusturya, Rusya, Fransa veya başka bir ülke vatandaşı olup da bir problemle karşılaştığında, ilgili devletin temsilcisinin sessiz kalması halinde, İngiliz konsoloslarının bu Yahudiler lehine müdahale etmeleri için yetki vermişti. İngiltere'nin bu politikasından şüphelenen diğer devletler de Filistin'e gelen Yahudilere himaye belgesi dağıtmaya başlamışlardı.⁶²

Almanya'nın etkin bir güç olarak ortaya çıkması ve 93 Harbi neticesinde Osmanlı Devleti'nin oldukça zayıfladığının tezahür etmesi üzerine, İngiltere Osmanlı Devleti'nin elindeki stratejik topraklara yerleşmeye başlamıştı: Kıbrıs adasına yerleşmesi, bu sürecin başladığını gösteren önemli bir gösterge olmuştu. Osmanlı topraklarında nüfuzunu arttırmak isteyen İngiltere'de, politikalarına da hizmet edecek Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi projesi de bu dönemde gündeme getirilmişti. İngiliz Muhafazakar Partisi'nin eski milletvekillerinden Oliphant, bu konudaki görüşlerini İngiltere Başbakanı Disraeli'ye anlatmıştı. Bu projeyi uygun gören Disraeli, bu projenin yazılı hale getirilerek Dışişleri Bakanı Salisbury'ye iletilmesini istemişti. Bu konu Salisbury tarafından da uygun görülmuş ve bu projeye yardımcı dokunabilecek Osmanlı ülkesindeki İngiliz diplomatlarına da birer mektup bizzat Salisbury tarafından yazılmıştı. Bunun üzerine Oliphant, İstanbul'a gelerek hazırladığı projeyi Mayıs veya Haziran 1879 tarihinde II. Adülhamid'e sunmuştu. Bu arada İngiltere'de Türk düşmanlığını keskin bir şekilde ifade eden Gladstone hükümeti işba-

56 • ALİ ARSLAN

şma gelmiş ve ilişkiler iyice gerilmişti. Oliphant'ın projesine cevap almak için İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard, doğrudan II. Abdülhamid'e müracaat etmiş, ancak 1880'de bu proje uygun görülmemişti.⁵³ Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini İngiliz hükümetinin doğrudan desteklemesi, esasında köklü bir değişimin habercisidir. Artık İngiltere Filistin'de sahipsiz kalan Yahudileri himaye etmekle yetinmemekte, onları Filistin'e yerleştirerek stratejik açıdan önemli bir merkez oluşturmak istemektedir. Osmanlı Devleti'ne ait toprakları doğrudan idare etmeye yönelik İngiltere, kısa bir süre sonra Mısır'ı işgal ederek bu politikasını şüphe götürmez bir şekilde ortaya koymuştu.

Herzl, Osmanlı Devleti'nden Osmanlı borçları karşılığında Filistin'i istediği sırada, İngiliz Hükümeti ile de Filistin'e bitişik olan İngiltere'nin işgali altında bulunan Mısır'a bağlı olan Sina Yarımadası⁶⁴ ile Filistin'in denizden komşusu olan ve İngiltere'nin zoraki yönetimi altında olan Kıbrıs'a Yahudilerin yerleşmesi görüşmeleri de yapmıştı.⁶⁵

Herhangi bir devletin tek başına Siyonistleri himayelerine alarak Filistin'de bir Yahudi devletini himayeye kalkması halinde bir savaşın başlamasından çekinen İngiltere, Siyonistlerin hemen bir devlet kurması için destek vermekten çekiniyordu. Çünkü, Filistin bölgesini de içine alan Suriye'yi kendi nüfuz bölgesi olarak gören Fransa, böyle bir durum karşısında Suriye kıyılarında demirlemiş olan Fransız donanması ile savaşı başlatacaktı. Bu tehlike dolayısı ile İngiltere, Siyonistlerin Başkanı Herzl'e Uganda'yı vaat ederek, onların bu bölgeye ilgisini azaltmak istemiş ve bu sayede de Fransa'nın Filistin'e girmesini engellemişti.⁶⁶

Siyonistleri kendi politikasının aracı olarak göcn İngiltere, uluslararası alanda Fransa'nın yanında olmasına duyduğu ihtiyaç dolayısı ile Filistin'de hemen bir Yahudi devleti kurulması fikrini

57» AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

içeren politikasından vazgeçmişti. Belki de bu sayede İsrail'in kuruluşu elli yıl gecikmişti.

Fransa

İngiltere gibi, sömürgecilik faaliyetlerinde Yahudilerden faydalanmak isteyen Fransa, bu yönde politikalar üretmişti. Fransa'nın Kuzey Afrika'da genişlemesine paralel olarak, Fransa'da ' yaşayan Yahudiler birlikte hareket etmiş ve Yahudilerin batılılaşması istikametinde çalışarak Cezayir'de Fransızların yerleşmesine katkıda bulunmuşlardı. Bu arada Yahudilerin de kalkınmasına yardımcı olmuşlardı. Kuzey Afrika'daki Fransa'nın diğer bir sömürgesi olan Tunus'a da Fransızlarla beraber Fransa vatandaşı Yahudiler de gelmiş ve AIU, 1875 tarihinde Tunus'un Djedeida şehrinde bir tarım okulu açmıştı.⁶⁷

Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa ile ittifak yapması ve Osmanlı yönetiminin gayri müs-limler lehine statü değişikliğine gideceğinin ortaya çıkması üzerine, Avrupalı Yahudiler Osmanlı Yahudileri ile daha fazla ilgilenmeye başlamışlardı. Yapılacak değişikliklerin Yahudileri de kapsaması için Fransa'da Yahudilerin Merkez İdare Meclisi III. Na-polyon'a, İngiltere'deki Temsil Heyeti (Board of Deputies) de İngiliz Dışişleri Bakam Lord Claendon'a Osmanlı

Hükümeti'nin yapacağı ıslahata Yahudilerin de dahil edilmesi için başvurmuştu. Bu talepler Fransa ve İngiltere tarafından olumlu karşılanmıştı. İltâ siyasal teşebbüsle de yetinmeyen Avrupalı zengin Yahudi ailelerinden Fransız ve İngiliz Rothschild aileleri, Osmanlı Devleti'nin dış borç müzakereleri başladığı sırada, İslahat Ferma-nı'ndan Yahudilerin de faydalanmalarını gündeme getirmişlirdi. 1854 yılında, Paris'teki Merkez İdare Meclisi, Comite de Bienfa-isance'ın başkanı ve Rothschildler'in sekreteri Albert Cohn'u do-

58 «ALİ ARSLAN

ğuya göndermişti. İstanbul'da bulunduğu sırada padişah ve hariciye nazırı ile görüşen Cohn, gayrimüslimler hakkında yapılacak düzenlemelere Yahudilerin de dahil edilmesini talep etmişti. Zaten Osmanlıların da bir ayırım yapmak gibi düşünceleri olmamıştı. İslahat Fermanı'nda "Hıristiyanlara ve diğer gayri Müslim vatandaşlara" yeni haklar getiren bu düzenlemeyi Avrupalı Yahudiler memnuniyetle karşılamıştı.⁶⁸

Paris merkezli Alyans okulları, Fransa'nın resmi kuruluşları olmadığı için, Fransız yetkililer Alyans'tan gelen bireysel müracaatlara cevap vermekte ve zorluklarla karşılaştıklarında yardım edilmesini diplomatlarına bildirmekteydi. Yıllar ilerledikçe, hem Fransız hem de Alyans teşkilatının birbirine daha da yakınlaştığı görülmektedir. 17 Nisan 1868'de Fransız Dışişleri Bakanı Mar-quis de Moustier, Kudüs'teki Fransız konsolosuna M. Krieger'in Kudüs'te kurduğu Yahudi okuluna resmi yardım sağlanması talimatını verdiği gibi, Alyans teşkilatı da 1879 tarihinde Fransız konsoloslarının Alyans okullarını himayesinin "ihtiyari" olmaktan çıkarılarak "yasal bir düzenlemeye kavuşturulması" için Dışişleri Bakanı Waddington'a başvurmuştu. Bunun üzerine Waddington, Osmanlı Devleti'ndeki Alyans okullarına ve öğretmenlerine yardım edilmesi için Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği'ne talimat vermişti. Ancak bu gelişme Osmanlı yöneticileri tarafından hoş karşılanmamıştı. Alyans okullarının resmi olarak Fransız himayesine girmesinin Osmanlı Devleti'ndeki Yahudilere zarar vereceği kanaatine varan Alyans Teşkilatı, Fransız Dışişleri Bakan-ı'nın talimatından faydalanma yoluna gitmemişti. Kudüs'teki Alyans okulu müdürü Nissim Behar'ın 1886'da Alliance França-ise'den yardım isteğine de Alyans örgütü şiddetle karşı çıkmıştı. Alyans okullarını himayde Fransa'nın İstanbul Büyükelçiliği de resmi bir tavır ortaya koymamış ve 1901'de Fransa'nın himayesindeki okullar listesine Alyans okullarını dahil etmemişti.⁶⁹

59* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Fransızların Siyonizme karşı bir tavır sergilemelerinde kendilerine özgü nedenleri vardı. Filistin'i de içine alan bölgeyi ele geçirerek Büyük Suriye (la Syrie Integrale) oluşturmak isteyen Fransa, Alyans teşkilatına daha sıcak davranmaya başlamıştı. Fransa, Osmanlı üzerindeki mücadeleye geç başlayan, fakat kısa zamanda büyük ilerleme kaydeden Almanya'nın Siyonistleri desteklediğine inanmaktaydı. Fransızlar, Siyonizmi Fransa'nın Suriye'deki çıkarlarını baltalamaya yönelik bir "Alman" oyunu olarak görmekteydiler. 1900 tarihinde, Fransa'nın Kudüs konsolosu, "Siyonizm ister Almanya ile henüz tam rayına oturmamış gizli bir yakınlaşma sağlasın, ister çıkar temelinde hareket etsin... Alman yayılcılığının yeni bir biçim olarak ortaya çıktığı"nı ileri sürmüştü. 1901'de Almanya Yahudilerinin o vakte kadar bu işlevi gören Alyans'a karşı, Osmanlı Devleti'nde okullar açmak için Berlin'de Hilfsverein örgütünü kurmaları, Almanya'nın yeni politikasını su yüzüne çıkarmıştı. Bulgar Prenslığı'ndeki Alman etkisinin artmasına paralel olarak Siyonist ve bunların yan kuruluşu Hilfsverein'in güçlenmesi ve Alyans okullarının faaliyetlerinin bitme noktasına getirilmesi üzerine, Fransızlar, 1904 yılında Al-ırian-Siyonizm bağlantısında nihaî kararı vermiş ve Siyonizmin Alman karakterli olduğu sonucuna varmıştı. Sefaradlar arasında Fransa'nın Alyans, Eşkanaziler arasında ise Almanya'nın Hilfsverein örgütü nüfuz sahibi idi. Fransa, kendi çıkarlarına ve sömürgecilik faaliyetlerine daha uygun olduğu için Alyans teşkilatını desteklemeye daha özel bir gayret göstermeye başlamıştı.⁷⁰

Osmanlı Devleti'nin, okulların herhangi bir kuruluş adına kaydedilmesini yasaklayan kanunu bozarak Kudüs'teki Eveline de Rothschild Okulu'nu İngiliz-Yahudi Cemiyeti adına kaydetmesi üzerine, Fransa, Osmanlı yönetimine 1904 tarihinde sözlü bir nota vermiş ve AIU'nin bir Fransız "derneği" statüsünde kabul edilmesini istemişti. Önceleri buna yanaşmayan Osmanlı Hükümeti bu is-

60- ALİ ARSLAN

teği 1908'de kabul etmişti. Fransızlar, Siyonizmi; Alman Siyonizmi (germano-Siyonisme) olarak tarif etmeye başlamışlardı. Böylece Fransa, Siyonistlere karşı Alyans teşkilatı ile işbirliğini güçlendirilmişti. 1912-1913'te Selanik'teki Yahudilerin Selanik'in serbest bir liman haline getirilmesi teklifine de burasını Siyonistlerin ele geçirmesi halinde Alman

ve Avusturya'nun nüfuzuna açık bir merkez haline gelebileceği düşüncesi ile Fransa karşı çıkmıştı.71

I. Dünya Savaşı sonunda Siyonistlerin İstanbul'daki ağırlığı karşısında, Fransız Yüksek Komiserliği Alyans okullarındaki İb-ranice ders saatlerinin arttırılmak suretiyle Siyonistlerle uzlaşmaya gidilmesini tavsiye etmiş ve örgüt de buna uymuştu. 1920 yılında Alyans ile Fransız yönetimi arasında yakınlık en üst düzeye çıkmış ve Fransız hükümetleri devamlı olarak AIU'ye her yıl 1.500.000 Frank bağış yapmaya başlamışlardı.72

Doğu Avrupa'dan Yahudi göçünün başladığı bir dönemde, Doğu politikaları dolayısı ile Osmanlı Devleti'nin Araplarla meskun olan topraklarını ele geçirmek isteyen İngiltere için Yahudiler önemli bir vasıta olarak ortaya çıkmıştı. Fakat Fransa İngilizlerden farklı düşünmekteydi. Fransa, kendisini Büyük Suriye projesinin bir parçası olarak gördüğü için, Filistin'de kurulacak bir Yahudi devlete karşı bir tavır takınmıştı. Fransa, bu konu hariç Yahudilerin yanında yer almakta ve özellikle Kuzey Afrika ve Doğu politikalarında yerleşik Yahudiler ile Fransa'da yaşayan Yahudiler vasıtası ile irtibat kurarak kendi politikası doğrultusunda onlardan faydalanmaktaydı.

Almanya

Yahudilerin aşağı ırktan olduğu inancının en fazla yaygın olduğu Almanya'da, bu anlayışa zıt bir şekilde XIX. yüzyıl sonunda

61 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Siyonizmi destekleyen bir yönetim vardı. Filistin'e göç etmeyi hedefleyen Yahudileri destekleyen Almanlar, ülkelerindeki birçok olumsuzluğun sebebi olarak gördükleri Yahudilerden bu sayede kurtulmak istiyorlardı. 1898 yılında, Almanya'nın Viyana Büyükelçisi, Siyonist Teşkilat'ın Başkanı Herzl'e "Alman imparatoru, Osmanlı padişahına tavassut etmeye ve Doğu'daki tüm Musevileri himayesine almaya hazırdır" demişti. Bundan bir ay sonra da Alman İmparatoru Kayzer, Herzl ile görüşürken ona Siyonizme sempati duyduğunu söylemişti. Alman İmparatoru, Osmanlı Padişahı ile görüşmede Siyonistler konusunu gündeme getirmiş ve "Siyonistler, Türkiye için hiçbir zaman tehlikeli değillerdir. Fakat Yahudiler her tarafta baş belası olduklarından, onları Almanya'dan kovup kurtulmak istiyoruz" demişti. Wilhelm'ın bu sözlerini geçiştiren II. Abdülhamid, Wilhelm ile beraber Kudüs'e gönderdiği Hariciye Nazırı Tefik Paşa'dan imparatoru Siyonistlerle ilgili fikirlerinden vazgeçirmesi yönünde çalışmasını istemişti. Filistin'de Yahudi kolonilerini gezerken

Tevfik Paşa, imparatora, "Padişahın ne Siyonizmle ne de bağımsız bir Yahudi krallığı ile işi olduğunu" söylemişti. Neticede Alman imparatoru, II. Abdülhamid ve Osmanlıları gücendirmemek için Siyonistlere destek vermekten vazgeçmişti. Zaten Almanya Başbakanı Kont Bülov, Siyonistleri desteklemenin Osmanlı egemenlik ve toprak bütünlüğüne aykırı olduğu için Almanların Siyonizmi desteklemesine karşı çıkmaktaydı.⁷³ Böylece Almanya, dünya politikası için ihtiyaç duyduğu Osmanlı Devleti'ni kendisinden uzaklaştırmamak için, Siyonistlerin Filistin'de bir devlet kurmasını desteklemekten vazgeçmek zorunda kalmıştı. Ancak Filistin'deki Yahudiler ile ilişkileri tamamen kestikleri söylenemez. Esasında, Yahudilerin Almanya'da yaşamalarından memnun olmayan Alman yöneticileri, Siyonistler vasıtası ile Filistin'de etkilerini arttırmak, bu sayede İngiltere ve Fransa'ya karşı politikalar ortaya koymak istiyorlardı.

62 • ALİ ARSLAN

Bu politikayı, hem Almanya'daki Yahudilerden kurtulmak hem de onları Doğu politikalarında kullanmak için istiyorlardı.

Rusya

Almanya'nın Doğu Avrupa'daki en büyük rakibi olan Rusya Çarlığı da Almanların Siyonizm'i destekledikleri dönemde, Siyonistleri desteklemişti. Almanların, Önyasya'daki politikalarını yaymak için Yahudileri kullanarak burada kendi kontrollerinde bir Yahudi devleti kurma politikası izlediği düşünen Rus Çarlığı, daha önce davranarak, kurulacak bu Yahudi devletini kendi himayesine alma politikasına yönelmişti. Rus Dışişleri Bakanı Plehve, Ağustos 1903 tarihinde, Dr. Herzl'e yazdığı mektupta; "Amacı Filistin'de bağımsız bir devlet kurmak olduğu sürece Rus Hükümeti olarak Siyonizmin arkasındayız" demişti. Ancak Almanya'nın Siyonizmi temel politika aracı olarak desteklemekten vazgeçtiğinin ortaya çıkması üzerine, Rus Çarlığı da Siyonizmi desteklemekten uzak durmaya başlamış ve Rus Dışişleri Bakanı Plehve de daha önce verdiği sözleri gündemden çıkarmıştı.⁷⁴

Almanya'nın Doğu Avrupa ve Rus Çarlığı'nın güney batısındaki Osmanlı ile ilişkilerini dikatlice izleyen Rus Hükümeti, buna karşı politikalar üretmeye çalışmakta, en azından Almanya'dan geri kalmamak düşüncesini taşımaktaydı. Rusya'nın Siyonistleri desteklemesinin diğer bir sebebi de Rus Çarlığı'nda yaşayan Yahudilerin buradan göçmelerini teşvik etmek ve onlardan kurtulmak düşüncesi olmalıdır.

ABD

XIX. yüzyılda, sömürgecilik faaliyetlerini Amerika kıtası ve Pasifik civarında gerçekleştiren ABD, Osmanlı coğrafyasındaki fa-

63 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

aliyetlerini, eğitim, kültür, ticaret ve özellikle misyonerlik alanlarında yoğunlaştırmıştı. ABD'nin İstanbul Büyükelçiliği'ne atanan Yahudi asıllı Oscar Straus, Yahudiler lehine girişimlerde bulunmuş ve Filistin'e Yahudilerin yerleşmelerini engelleyen yasakların kaldırılması için çalışmıştı. Padişah II. Abdülhamid'i ikna edecek devlet erkanına rüşvet vermeyi tasarladığının Ali Ferruh Bey tarafından bildirilmesinden sonra, ABD, padişahın isteği üzerine elçisini 1900 tarihinde görevinden almıştı.⁷⁵ ABD'ye dönen Oscar Straus, devamlı olarak Osmanlı elçisi ile görüşmüş ve onu Rusya Yahudileri lehine padişah nezdinde girişimde bulunması için ikna etmeye çalışmıştı. Straus, dünya maliyesinin ekseriyetinin Yahudilerin elinde bulunduğunu, Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gelecek Yahudiler için gerekli kolaylıkları göstermesi halinde, "Yahudi sermayedarlarının yardımını kazanacağını" ve mali problemlerini kolaylıkla çözeceğini belirtmişti. Viyana, Londra gibi merkezlerde yayınlanan "ekseri gazetelerin Museviler tarafından idare olunduğu" belirten Straus, Avrupa kamuoyunu ikna etmek için de Yahudilerin yardımcı olacaklarını ifade etmişti. Straus, Rusya'dan göçen ve göçecek Yahudilere karşı Osmanlıların gösterecekleri kolaylıklar dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin büyük maddi menfaatler temin edeceğini, Osmanlı Elçisi Ferruh Bey'e izah etmişti. Ferruh Bey de Straus'un fikirlerini İstanbul'a bildirmişti.⁷⁶

Doğu Avrupa'dan büyük göç alan ABD'nin Yahudilere yönelik politikaları İngilizlerle paralellik göstermekteydi. ABD, Siyonistlere olan desteğini diplomatik vasıtalarla da ortaya koymaktaydı.

DİPNOTLAR

I Charles Seignobos, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, çeviren; Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1960, S.400-401.

64- ALİ ARSLAN

? Nicholas de Lange, Yahudi Dünyası, İstanbul 1987, s. 58.

3 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 29.

4 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 34.

, Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 20-21. 6 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.

15-18. ' Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002,

s.18-19. ° Nicholas de Lange, Yahudi Dünyası, İstanbul 1987, s. 59. J Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.19.

10 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.20. 12

?*•! Akdes Nimet Kurat, i?usya Tarihi, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınlan, Ankara 1993, s. 360-361.

III. Aleksandr döneminde uygulanmaya başlanan bu politikadan Ermeniler de nasibini almıştı. Ermenilerin milli duyguları ezilmeye, dillerinde eğitim yapmaları yasaklanmaya ve Gregoryen kiliselerine baskı yapılmaya başlanmıştı. Ayrıca, Ermenilere ait bir kısım kültür ve eğitim kuruluşları ile okulları kapatılmıştı. Hayrullah Cengiz, "Rusya'nın 1895-1805 Yılları Arasında Kafkasya Ermenileri Politikası - Ermenileri Ruslaştırma Çabalan-", Kafkas Araştırmaları, IV, İstanbul 1998, s. 176.

}? Celal Tefvik Karasapan, Filistin ve Şark- ül- Ürdün, II, İstanbul 1942. s. 37.. .

*?" Galata ve Balat Eşkanazi-i Museviye Milleti Cemaatbaşı Leon Efen- di'nin tezkeresi; BOA, Y.PRK.AZN, 6/4.

^ Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 27.1-277; Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002,, s.23-26.

16 Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 54-55.

• ' Mehmet Salih Arı, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Dönemin'de Yahudilerin Filistin'e Yerleşim Çabaları", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 24, İstanbul 2005, s. 110.

65 »AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

W Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.225-26.

*y Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.27-29.

^ü Celal Tefvik Karasapan, Filistin ve Şark- ül- Ürdün, II, İstanbul 1942. s. 37..Lv

^ Celal Tefvik Karasapan, Filistin ve Şark- ül- Ürdün, II, İstanbul 1942. s. 38.

^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 26-27.

K? Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 185,0-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 54-58.

^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s.36.

^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s.25.

^^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s, 86, 88-89.

1/ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 24-25.

^° Silvyo Ovadya, "Yahudi Okulları", İstanbul Ansiklopedisi, VII, İstanbul 1994, s. 402-403.

^ Naim Güteryüz , "Moşe Levi", İstanbul Ansiklopedisi, V, İstanbul 1994, s. 211.

|" Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 30-32.

P Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 34-35.

*> Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 36.

JJ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 78.

" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s.38, 76-77, 91.

-*5 Ali Arslan, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudilerin Üsküdar'daki Eğitim Faaliyetleri", Üsküdar Sempozyumu (12-14 Mart 2004), İstanbul 2005, s.

-'" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 86, 88.

-*' Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, s.85.

3° Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 145.

•^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 112.

66 «ALİ ARSLAN

40 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. XVIII.

t* Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 192.

^^ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.

27-30. 4^ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 166.

! Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 115-118. 45 Aron Rodrigue,

Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 233. ? ?? Mim Kemal Öke,

Filistin Sorunu, s. 115- 118. *'" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin

Batılılaşması, s. 195. "™ Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin

Batılılaşması, s. 204. 4y Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin

Batılılaşması, s. 202-104. _" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 210-212. <v Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 95. ?2 Nicholas de Lange, Yahudi Dünyası, İstanbul 1987, s. 65. " Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.

39 •^ Rıfat N. Bali, "İstanbul'da Yahudi Fuhuş Tacirleri", Tarih ve Toplum,

Temmuz 2003, sayı 235, s. 9-19. c5 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 209-210. 5" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 166-167. ?' Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 203. 5 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.

105-107. 5y Mehmet Salih Arı, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid

Dönemin'de Yahudilerin Filistin'e Yerleşim Çabaları", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 24, İstanbul 2005, s. 110. H Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, , s. 84. °* Ruth Kark, "Rise and decline of coastal towns", Ottoman Palestine

1800-1914, Editör; Gad G. Gilbar, Leiden 1990, s. 83-84. 6^ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 55. v,. II. Bölümdeki Filistin ile ilgili Osmanlı Devleti'nin kararının oluşması

kısmına bakınız. ° Alan R. Taylor, İsrail'in Doğuşu, İstanbul 2001, s. 19.

67» AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

^ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 56.

H Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 71-72 67

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 166.

69

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 23-25.

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 220-230. M

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 230-232. H Aron

Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 233-236. H Aron

Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 239. '-1 Mim Kemal

Öke, Filistin Sorunu, s. 69-70.

K Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 71.
|| Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 86-87. M Washington Elçisi Ali Ferruh Bey'in gönderdiği tahrirat tercümesi;
BOA, Y. PRK, AZN, 23/104, lef 2.

İKİNCİ BÖLÜM RUSYA VE DOĞU AVRUPA'DAN YAHUDİ GÖÇÜ KARŞISINDA OSMANLI YÖNETİMİ

İlk Göçlerin Başlaması

Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne gelen göç, XIX. yüzyılın ilk yarısında artmaya başlamıştır. Osmanlı başkenti İstanbul'a önemli bir miktarda yeni Yahudinin gelişi, 1854 yılında Kırım Harbi dönemine rastlamaktadır. Bunlar arasında Rus ordularından esir alınan Yahudi asıllı askerler de önemli bir yer tutmaktaydı. Rus ordusunda askerlik yapmak istemeyen, hayat şartları ağır olan Rusya ve Doğu Avrupa'daki Yahudiler, yapılan zulümlerden de kurtulmak için göçe başlamışlardı.1

I-II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

A-İlk Göçler Karşısında Osmanlı Yönetiminin Tavrı

1870'li yıllarda, muhacir Yahudilere kapılarını açan Osmanlı yönetimi, bunların uygun yerlere iskanlarını da sağlamıştı. Osmanlı-Rus Savaşı sırasında, Rusların Kafkasya'da ilerleyerek Kars, Ardahan ve Batum'u ele geçirmeleri sürecinde, 1877 yılında, Kaf-

72 «ALİ ARSLAN

kasya'dan kaçan Yahudiler Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardı. Bu Yahudiler Alyans tarafından Aydm'a oluşturulan bir çifliğe yerleştirilmişlerdi.2

Osmanlı idaresinin bu tavrından dolayı çok memnun olan İstanbul Yahudi Hahambaşılığı, bu memnuniyetini doğrudan Padişah II. Abdülhamid'e bildirmişti. Hahambaşı Kaymakamı tarafından 1877 tarihinde gönderilen yazıda; Adalet ve merhametle Osmanlılığın, "ihtiva ettiği arizperverliği" tarihte olduğu gibi ispat edildiği belirtilmişti.

"Mecbur-ı terk-i dâr u diyar olan Muse-viler" in Osmanlı topraklarına "iskânTnda, Osmanlı yönetimi tarafından gösterilen "şefkat ve merhamet" için büyük küçük bütün Musevilerin "teşekküratı" kaydedilmişti. Ayrıca, duygularını daha veciz bir şekilde ifade için bir şiire de yer verilmişti: "Padişahım padişah-ı mün'im-i bî-çârgân Tacidarım tacidar-ı muhsin-i bî-vâbgân Lutf-ı ihsan umumu eyledi mesrur ve şâd Ömrünü etsin fuzûn Rabb-i celîl-i zevi'l-mennân".3

Osmanlı yöneticilerinin gösterdiği yakınlık ve yaptıkları ihсандan dolayı Yahudiler de çok memnun kalmaktaydı. 1308'de, İstanbul Hahambaşılığı Kaymakamı Moşe Levi Efendi, Yahudilerin duygularına tercüman olmak üzere Padişah II. Abdülhamid'e bir teşekkürde bulunmuştu. Bu teşekkürnamede şu şiir de yer almaktaydı: Ey Padişahım mezdâd ede zamanm Saye gide kâmrandır bilcümle bezkân m Lütfunla şadumandır her yerde Museviler Her an derim vird-i evradı asdikânın Sen mün'im-i cihansın Sultan-ı alışansın.4 Osmanlı Devleti'ne gördükleri zulüm dolayısıyla mecburen

73 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

yaşadıkları yerleri terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudileri, sadece insanî nitelikli olduğu için kabul etmekte bir beis görmemişti. Osmanlı Yahudileri de devletin bu politikasından çok memnun olmuşlardı. B-İngiltere'nin Yeni Politikasında Yahudi Göçmenleri ve Osmanlı Devleti'nin Yahudi Göçmenlerin Filistin'e Yerleşmemeleri Kararının Oluşması

24 Nisan 1877'de, Rusya Osmanlı Devleti'ne harp ilan etmiş, ancak Çar rahat hareket edebilmek için, 8 Haziran 1877'de, Mısır, Süveyş, Boğazlar ve İstanbul'a dokunulmayacağı hususunda İngiltere'ye teminat vermişti. Savaşta yenilen Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanan Ayestafanos Antlaşması, İngiltere tarafından kendi çıkarlarına aykırı bulunmuştu. Bu arada, İngiltere Anadolu'yu Rusya'ya karşı korumak vaadiyle Kıbrıs'ın idaresinin kendisine bırakılmasını, 4 Haziran 1878'de Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmişti. 13 Haziran'da başlayan Berlin Konferansı, 13 Temmuz 1878'de sona ermiş, fakat Anadolu'da Osmanlı lehine ciddi bir düzenleme yapılmamıştı.

Doğu Avrupa ve Rusya'da zor durumda olan Yahudilerle ilgili Berlin Antlaşması'nda açık bir hüküm mevcut değildi. Ancak, Osmanlı Devleti'nin terk ettiği topraklarda yaşayanların mal ve em-laklarını satarak hicret etme hakkı tanınması, Rusya'nın etkisinin arttığı bölgelerdeki

Yahudilerin göçü için bir fırsattı. Çünkü göç hakkı sadece Müslümanlara değil "isteyen" herkese tanınmıştı.⁵

93 Harbi sonunda, özellikle Balkanlar'dan Osmanlı Devleti'ne yoğun bir şekilde yaşanan göç sırasında, İngiltere'nin Orta Doğu politikalarına da hizmet edecek Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi projesi gündeme getirilmişti. İngiliz Muhafazakar

74 • ALİ ARSLAN

Parti'sinin eski millitvekillerinden Oliphant, bu konudaki görüşlerini İngiltere Başbakanı Disraeli'ye anlatmış, o da bunu yazılı hale getirerek Dışişleri Bakam Salisbury'ye iletmesini istemişti. Bu konu Salisbury tarafından da uygun görülerek, bu projeye yardımcı dokunabilecek Osmanlı ülkesindeki İngiliz diplomatlarına birer mektup da yazılmıştı. Bunun üzerine, 1879'da Filistin bölgesinde incelemeler yapan Oliphant, İstanbul'a gelerek hazırladığı projeyi Mayıs veya Haziran 1879 tarihinde II. Abdülhamid'e sunmuştu. Bu arada, İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'na yönelik gözdağı vermesi ve İngiltere'de Türk düşmanı Gladstone hükümetinin işbaşına gelmesi ilişkilerin iyice gerilmesine neden olmuştu. Oliphant'ın projesi, İngiliz Büyükelçisi Layard'ın menfi veya müspet bir cevap verilmesi için doğrudan II. Abdülhamid'e müracaatı üzerine, 28 Cemaziyevvel 1297 (1880) tarihinde Meclis-i Vükela'da konu görüşülmüştü.⁶

Bu projeye göre, padişahın himayesinde merkezi İstanbul olmak üzere Filistin topraklarına göçmen yerleştirmek için "Arz-ı Filistin'de Muhacirîn-i Osmanî Kumpanyası" kurulacaktı. Bu kumpanyanın Avrupa'da da şubeleri olacaktı. Belka Sancağı'nın Ürdün ile Darülhac arasında bulunan 4.356.000 dönüm arazisi bu şirkete satılacak ve Suriye eyaletine bağlı ayrı bir mutasarrıflık olarak düzenlenecekti. Bu şirketin idaresinde olacak bu mutasarrıflığa, Yahudilerle beraber Müslüman muhacirler de yerleştirilecekti.⁷ Ancak, buradaki esas hedefin Yahudi muhacirler olduğu açıktır. Bu konu Meclis-i Vükela tarafından dikkatle incelenmiş ancak çok tehlikeli bulunmuştu. Osmanlı Hükümeti bu isteğin ne ile neticeleneceği konusunu da düşünmüş ve böyle bir yapının oluşturulması "hükümet içinde hükümet demek" olacağından, "politikaca ve idarece" mahzurlu olacağına karar vermişti. Padişah, Oliphant'ı yemeğe davet etmiş ve hükümetin kararını açıklamıştı.⁸

75 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Fakat İngiliz Oliphant, bu konudaki çalışmalarına devam etmiş ve Yahudilerin durumlarını incelemek üzere Doğu Avrupa'ya gitmişti. 1882 yılında, Romanya ve Moldovya Yahudileri arasında incelemeler yapan Oliphant, ABD Büyükelçisi Wallace aracılığı ile Osmanlı Hükümeti'ne yeniden müracaatta bulunmuş ve Osmanlı vatandaşı olmayı kabul eden Yahudilerin Filistin dışındaki Suriye topraklarındaki boş arazilere 500'er ailelik gruplar halinde yerleşmelerine müsaade edilmesini istemişti. Sadrazam Said Paşa'yla görüşen Wallace'a, muhacir Yahudilerin Filistin dışında özellikle Mezapotamya ve Halep'e 200-250'şer ailelik gruplar halinde yerleşebileceğini, bunun için özel bir izne de gerek olmadığını belirtilmişti.⁹

Yahudi göçünün büyük dalgalara dönüştüğü 1882'de, Osmanlı yönetimi, Filistin dışında yerleşmek şartıyla Yahudi göçünü kabul kararna ulaşmıştı.

Kutsal mekanları ziyaret için giderek buralarda yerleşmeye başlanılması üzerine, yabancı uyruklu Yahudilerin bu bölgede kalmalarına sınır getirilmişti. Kudüs ve civarında bir aydan fazla kalma yasağının uygulanmasında, başta İngiltere olmak üzere ilgili ülkelerin konsolosları, Musevi vatandaşlarının geldikleri ülkelere dönmeleri için hiçbir kolaylık göstermemişlerdi. İngiltere Konsolosu, Kudüs ve civarında bir ayla sınırlandırılmamanın İngiliz Yahudileri için kabul olunamayacağını ve kendi büyükelçisi tarafından emir verilmesi gerektiğini bildirmişti. Osmanlı Hükümeti, konuyu 20 Kasım 1887 tarihli toplantısında görüşmüş ve Kudüs'de çok farklı inanç ve mezhebe mensup insanlar arasında hassas bir şekilde mevcut bulunan dengenin bozulmaması gerektiğini ve Kudüs'ün "ticaretgah olmadığı" için ziyaretçilere sınırlama getirilmesinin tabii olduğunu belirtmişti. "Arz-ı Filistin'e" ye-reşerek burayı "tavattun" etmek isteyen Yahudilere getirilen ya-

76 • ALİ ARSLAN

sakların muhafaza edilmesine hüküm veren Osmanlı Hükümeti, ziyaretçiler için daha önce uygulanmaya başlanan bir ay sürenin az olduğuna karar vermiş ve bu sürenin üç aya çıkarılmasını uygun görmüştü.¹⁰

Osmanlı Devleti istikametinde yoğun olan ilk Yahudi göçünün başladığı 1870li yıllarda, Osmanlı yönetimi, bunu insanî gerekçelerle çok normal bir tarzda karşılamıştı. Ancak, Oliphant'ın 1879 yılında Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşmesini hedefleyen projesini Osmanlı Devleti'ne

sunması, Osmanlı yönetiminde tereddütler meydana getirmiş ve Yahudilerin Filistin dışında yerleşmeleri konusunda karar oluşmuştu. 1880'li yıllarda da Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudileri kabul etmek devletin şanının bir gereği sayılmış, ancak Yahudilerin Filistin'e iskanları engellenmeye çalışılmıştı.

C-Bulgaristan PrenskğTnin Irkçı Uygulamaları

Karşısında Yahudilerin Göçe Yönelmesi ve

Osmanlı Hükümeti'nin Yahudiler Lehine Müdahalesi

Osmanlı-Rus savaşı sonunda imzalanan Berlin Antlaşması ile kurulması kararlaştırılan Bulgaristan Prenslığı'nde dinî cemaatlerin özerk bir şekilde örgütlenmesi kararlaştırılmıştı.11 Bu azınlık hakları Turnova Bulgar Prenslığı Anayasası'na da konulmuştu. 1881'de 20.503 olan Yahudi nüfusu, 1900'de 33.663'e yükselmiş olup, Bulgar Prenslığı'nin nüfusunun %0.90'ım oluşturuyordu.12 Azınlık hakları uluslararası anlaşma ile garanti altına alınmasına ve prensliğin Osmanlı Devleti'ne bağlı olmasına rağmen, Bulgar Prenslığı militan bir milliyetçilik benimsemişti. 1890'lar-da, Doğu Avrupa'da Yahudilere yönelik düşmanca tutum Bulgaristan'ı da etkilemiş, Bulgar gazetelerinde Yahudiler aleyhine ya-

77. AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ymlar yapılmaya başlanmıştı. Bu tavır, basından meydanlara taşınmış ve Vidin'de 40-50 kişilik bir Bulgar grubu, yaptıkları mitingde Yahudilerden alışveriş yapılmamasını istemişlerdi. Hatta bâzı tüccarlar da bundan etkilenmiş ve bu durum Vidin Tüccar Vekaleti tarafından padişaha bildirilmişti. Bunun üzerine II. Ab-dülhamid, "ileride bir Musevi gailisi zuhuruyla" problemlerin ortaya çıkmasını engellemek için, "insaniyete mugayir" olan bu hareketleri önlemek için Bulgar Hükümeti nezdinde teşebbüslerde 'bulunulmasını hükümetten istemişti. Bu konuyu 27 Ocak 1895'de görüşen Osmanlı Hükümeti, Bulgarlar tarafından Yahudilere yapılan kötü muamelelerin Osmanlı Devletince "Musevi İskam arzu olunmayan mahallere" Yahudilerin göçüne sebep 'olacağından, gerekli tedbirlerin alınması için Bulgaristan'daki Osmanlı Komiserliği tarafından Bulgar Hükümeti nezdinde gerekli teşebbüsatm yapılması kararlaştırılmıştı.13 Fakat bunda pek başarılı olunamamıştı. Nisan 1900'de, Şark treniyle Sofya ve Filibe'den gelen 8 hane ve 45 kişilik muhacir, Osmanlı topraklarına giriş yapmıştı.14

Yeni oluşan bu stratejik aralık, Eşkenazi ve Sefaradlar için de önemli bir faaliyet alanı hâline gelmişti. Alyans örgütü burada zemin kaybederken

Siyonist düşüncesine yakın olanlar gittikçe etkin hale gelmeye başlamışlardı. Alyans okul müdürlerinin bildirdiğine göre, 1895 yılında, Sofya, Filibe ve Plevne'de Filistin kolonileşme örgütleri kurulmuştu ve Hoveve Sion Örgütü gençler üzerindeki etkinliğini gittikçe arttırmaktaydı. 1913 yılına geldiğinde, Siyonistler Bulgar Prensligi'ndeki Yahudi cemaatinden, iki yer hariç, Alyans örgütünü söküp atmışlardı.¹⁵

İleride göreceğimiz gibi, Yahudilerin gelişini engellemeye çalışacak olan Osmanlı Hükümeti, kendisine bağlı olan Bulgar Prensligi'nde bile göç hareketini engelleyemeyecek bir durumdaydı.

78 • ALİ ARSLAN

D-Yahudi Mültecilerin Geldikleri Ülkeler ve Geliş Şekilleri

1880li yıllarda, gittikçe artan bir oranda ortaya çıkan Yahudi karşıtlığı ve Yahudilerin Filistin özlemi dolayısıyla Doğu Avrupa'dan göçler hızlanmıştı. Özellikle Rusya ve Romanya'da ciddi sıkıntıya düşen Yahudiler, en kolay bir şekilde Osmanlı Devleti'ne sığınmıyorlardı.

Bu göçler deniz yolu ile olduğu gibi kara yoluyla da olabiliyordu. Mesela, 1887 tarihinde, Yahudi muhacirlerinin bir kısmı Dobruca'da muvakkat ikamet ederek buradan 15'er 20'şer hane olarak Osmanlı topraklarına gelmişlerdi!¹⁶ Göç devamlı bir şekilde sürmüştü ve 1891 tarihinde Rusya'dan gelen kadim-erkek 132 Yahudi, eşyalarıyla beraber İstanbul'a gelmişlerdi. Bunlar Halıcıoğlu'da Hücrehane Hastahanesi karşısında Ayıcı Emin Efendi'nin tasarrufundaki haneyi beş lira bedel ile icar ederek yerleşmişlerdi.¹⁷

1891 ortalarında, sadece İstanbul'a 400'den fazla Yahudi gelmişti. Bunların bir kısmını Rusya'dan sınırdışı edilenler oluşturuyordu. Rusya'dan gelenlerin diğer kısmını da Rusya'daki yaşadığı eyaletten başka bir Rus eyaletine sürüldükleri ve gittikleri yeni mekanlarında çoluk-çocuklarıyla beraber sokaklarda aç ve çaresiz olacaklarını anlayarak, Rusya'dan mecburen göç ederek İstanbul'a gelenler oluşturuyordu. İstanbul'da gidecek bir yer beklerken kiraladıkları evlerde kalan göçmenler için AIU'nin Paris'teki merkezinden 30.000 Frank, İstanbul'daki Banker Ferdinandes'e gönderilmiş ve bu para da Fransız Mektebi Müdürü Lalem tarafından dağıtılmıştı. İskan edilen evler için büyükler için günlük 100, çocuklar içinse 50 para verilmekteydi. Bu göçmen Yahudilerden 130 hanesi Osmanlı vatandaşı olup, ellerinde Osmanlı pasaportu olduğu halde, Rus yöneticilerden aynı muameleyi gördükleri için İstanbul'a gelmişlerdi. Göçmenlerden 50 hane Ro-

79 »AVRUPA'DAN TÜRKiYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

manyacı vatandaşı olup, ellerinde Romanya pasaportu olduğu halde, Romanya Hükümeti'nin bu Yahudileri katıyken geri kabul etmeyeceğini bildirmesi üzerine bunlar ortada kalmışlardı ve haklarında Osmanlı Hükümeti'nin vereceği kararı beklemekteydiler. Rusya pasaportu taşıyan 22 haneye mensup göçmenlere bir miktar maddi yardım yapılarak, geldikleri yere dönmeleri için Osmanlı yetkilileri çalışma yapmaktaydılar. Mısır'dan gelen 12 hane göçmenlerin tekrar dönmelerine çalışılmışsa da hiç kimse geldikleri yere dönmeyi kabul etmemiş, gönderilmeleri yerine öldürülmelerinin daha evla olacağını ifade etmişlerdi. Bu göçmenlerin her türlü yardımına Galata ve Balat Eşkanazi-i Museviye Milleti Cemaatbaşı Leon Efendi koşmaya gayret etmiş, Fransız Okulu Müdürü vasıtası ile Paris'teki AIU'ya müracaat ederek, bu göçmen Yahudilerden işçilik yapacak kudrette olanların ABD'ye gönderilerek ailelerinin geçimlerini sağlamaya çalışmaktaydı." Ancak oradan da henüz bir haber alınmamıştı. Rus pasaportu taşıyan göçmen Yahudilerin geri gönderilmeleri hakkında, 2 Teşrinisani 1308 (14 Kasım 1892)'de Rusya'dan vapura bindirilerek İstanbul'a gönderilen ve karaya çıkmalarına izin verilmediği için mavna içinde yaşamak mecburiyetinde kalan 66 kişi vardı. Bunlardan 36'sı Osmanlı vatandaşı olduğu halde, dikkatli davranıl-madığı için diğerleri ile aynı muameleye tabi tutulmaları üzerine, Galata ve Balat Eşkanazi-i Museviye Milleti Cemaatbaşı Leon Efendi, Osmanlı yöneticileri nezdinde girişimde bulunmuştu.18

1891'de, Hocabey'den Çariçe Vapuru ile 90 kadar Yahudi muhacir gelip, yabancı olanlar kendi mavnalarıyla Galata'ya çıkıp dağılırken, Osmanlı vatandaşı olanlar Galata Gümrüğü'nde belgelerini tasdik ettirmek için uğraşıyorlardı.19

1892 tarihinde, Odesa'dan gelen Straviç Vapuru ile 17 nüfuslu üç hane Musevi muhacir, Kavak Karantinası'ndan geçtikten

80 «ALİ ARSLAN

sonra, 31 Temmuz 1892 tarihinde Liman İdaresi önüne gelmişti.20 Kaide olarak liman idaresi memurları ile zaptiye görevlileri vapurların içerisine girememekte, sadece vapurlardan dışarıya muhacirlerin çıkarılmamasını takip etmekteydiler. Ancak bu Rus şirketi, muhacirleri kendi kumpanyasının mavnasına naklederek deniz üstünde bırakmak suretiyle muhacirlerin çıkarılmasına yol bulmuştu.21

Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne Yahudilerin kabul edilmemeleri "mükereren" emredildiği halde bunların göçleri "meşhur" olmuştu. Bu defa Odesa'dan 17 Yahudi muhacir gelmiş ve Liman Dairesi önünde deniz üstünde mavna içinde beklemeye başlamışlardı.²²

28 Ağustos 1893 tarihinde, Çikopof adlı Rus vapuruyla Osmanlı ve Rusya vatandaşı Yahudiler İstanbul'a gelmişlerdi.²³

Rusya'dan Yahudilerin Osmanlı topraklarına gelişi devam etmiş ve Eylül 1894'te 200 kişinin geleceği ortaya çıkmıştı. Rus vapur şirketi, bu Yahudilerin Osmanlı Hükümeti tarafından kabul edilmemesi durumunda, İstanbul'a vardığı zaman bu göçmenlerin mavnalara konularak gemiden uzaklaştırılacağını bildirmişti. Zaptiye Nezareti'nin bildirmesi üzerine Hariciye Nezareti tarafından inceleme yapılmış ve Rusya Büyükelçiliği de yolcular Osmanlı vatandaşı olduğu için gemilerle İstanbul'a gelmelerini Rus yetkililerin de engelleyemeyeceğini bildirmişti. Konu, 15 Eylül 1894 tarihinde hükümet tarafından görüşülmüş, bu defa gelenlerin, aslında Osmanlı vatandaşı olup çok önceden Rusya'ya göç etmiş oldukları anlaşılmış ve Osmanlı Hükümeti'nin kendi vatandaşı olan Musevileri ülkeye kabul etmeme hususunda ısrara mahal bulunmadığına karar vermişti.²⁴

Nisan 1900'de, Şark treniyle Sofya ve Filibe'den gelen 8 hane ve 45 kişi ile Romanya'dan 7 kişi gelmişti.²⁵

81 .AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Kara ve deniz yolundan gelen Yahudilerden Osmanlı vatandaşı olanları resmî işlemler yaparak ülkeye yerleşirken, yabancı olanlar kaçak olarak İstanbul başta olmak üzere Yahudilerin yaşadıkları bölgelere sığınıyorlardı.

E-İstanbul'da Sayılan Artan Yahudi Mültecilerin Tehlikeli Olabileceği Endişesi

On yıl gibi bir sürede, gittikçe artan bir şekilde Yahudilerin Osmanlı topraklarına ve özellikle İstanbul'a gelmeleri, Osmanlı yöneticilerinde bazı tedbirler alma düşüncesinin ortaya çıkmasına vesile olmuştu. Göçün çok yoğunlaştığı Ekim 1891'e gelindiğinde, Rusya'dan hicret eden Musevilerden bir çoğunun Galata semtine dağılmaları, bazı Osmanlı idarecileri tarafından tehlikeli bulunmaya başlanmıştı. Hatta en son gelen 90 kişilik bir Yahudi grubundan yabancı ülke vatandaşı olanlar Galata'ya giderlerken, Osmanlı vatandaşı olduğunu iddia edenlerin belgelerinin doğruluğu anlaşılın-caya kadar gümrükte tutuldukları ortaya çıkmıştı. Bu

durumun tehlikeli bir hal almakta olduğuna dikkati çeken Şehrameneti, durumu padişaha bildirmişti. Bunun üzerine II. Abdülhamid de "ileride devlete bir gaile-i azime idebilmeleri ihtimaline mebni Musevilerin buraya hicret ve vüradlannın suret-i katiyede meni zımnında ciddi bir çare düşünülerek keyfiyetin bir karar altına alınarak" bir mazbatayla kendisine bildirilmesini istemişti.²⁶

1891'de, İstanbul'da muhacir olarak bulunan Osmanlı vatandaşı Yahudilerin İstanbul'dan çıkarılıp uygun görülen eyaletlere yerleştirilinceye kadar herhangi bir hastalığın yayılmasına meydan vermeden "müctemian bir yerde ikamet etdirilmeleri" için Şehramenetiyle Zaptiye Nezareti'nin gerekli tedbirleri alması da kararlaştırılmıştı.²⁷

82 .ALİ ARSLAN

Yahudi muhacirlerin İstanbul'da çoğalmalarının devam etmesi üzerine, 27 Temmuz 1892 tarihinde, Dahiliye Nezaretinden Musevi muhacirlerinin İstanbul'da çoğalmasının zararlı olduğu, bunların ya geldikleri mahalle iadeleri veya yabancı ülkelerden istediklerine gitmeleri hakkında Zaptiye Nezareti'ne malumat verilmişti.²⁸

Çeşitli yollarla İstanbul'a gelen Yahudilerin sayısının devamlı artması, II. Abdülhamid'in de dikkatini çekmişti. "İskanları için münasip mahaller bulmamamasından dolayı" "muhacirîn-i Mu-seviye kullanılın istanbul'a sirayetine sebep" olunacağına dikkati çeken II. Abdülhamid, Osmanlı Hükümeti tarafından bunlar hakkında kesin bir çözüm bulmasını istemişti.²⁹

Osmanlı Devleti'ne Odesa'dan 17 Yahudi muhacirin Liman Dairesi önüne mavna içinde bırakılması üzerine II. Abdülhamid, "taharet ve nezâfete riayet eylememeleri hasebiyle şurada burada ikametleri hıfz-ı sıhhiyece tecviz edilemeyeceğinden" dolayı, Yahudilerin göçünün kabul edilemeyeceğini ve İstanbul'daki göçmenlerin de Selanik gibi uygun yerlere gönderilmesini istemişti.³⁰

Osmanlı yönetimi, özellikle Osmanlı vatandaşı olmayan Yahudi, göçmenlerin kaçak olarak İstanbul'da dağılmalarını hem güvernik hem de salgın hastalıklar dolayısıyla tehlikeli görmüştü. BuHİann göçünün engellenmesi veya İstanbul dışında Osmanlı topraklarına sevk edilmeleri düşüncesi ortaya çıkmıştı.

F-Yahudi Mültecilerin Gelişlerini Engelleme Çabaları

Doğu Avrupa'dan Osmanlı topraklarına Yahudi göçünün zirveye çıktığı 1891 tarihine gelindiğinde, Musevi muhacirlerin Osmanlı Devleti'ne kabul

edilmemesi karar altına alınmıştı, o dönemin ifadesi ile "adem-i kabulleri mukarrer" idi. Bundan dolayı,

83 »AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

İstanbul'a gelen Yahudi muhacirler daha Osmanlı görevlileri ile karşılaşmadan yani gümrüğe uğramadan karaya çıkıyorlardı. Osmanlı Hükümeti de bu muhacirlerin yaşadıkları ülkelerden Osmanlı topraklarına hareket etmeden önlemler almaya çalışıyordu. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

En fazla Yahudi muhacirinin geldiği Rusya'nın İstanbul Sefa-reti'ne, Osmanlı Devleti'nin Yahudilerin kendi ülkesine hicret etmelerini yasakladığı bildirilmişti.

Rusya'daki Yahudilerden Osmanlı topraklarına hicret etmek arzusunda bulunacakların pasaportlarının vize edilmemesi, Osmanlı Devleti'nin ilgili şebenderliklerine bildirilmişti.

Vapurların Osmanlı topraklarına, Yahudi mülteci getirmemeleri ve "illet-i müstevliye zuhuruna sebep olmamak" için getirilenlerin de gümrükler dışında harice çıkarılmamaları hususunda vapur kumpanyalarına tavsiyesi kararlaştırılmıştı. Bunun üzerine , Hariciye Nezareti İstanbul'daki büyükelçiliklere bu kararı bildirmişti. Bu konu ile en fazla ilgili olan Rus Büyükelçiliği, gerekli tenbihatm yapılması için kendi devletine keyfiyetin bildirileceğini, ancak bu vakte kadar "bir-üd" vapurla Musevi muhacirinin gelmesinin muhtemel olduğu cevaben bildirilmişti.

İstanbul'da bulunan yabancı Yahudi muhacirlere münasip bir süre verilerek mensup oldukları devlet kaçıları marifetiyle Osmanlı sınırları dışına çıkarılmaları kararlaştırılmıştır. Bu konuda İstanbul'daki yabancı devlet temsilciliklerine tekiden bilgi verilmesi de karar altına alınmıştı.

Osmanlı vatandaşı olduklarını iddia edenlerin pasaportları muayene edilerek, gerçekten Osmanlı vatandaşı olanlar uygun görülecek vilayetlere sevk edilecekti.³¹

Osmanlı yönetiminin bu tedbirlerine rağmen, Yahudi mu-

84 • ALİ ARSLAN

hacirlerin İstanbul'a gelişi devam etmişti. Meşale Odesa'dan bir vapur ile gelen 17 Musevi muhacir, Kavak Karantinasından geçtikten sonra, 31 Temmuz 1892 tarihinde Liman İdaresi önüne gelmişti.³² Bu muhacirler

daha önce verilmiş olan Yahudi muhacir kabul edilmeme emri gereğince kıyıya çıkarılmamıştı. Bunun üzerine, Rus kumpanyasının İstanbul Acentası, bu yolcuları akşama kadar gemide beklettikten sonra İskenderiye postasına kıyam edeceği esnada, bu kumpanya hizmetinde kullanılan mavnalardan birine bu Yahudi mültecileri naklederek deniz üzerine bırakmıştı. Vapur ise İskenderiye'ye doğru hareket etmişti. Yolcuların içinde bulunduğu mavna, Liman İdaresi önünde tevkif edilerek, Rus Kumpanyası İstanbul Şubesi yetkililerine yapı-• lan uyarılardan da ;bir netice alınamamıştı. Hatta bu şirket yetki- \ lileri uyarıları dikkate bile almamışlardı. Liman İdaresi memurları ile zaptiye görevlileri vapurların içerisine kaide olarak girememekte, sadece vapurlardan dışarıya muhacirlerin çıkarılmamasını takip etmekle yetinmek mecburiyetinde kalıyorlardı. Ancak bu Rus şirketi, muhacirleri kendi kumpanyasının mavnasına naklederek deniz üstünde bırakmak suretiyle muhacirlerin çıkarılmasına yol bulmuştu. Bu mavnaya müdahale edildiğinde, şirket çalışanları ile bir münazaaya vesile olmamak için her türlü tedbiri almakta olan Liman İdaresi, yeni karşılaşılan bu durumun tekrarlanmaması için Rus Sefareti tarafından ikaz edilmesi gerektiğini de belirtmişti.³³

Bu ikazlara rağmen, önce 45 sonra da 62 kişilik iki grup daha İstanbul'a ulaşmıştı. Bu Yahudilerin gemilerden indirilmeden İzmir ve Selanik'e sevk edilmeleri üzerine, II. Abdülhamid, esas çözümün muhacirlerin gelişini engellemek olduğu kanaatindedir. Bunun için gemilere bindirilerek Osmanlı Devleti'ne gönderilme tarzında "Rusya'dan muhacir gelir ise kabul olunmayacağına" Rusya Büyükelçiliği'ne bildirilmesini istemişti. II. Abdülha-

85-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

mid, "Yahudilerin gelmemeleri esbabının istihsal kılınmasını" emretmişti.³⁴

28 Ağustos 1893 tarihinde, Çikopof adlı bir Rus vapuruyla yeni Yahudi göçmenlerin İstanbul'a gelmesi üzerine, II. Abdülhamid, Yahudilerin gelişim engellemek için lazım gelen Şehbenderliklere tabiğat yapılmasını emretmişti.³⁵

İstanbul gibi şehirler dışında bazı Yahudilerin esas olarak gitmek istedikleri Filistin'e göç de önemli bir orana ulaşmıştı. Herzl'in öncülüğünde kurulan Dünya Siyonist Teşkilatı'nın açıktan Filistin'i ele geçirmek için çalışmalar başlatması üzerine, Osmanlı yönetimi de Filistin ve Suriye'ye giden Yahudilerle ilgili tedbirleri arttırmıştı. II. Abdülhamid,

yabancı ülkelerden "arz-ı Filistin ve Suriye iskelelerine gidecek şahıslardan maruf ve mute-med bulunmayanların pasaportlarının Osmanlı Devleti Şehbenderleri tarafından şimdiki halde vize edilmemesi ve pasaportları vize edilenlerin hal ve şanları hakkında alman malumatın mümkün mertebe pasaportlarına" yazılmasını emretmişti.³⁶

Yahudilerin Filistin'e girişlerini engellemede başarısız olan Osmanlı Hükümeti, 27 Haziran 1900 tarihinde büyük devletlere bir nota vererek, Filistin'e yerleşmek üzere yola çıkan Yahudileri engellemek için yardımcı olunmasını istemiş ve ilgili devletlerin gemicilik şirketlerine bu çerçevede talimat vermesini talep etmişti: Osmanlı Hükümeti, gemicilik şirketlerinden, pasaportu olmayanları gemilere almamaları, Filistin'e gideceklere bilet satmamaları, İstanbul yoluyla Avrupa'ya bilet alan yolcuların İstanbul'da gezmek için bir-iki saat bile olsa gemiyi terketmelerine izin verilmemeleri gibi isteklerde bulunmuştu. Ancak bu istekler ilgili devletler tarafından dikkate alınmamıştır.³⁷

İstanbul'daki Yahudi göçmenlerinin her geçen gün artması üzerine, Osmanlı yönetimi Yahudilerin Osmanlı Devleti'ne gö-

86 • ALİ ARSLAN

çünü yasaklamıştı. Göçün gerçekleştiği ülkelerle doğrudan temas kurarak, bu göçü önlemek istemiş ve kendi konsoloslarına vize vermemeleri için emirler vermişti. Ancak bu kararlara ve çabalara rağmen, Yahudilerin Osmanlı topraklarına göçü devam etmişti.

G-Yahudi Mültecilerin Planlı Olarak Yerleştirildiği Yerler

Osmanlı yönetiminin Filistin dışındaki topraklarında Yahudilerin yerleşmesine karşı olmadığı 1887 tarihinde, bunların ileride bir probleme sebep olmaması için tedbirler almaya çalıştığı gözlenmektedir. Mesela Dobruca'daki 400 ailenin Osmanlı topraklarına hicret etmek istemeleri üzerine yapılan tahkikatta, bunlardan İstanbul'a ulaşmış olan sekiz aileye Hüdavendigâr vilayetinde yer verildiği, diğerlerinin de aynı şekilde buraya geleceği anlaşılmıştı. Meclis-i Vükela, Yahudi muhacirlerinin Hüdavendigâr Valiliğince "tensip olunacak mahallere müteferrikan iskan edilmek üzere" hicretlerinin kabul edilmesine karar vermişti.³⁸ Burada Yahudi muhacirlerin grup olarak değil de müteferrik olarak iskan edilmek istenmesi, Osmanlı yöneticilerinin Yahudilerin çok büyük gruplar halinde bulunmalarını, tehlikeli bulduğunu ortaya koymaktadır.

1891 tarihinde, İstanbul'da Yahudi mülteci konumunda olan Osmanlı vatandaşı Yahudilerin gerekli pasaport kontrolleri yapıldıktan sonra,

uygun görülen Osmanlı vilayetlerine sevk edilerek oralarda tavattun ve iskan edilmeleri Meclis-i Vükela tarafından ?kararlaştırılmıştı. Ayrıca, Meclis-i Vükela, muhacirlerin içlerinde fakir olanların yol masraflarının "Zuhurat Tertibi'nden" karşılanmasını da kararlaştırmıştı. Bu, Yahudilerin sağlık açısından korunmasını da tasarlamaktadır.³⁹

87- AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

. Rusya'dan hicretle İstanbul'a gelmeye devam etmekte olan Yahudi muhacirler, "iskanları için münasip mahaller bulunama-masından dolayı şurada burada" geçici olarak iskan edilmiş olduğunu gören II. Abdülhamid, bu probleme Babıalce kesin bir çözüm bulunmasını istemişti.⁴⁰ Bu arada, deniz yolu ile gelen Yahudilerin gemilerden çıkarılarak mavnalarla İstanbul'da deniz ortasında bırakılması karşısında, Zaptiye Nezareti de Dahiliye Nezaretinden deniz üzerinde kalan bu muhacirler hakkında ne yapılacağı sormuştu.⁴¹

Osmanlı Devleti'ne Odesa'dan 17 Yahudi muhacirin Liman Dairesi önüne mavna içinde bırakılması üzerine II. Abdülhamid, Yahudi göçünün engellenmesi için yeniden "gayet müessir çare" bulunmasını hükümetten istemişti. Diğer taraftan II. Abdülhamid, gerek bu 17 muhacirin ve gerekse daha önce gelmiş olup Balat vesair yerlerde iskan edilenlerin, Filistin dışında "Musevi şakin olan Selanik gibi münasip mahallere" gönderilmesini emretmişti.⁴² Bu arada, bahsi geçen 17 muhacir geçici olarak Has-köy'e yerleştirilmişti. II. Abdülhamid'in gelmiş olan Yahudilerin Filistin dışında uygun yerlere yerleştirilmesi emri üzerine, bu 17 muhacir ile bunlardan sonra gelen 45 kişilik kafiye nezaret akma alınarak, 22 Temmuz 1308 (14 Ağustos 1892) tarihinde İdare-i Mahususa vapuruyla İzmir'e gönderilmişti. Bu arada, daha önce İstanbul'a gelen 426 kişi de aynı vapurla Adana ve Mersin'e gönderilmişti. İstanbul'da geçici olarak bulunan göçmen Yahudilerin İzmir, Adana ve Mersin'e gönderilmesinden sonra 62 kişilik bir grup daha İstanbul'a ulaşmıştı. Osmanlı yetkilileri bu defa yeni bir yol izlemiş ve bu Yahudileri İstanbul'da geçici olarak barındırmadan, geldikleri gemilerden indirilmeden İzmir ve Selanik'e sevk etmişlerdi.⁴³ 28 Ağustos 1893 tarihinde, Çikopof adlı Rus vapuru ile İstanbul'a gelen Rus ve Osmanlı vatandaşı Yahudilerin geçici olarak Galata'ta münasip bir yere yerleştirilerek daha sonra

gidecek vapurlarla İzmir'e nakl iskan edilmesi Sadaret tarafından emredilmişti.44

Rusya'dan Yahudilerin Osmanlı topraklarına gelişi devam etmiş ve Eylül 1894'te 200 kişinin geleceği ortaya çıkmıştı. Rusya Büyükelçiliği yolcuların Osmanlı vatandaşı olduğu için gemilerle İstanbul'a gelmesini Rus yetkililerin de engelleyemeyeceğini bildirmesi üzerine, Osmanlı Hükümeti bu konuyu 15 Eylül 1894 tarihinde görüşmüş, bu defa gelenlerin Osmanlı vatandaşı oldukları için karantinadan geçirilip gerekli sahi tedbirler alındıktan sonra İstanbul'a girişlerine izin verilmeden 100 kişinin İzmir'e, diğer 100 kişinin de Selanik'e gönderilmelerine karar vermişti. Bu göçmenlerin gittikleri yerlerde uygun olan yerlere iskanlarının gerçekleştirilmesini kararlaştırmış ve bu işin gerçekleştirilmesi Zaptiye Nezareti'ne havale edilmişti. Hariciye ve Dahiliye Nezaretlerine de bilgi verilmesine hüküm verilmişti.45

Osmanlı Devleti'nin Filistin'e göçe yönelik tedbirleri arttırması ve göçün yönünü Selanik ile İzmir'e yönlendirmesi bu iki şehrin nüfuslarının arttırmıştı. Yahudiler buralarda da sadece Selanik ve İzmir şehir merkezlerine yerleştirilmemişti. Bu iki merkezden bölgeye dağıtımları sağlanmıştı. Mesela 1892 Ağustos ayında, Selanik'e 1500 kişi gelmiş ve bunların 400'ü Manastır ve Üsküp'e gönderilmişti.46

Ayrıca II. Abdülhamid'in Yahudilerle alakalı olarak Doğu Anadolu ile ilgili projeler üzerinde kafa yorduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, II. Abdülhamid 1893'te Hahambaşı Moşe Levi'yi huzuruna çağırarak Rusya'dan gelmek isteyenleri Doğu Anadolu'ya yerleştirmek istediğini ve bunlardan 10.000 kişilik bir askeri kuvvet teşkil etmeyi düşündüğünü belirtmişti. Ancak bu düşünce uygulamaya konmamıştı. Osmanlı topraklarına gelmekte olan Yahudilerin Filistin di-

89-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

şimdiki bölgelere büyük gruplar halinde olmamak üzere yerleştirilmesine bizzat katkıda bulunan II. Abdülhamid, 1892 yılında İstanbul'da perişan olan Yahudilerin iskanı için tedbirler almasını Meclis-i Vükelâ'dan istemişti.

H-îskan Edilen Muhacirlerin Yol Masraflarının
Osmanlı Hükümetince Karşılanması

İstanbul'a gelen ve Osmanlı yönetimince Selanik-İzmir gibi Osmanlı vilayetlerine sevk edilerek oralarda tavattun ve iskan edilmeleri kararlaştırılan fakir Yahudilerin yol masraflarını Osmanlı Hükümeti

karşılamaştı. 1 Kasım 1891'de, Meclis-i Vükela muhacirlerin içlerinde fakir olanların yol masraflarının bütçenin "Zuhurat Tertibi'nden" karşılanmasını kararlaştırmıştı.⁴⁷ Padişah tarafından da uygun görülmesi üzerine, Selanik ve Aydın vilayetlerine sevk olunan Yahudi muhacirlerin nakil ve diğer masraflarını karşılamak üzere Dahiliye Nezareti ve Dahiliye Nezareti Veznesi'nden yetmiş iki bin otuz üç kuruş gönderilmişti. Bu paranın elli iki bin dokuz yüz altmış bir kuruş on parası harcanmış ve on dokuz bin yetmiş kuruş yirmi sekiz paranın mevcut olduğu Muhacirin Komisyonu Riyaseti tarafından bildirilmişti.⁴⁸

Osmanlı Hükümeti, özellikle Osmanlı vatandaşı olan Yahudilerin yol masraflarını ödediği gibi, hastalıklara karşı tedbirler de almaya çalışmıştı.

I-Osmanlı Yönetiminin Filistin ve Civan

Hakkında İlave Önlemler Alması

a-Filistin'e Yahudi Göçmen Yerleşmesi Yasağının Oluşumu

Osmanlı Hükümeti, Ekim 1882'de hacılar dışında yabancı

1

90» ALİ ARSLAN

uyruklu Musevilerin Filistin'e girmesine yasak getirmişti. Ancak Yahudilerin hacı olarak geldiklerini bildirip daha sonra izlerini kaybettirmelerini Kudüs Mutasarrıfı Rauf Paşa'nın Dahiliye Nezareti'ne bildirmesi üzerine, hacı dahi olsa geldikleri ülkelerdeki Osmanlı temsilciliklerinden vize almayan Yahudilerin Filistin'e girmesi, 1884 tarihinde yasaklanmıştı. Bu uygulamaya rağmen Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini engelleyemeyen Osmanlı yönetimi, 1887 yılında, hacı Yahudilerin bu bölgede kalışlarını bir ay ile sınırlamış ve girişlerinde kendilerinden yüksek miktarda depozit alınmıştı. Bu depozitler ülkeden çıkışta kendilerine tekrar ödenme usulü ile Yahudilerin Filistin'e girişine engel olunmaya çalışılmıştı.⁴⁹ Kudüs ve civarında bir aydan fazla kalması yasaklanan Yabancı uyruklu Musevilerin, bu süre dolduğunda bu bölgeden çıkarılmalarında mahalli yöneticiler problemlerle karşılaşmışlardı. İlgili ülkelerin konsolosları, Musevi vatandaşlarının geldikleri ülkelere dönmeleri için hiçbir kolaylık göstermemişlerdi. Bu konuda en sert tepkiyi İngiltere konsolosu göstermiş, Kudüs ve civarında bir ayla sınırlanılmanın İngiliz Yahudileri İçin kabul olunamayacağını ve kendi büyükelçisi tarafından emir verilmesi gerektiğini yazılı olarak Kudüs Mutasarrıflığına bildirmişti. Zor durumda kalan Kudüs Mutasarrıfı,

gelen noktayı İstanbul'a bildirmişti. Osmanlı Hükümeti, bu konuyu 20 Kasım 1887 tarihli toplantısında görüşmüştü. Osmanlı Hükümeti, Kudüs'ün çok farklı inanç ve mezhebe mensup insanlar arasında hassas bir şekilde mevcut bulunan dengenin bozulmaması gerektiğine işaret ederek, Kudüs'te yaşayan insanların bu hususta "taassubu" bulunduğundan Yahudilerin buraya yerleşerek dengelerin bozulmasına müsaade edilemeyeceğine karar vermişti. Hükümet, Kudüs'ün "ticaretgah olmadığı" için ziyaretçilere sınırlama getirilmesinin tabii olduğunu belirtmişti. "Arz-ı Filistin'e" yereşerek burayı "tavattun" etmek, yani vatan edinmek isteyen Yahudi-

91 -AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

lere getirilen yasakların muhafaza edilmesine hüküm veren Osmanlı Hükümeti, ziyaretçiler için daha önce uygulanmaya başlanan bir ay sürenin az olduğuna karar vermiş ve bu sürenin üç aya çıkarılmasını uygun görmüştü. Bu süreyi dolduran yabancı uyruklu Yahudilerin Filistin'de ikamet etmelerine müsaade edilmeyerek, eskiden alman karara uygun olarak, smırdışı edilmeleri uygulamasına devam kararı alınmıştı. "Arz-ı Filistin'e hicretle tavattun etmek arzusunda bulunan" Yahudiler için herşeyden önce Osmanlı Hükümeti'nden izin alınması ve bu cevaba göre işlem yapılmasını hükme bağlamıştı. Bu kararların gerekli işlemler yapılması için Dahiliye ve Hariciye nezaretlerine tebliği karar altına alınmıştı.50

Bu tedbirler, az da olsa Yahudilerin gelişini etkilese de 1890 sonlarında Doğu Avrupa'da baş gösteren kıtlık, Yahudilerin Filistin'e göçlerini arttıran önemli bir etken olmuştu.51

1882 tarihine kadar Osmanlı topraklarına göç eden Yahudileri kabul eden ve onların nerelere yerleşeceği hakkında bir kısıtlama getirmeyen Osmanlı yönetimi, bu tarihten sonra Filistin'e Yahudilerin yerleşmesini yasaklamış ve gittikçe bu yasakların daha etkin hale getirilmesi için önlemler almıştı. Ancak Osmanlı idari yapısında Filistin diye bir birimin olmaması bazı karışıklıklara yol açmıştı. Bu problem 1891'de çözülmüştü. b-Filistin'in Neresi Olduğunun Tespiti

Vesikalarda Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerine müsaade edilmemesi istikametinde kararlar alınmasına rağmen, Osmanlı Devleti'nde Filistin diye bir idari kavram yoktu. Rusya'dan hicret eden Yahudilerin Arz-ı

Filistin'e iskan edilmemesi için tekiden kararlar alınmasına rağmen, 1891 tarihinde mahallince "hangi

92» ALİ ARSLAN

sancak ve kazanın Arz-ı Filistin idüğü bilinemediği" ortaya çıkmıştı. Bu problemin çözülmesi Osmanlı Hükümeti'nden talep edilmişti. Bunun üzerine bu konuda inceleme başlatılmıştı. Arz-ı Filistin'in neresi olduğuna dair en önemli güvenlik kurumu olan "Daire-i Askeriyece de bir güne malumat olmadığı" yapılan yazışmalardan anlaşılmıştı. Bu konuyu 3 Ramazan 1308 (12 Nisan 1891) tarihinde görüşen Meclis-i Vükela, "Musevi muhacirlerin arz-ı Filistin tabiriyle İskam men' edilen mahaller(in) Kudüs ve Akka sancaklarımn havi olduğu hududdan ibaret olduğu" kararına varmıştı.⁵²

Yahudilerin Filistin'deki topraklara grup olarak yerleştirilmesi projelerinin Osmanlı Padişahı II. Abdülhamid'e sunulmasından yaklaşık 13 yıl sonra, Osmanlı idarecilerinin hâlâ Filistin'in neresi olduğuna dair bir fikirlerinin olmadıkları ortaya çıkmaktadır. Bu da II. Abdülhamid'in sıkı kontrolündeki Osmanlı yönetiminin, bu konunun önemini 1891 tarihine kadar ciddi olarak kavrayamadıklarını göstermektedir.

c-Yahudilerin Filistin'de Para Basımı

II. Abdülhamid yönetiminin 1891 tarihine kadar daha Filistin'in neresi olduğunu tespit edemediği bir sırada, Yahudilerin Filistin'e yerleşerek burada kendi fiili otonom bölgelerini kurarak para bile bastıkları anlaşılmaktadır. Filistin bölgesine yerleşen Yahudilerin Osmanlı, hakimiyetini de tanımayacak tarzda bazı faaliyetleri Osmanlı yönetimini rahatsız etmişti. 1891 yılında, Yafa'da meskun Yahudi muhacirleri tarafından "imal ile tedavül etdirile-mekte olan bir akçe" ile ilgili haber II. Abdülhamid'e ulaştığında, bu Yahudi akçesinin "men'-i tedavülü çaresine teşebbüs olunma-sı"nın emretmişti. Bu konu Meclis-i Mahsus tarafından 1 Kasım 1891 tarihinde görüşülerek, bu "akçenin men'-i tedavülle beraber

93 •AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

hâmillerin meydana çıkarılıp haklarında muamele-i lazimenin ifasıyla alet ve edavâtımn zabt ve müsadaresi" emrini o bölgedeki yöneticilere vermesi Dahiliye Nezareti'nden istenmişti.⁵³

Yahudilerin Filistin'den toprak alarak yerleşmeleri ve gün geçtikçe etkilerim arttırmaları, Filistinliler arasında rahatsızlığa y-ol açmış ve bazı çatışmalar yaşanmıştı. Bunun üzerine Kudüs esnafı birleşerek 24 Haziran

1891 tarihinde Sadrazam'a çektikleri telgrafta, Müsliman esnaf Yahudilerin Filistin'e sokulmaması için yalvarıyorlardı. Yahudilerin göçünün devam etmesi halinde Filistin piyasasının onların eline geçeceği de özellikle vurgulanmıştı.⁵⁴

Daha Dünya Siyonist Teşkilatı kurulmadan yıllar önce, Filistin'e yerleşen Yahudiler bağımsızlığın en önemli simgelerinden biri olan para basımını gerçekleştirmiş ve kendi aralarında kullanmaya başlamışlardı. Bu Yahudi akçesini kendi aralarında kullansalar da, bu Osmanlı hakimiyetine aykırı bir teşebbüstü.

d-Filistin'de Yahudilerin Toprak Alımının Kısıtlanması

Yahudi göçünün defalarca daha da sıkılaştırılmasına rağmen, Rusya'dan Osmanlı Devleti'ne Yahudi muhacirlerin gelmesi devam etmişti. Bunun üzerine II. Abdülhamid, 19 Temmuz 1892'de Yahudi göçünü engellenmesi için "gayet müessir çare" bulunmasını istemiş, ancak o ana kadar İstanbul'un çeşitli yerlerinde ikamet edenlerin Filistin dışında "Musevi sakin olan Selanik gibi münasip mahallere" gönderilmesini emretmişti.⁵⁵

Osmanlı Devleti topraklarına Yahudi muhacirlerin kabul edilmesi padişah iradesi ile yasaklanmış olmasına rağmen, yerli Museviler ile kapitülasyonlardan yararlanan devletlerin vatandaşı Yahudiler toprak alımlarına yardımcı olmakta, göçmenlerin yaşadığı bazı topraklar resmi olarak Osmanlı vatandaşı Yahudiler üze-

94-ALİ ARSLAN

rinde gözükmekteydi. Bir taraftan "muvazaaten arazi ve emlak" alınarak muhacirlere tahsis edilmekte, diğer taraftan da gizli bir surette Rusya Musevileri bu yerlere nakledilmekteydi.⁵⁶ Bu dolaylı satın almaları engellemek isteyen Osmanlı yönetimi, 1892 sonbaharında harekete geçmiş ve Kudüs Mutasarrıfı İsmail Hakkı Paşa, ayırım yapılmaksızın bütün Musevilerin Filistin'de arazi satın alamayacağı halka ve mahalli kadastroya bildirmişti. Özellikle miri arazinin de hiçbir şekilde Yahudilere devr edilemeyeceği ilan edilmişti. Said Paşa, 3 Nisan 1893 tarihli beyannamesi ile bu yasağı açıklamış ve yeni düzenlemenin Filistin'e sızmayı başaran Yahudilerin buraya yerleşmesini engellemeye yönelik olduğunu belirtmişti. Bu açıklamaların tersine, 3 Nisan 1893 tarihine kadar yasal olmayan yollardan toprak almış yabancı Yahudilerin haklarını tanıyan bir nevi af çıkarılmıştı. 3 Nisan 1893 tarihinden sonra ise Filistin'de emlak alımı bütün Yahudilere yasaklanmıştı. Gerçekten de tedbirin yerli yöneticiler üzerinde daha etkili olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷

Yerli Yahudiler veya kapitülasyonlara dayanan yabancı Yahudiler üzerine mal alarak Filistine yerleşme taktiklerine karşı koymak için yerli ve yabancı bütün Yahudilere hiçbir surette, özellikle köylerde, arazi ve emlak satılmamasını kararlaştıran Osmanlı yönetimi, o ana kadar alınan fakat devr işlemleri yapılmamış olan emlak ve arazilerin satış işlemlerini yapmama kararı almıştı. Ancak bu uygulamaya bazı yabancı devletler itiraz etmiş ve bu kararın tam olarak uygulanmasından vazgeçilmek zorunda kalınmıştı. Sonunda, yabancı Yahudilerin emlak ve arazi alımı bazı şartlara bağlanmıştı. Şöyle ki, mülk alacak Yahudi'nin göçleri yasaklanan gruba dahil olmadığına dair mensubu olduğu ülkenin konsolosluğu tarafından tasdik edilen bir şهادetname sahibi olması şarttı. Bu şartı yerine getirenler, şehirde alacağı em-lakta muhacir Yahudilerin ikametine müsaade etmeyeceğine, köylerde arazi alanlar da muhacir ve mülteci yerleştirmeyeceklerine

95 »AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

dair bir taahütname vermeleri gerekecekti. Bu işlemleri tamamlayan bir yabancı Yahudi, Filistin'de arazi ve emlak satın alabilecekti. Bu şartlara uyulmadığı takdirde, mahalli Osmanlı memurları tarafından gerekli tedbirler alınacaktı.⁵⁸

Filistin'de arazi alanların buralara göçmen Yahudileri yerleştirmeyeceklerini içeren yazılı taahhütlere rağmen, yabancı Yahudiler Filistin'e yerleşerek köyler kurmaya devam etmişlerdi. Mesela Nisan 1893'de, Akka Sancağı dahilinde bulunan Hayfa kazasına bağlı Zemarin, Şakya, Ümmüttavt, Ümülcemal ve Nezale köylerindeki arazi muhacir Yahudiler için satın alınarak, zeytin ve dut gibi meyveli ağaçlar ile asmaçubuğu cinsinden istifadesi bulunan nebatatı ekmek üzere yirmi yıllık aşar vergisini önceden ödeme takvimi sunulmuştu.⁵⁹ 1893 ortalarında, "hicret eden Yahudilerin müctemian bir mahalde iskarlanyla kendilerine arazi temlikı memnu' olduğu halde" Rusya'dan sürülen yüz kırk hane Yahudi Hayfa'ya gelmiş ve bunlara arazi satılarak toplu olarak iskan edildiği; yabancı Yahudilere şahıs arazileri yanında "arazi-i erniriye", yani devlete ait çok yerlerin de satıldığı ve bunların üzerinde büyük bir köy kurulduğu haberi II. Abdülhamid'e ulaşmıştı. II. Abdülhamid, Yahudilerin bu şekilde toplu olarak yerleşmelerinin "ileride bir Yahudi gailisi" doğuracağını ifade ede-'rek bu işin önünün bir an önce alınmasını Osmanlı Hüküme-ti'nden istemişti.⁵⁰ Rothschild'in Hayfa'ya Yahudi mültecileri yerleştirmesinin yanında, "diğer bir Yahudi'nin" arazisine de 200 civarında

Yahudi göçmenin iskan ettiği, sadrazam tarafından 5 Eylül 1893 tarihinde II. Abdülhamid'e bildirilmişti. II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti'nde "bir de Yahudi meselesi zuhuruna meydan vermemek üzere o havaliye Yahudi iskanı gibi dai-i me-Jiazir ve mazarrat olan ahvalin" meydana gelmemesine itina olunması ve teferruatı hakkında mükerreren irade çıkmasına rağmen, Hayfa'da Musevi köyü kurulmasının sebeplerinin incelen-

96* ALİ ARSLAN

meşini istemişti. Ayrıca II. Abdülhamid, gelecekte büyük problemlere sebep olacak Filistin'e Yahudi göçünün "ciddin önü alınacak surette ittihazı lazım gelen tedabirin hükümetçe müzakere edilerek kendisine bildirilmesini istemişti.⁶¹

Gün geçtikçe Filistin'de Yahudilerin faaliyetlerinin artması üzerine, II. Abdülhamid, "Eğer Müslüman Arap unsurunun, fa-ikiyetini muhafaza etmesini istiyorsak, Filistin'e Yahudi yerleştirilmesi fikrinden vazgeçmeliyiz. Aksi takdirde yerleştirildikleri yerde çok kısa zamanda bütün kudreti elde edeceklerinden dindaşlarımızın ölüm kararını imzalamış oluruz"⁶² demişti.

Osmanlı Devleti, Filistin'e yerleşmek üzere gelen Yahudileri engellemek için ciddi tedbirler almaya çalışmasına rağmen, Fransa ve İngiltere gibi büyük devletler ile Osmanlı vatandaşı Yahudilerin Filistin'de toprak alımını yasaklayamamış, sadece bunlardan aldıkları emlak ve arazilerde muhacir göçmen yerleştirmeyeceklerine dair taahhüt almakla yetinmişti.

e-Yahudi Göçünün Filistin'e Bitişik Alanlara
Yöneldiği Üzerine Suriye ve Beyrut'ta
Yahudi Göçünü Engelleme Çalışmaları

Osmanlı yönetiminin Filistin'de sıkı tedbirler aldığı 1892'ye gelindiğinde, Filistin'de 16 Yahudi kolonisi kurulmuştu.⁶³ Filistin'e yerleşme konusunda Osmanlı yönetiminin hassasiyet göstermesi üzerine, Yahudilerin göçüne yardım eden ve onların toprak ve barınması için ihtiyaçlarını karşılayan Avrupa'daki Yahudi zenginleri ve örgütleri, muhacir Yahudileri Filistin civarındaki Beyrut ve Suriye'ye yerleştirmeye yönelmişlerdi. Çünkü Filistin dışında toprak almak için, özellikle uygulanan, ciddi bir engel bulunmamaktaydı. Hatta Ağustos 1893 tarihinde, Dahiliye Neza-

97-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

eti, "Musevi muhacirlerinin şurût-ı malume ile arazi mubayaa edebilmelerine müsaade olunması hakkında" tebliğde bulunmuştu. Bu şansı değerlendiren Yahudi göçmenler, Beyrut ve Suriye'den toprak alarak yerleşmeye başlamışlardı. Alman toprak miktarının çok fazla olması mahalli yöneticileri rahatsız etmişti. Mesela, sadece Beyrut'un Kafr kazasında, 1893 yılının Ağustos-Eylül-Ekim aylarında Yahudi muhacirlerin 18.329 dönüm arazi ve 1410 zira' arsa ve 119 hane, ahur vesaire aldıkları ortaya çıkmıştı. Bu miktarın daha da artacağı için yapılan müracaatlardan anlaşılması üzerine, Beyrut Valiliği, emlak ve arazi satışların geçici olarak durdurmuştu. Beyrut Valisi'nin bu konuda ne yapılması gerektiği hususundaki telgrafi üzerine, bu konu Osmanlı Hükümeti tarafından 24 Aralık 1893'te görüşülmüştü. Hükümet konuyu tam olarak müzakere edebilmek için, arazi ve emlak satın alanların Osmanlı veya yabancı bir devletin vatandaşı olup olmadığının tespiti; satışların Dahiliye Nezareti'nin bildirdiği şartlarda yapılıp yapılmadığının saptanması; Yahudi muhacir yerleştirilmeyeceğine dair taahhüdnamelerin suretlerinin gönderilmesi ile arazi ve emlak alanların isimleri ve aldıkları mülklerin miktarının bir defter olarak Beyrut Vilayeti'nden bildirilmesini istemişti.⁶⁴

Filistin'de toprak alımının şartlara bağlanması üzerine, Yahudilere yaptığı yardımlarla "İsrail'in Babası" unvanını kazanan Baron Edmond Rothschild, Filistin'e komşu bölgelere göçmenleri yerleştirmek için harekete geçmişti. Suriye'de, Culand'da Yahudilerin yerleştirilmesi için toprak satın almıştı. Buraya 200 Yahudi'nin yerleştirilmesi için Baron Edmond Rothschild'in hususi katibi tarafından izin istenmişti. Bu konuda, padişah tarafından 17 Aralık 1894 tarihinde gerekli müsaade verilmişti. Bu haberin Musevi ailelere ulaşması üzerine, emlak ve emvallerini satarak Suriye'ye göç etmek üzere haber beklemeye başlamışlardı. Bir türlü

98 • ALİ ARSLAN

göçün gerçekleşmemesinden dolayı bu aileler perişan bir vaziyette kalmışlardı. Bu durum karşısında Rothschild'in hususi katibi tekrar II. Abdülhamid'e müracaat ederek, 200 Yahudi'nin yeni yerlerine yerleşmeleri için verilen fermanın yerine getirilmesi için, Beyrut ve Suriye vilayetlerine gerekli emrin verilmesini istirham etmişti.⁶⁵ Bu müracaati inceleyen II. Abdülhamid, konunun Meclis-i Vükela tarafından müzakere edilerek varılan neticenin kendisine bildirilmesini istemişti.⁶⁶ Osmanlı

Hükümeti, bu konuyu 4 Mart 1896 tarihinde görüşmüş ve vardığı neticeyi bir mazbata haline getirmişti. Hükümet, "bir zamandan beri arz-ı Filistin'de Musevilerin ele geçirdikleri arazide bila-ruhsat ebniye inşa etmeye ve müctemian iskan etmek hususundaki arzularını" gerçekleştirmek için bazı vasıtalarla yol bulmakta olduklarını ve daha önce İzmir'in de dahil olduğu Aydın Vilayeti'ne iskanlarına izin verilen muhacir Yahudilerin de Filistin'deki Yahudilere 'ilhak eylemekte' olduklarının bilindiğini" ifade etmişti. Bu hareketlerin esasen "Rothschild'in vekillerinin" gösterdikleri kolaylık ve yardımlardan kaynaklandığını belirten hükümet, Rothschild adına alman ve alınacak arazi vesair mülklerin sınırlandırılmadığı takdirde, "gelecekte önü alınamayacak mahzurları netice vereceğini işaret etmişti. Rothschild'in başım çektiği Yahudilerin çalışmalarının gelecekte ortaya çıkaracağı tehlikeleri ortaya koyan Osmanlı Hükümeti, yürürlükteki hükümlere uymak ve "şimdiye kadar gelen 300 haneden başka muhacir celp ve iskan etmemeyi taahhüd eylemeleri halinde iştirâ eylemiş oldukları arazinin kendi namlarına" devir işlemlerinin yapılabileceği görüşüne varmış ve son sözün padişaha ait olduğunu belirtmişti.⁶⁷ Suriye'de, Cu-land'da toprak satın alarak buraya 200 Yahudi'yi yerleştirmek isteyen Rothschild'in istekleri üzerine, Filistin'e göç konusunda da fikirler içeren Osmanlı Hükümeti'nin mazbatası, sadrazam tarafından 4 Mart 1896'da padişaha takdim edilmişti.⁶⁸

99 »AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Filistin'e yerleşemeyen Yahudi muhacirlerin buraya yakın mahallere yerleşmelerinin artması üzerine, 27 Ocak 1897 tarihinde, Meclis-i Vükela yeni bir karar ortaya koymuştu. Meclis-i Vükela, yabancı ülkelerden hicret eden Musevilerin Arz-ı Filistin'de iskanları yasak olduğu gibi, bunların "Arz-ı Filistin civar ve inhasından ma'dûd olan Suriye ve Beyrut vilayetleri dahilinde iskanları dahi mahzurdan salim olmayacağına" karar vermişti. Bu çerçevede, 250 Musevi ailenin Suriye ve Beyrut vilayetlerine iskanına [da izin vermemişti.⁶⁹ Böylece, 1879'da Oliphant'ın Filistin'e Yahudi yerleştirmesi projesini teklifinden sonra Kudüs civarını Yahudilere kapatan Osmanlı yönetimi, Yahudilerin Suriye ve Beyrut vilayetlerinde yoğunlaşmaları üzerine bu alanı genişletmişti.

Osmanlı Devleti'nin Yahudilerin iskanına kapattığı alanı genişlettiği tarihin, Theodor Herzl'in yazdığı Yahudi Devleti kitabından sonra, I.

Siyonist Kongresi (21-31 Ağustos 1897) tarihinden önce olduğu dikkate alınmalıdır.

f-Siyonistlerin Filistin Hedefleri Karşısında Filistin'deki Yasakların Ağırlaştırılması

Rusya ve Doğu Avrupa'dan Filistin'e yerleşmek isteyen Yahudilerden bir kısmı, önce Almanya, Avusturya ve İngiltere gibi ülkelere uğrayarak bu ülkelerin vatandaşlığına geçtikten sonra Filistin'e geliyorlardı. Böylece kapitülasyonlardan faydalanma, imkanı bulan Yahudiler, istediklerini daha kolay elde edebiliyorlardı. Özellikle Herzl'in öncülüğünde kurulan Dünya Siyonist Teşkilatının açıktan Filistin'i ele geçirmek için çalışmalar başlatması, Osmanlı Devleti'ni yeni tedbirler almaya yöneltmişti. Ağustos 1898 tarihinde, Kudüs Mutasarrıfı bütün yabancı devletlerin temsilciliklerine bütün ülkelerin Yahudi vatandaşlarının Filistin'e

100 • ALİ ARSLAN

girişlerinin yasaklandığını bildirmişti.⁷⁰ Bununla da yetinmeyen Osmanlı yönetimi', Filistin ve Suriye'ye giden Yahudileri daha sıkı kontrol etmenin yollarını aramış ve II. Abdülhamid, yabancı ülkelere "arz-ı Filistin ve Suriye iskelelerine gidecek şahıslardan maruf ve mutemed bulunmayanların" pasaportlarının Osmanlı Devleti Şehbenderleri tarafından vize edilmemesi ve pasaportları vize edilenlerin "hal ve şanları hakkında alman malumatın mümkün mertebe pasaportlarına" yazılmasını emretmişti.⁷¹

Misafir olarak gelen Yahudilere karşı tedbirleri daha da sıkılaştırmak isteyen Osmanlı yönetimi, yeni önlemler almış ve 21 Kasım 1900'de dört maddelik "İbranî Misafirler için Mukaddes Topraklara Duhuliye Şartları" adlı yeni bir uygulamayı yürürlüğe koymuş ve bunu Filistin'deki yabancı temsilciliklere bildirmişti. Bu nizamnameye göre; herhangi bir ülkeden Filistin'i ziyarete gelecek Yahudilerin elinde mesleği, milliyeti ve yolculuk nedeni belirtilen pasaport veya tezkeresi bulunacak; Filistin'e ulaştığında elindeki resmi evrağı pasaport memuruna teslim edecek ve kendisine kırmızı bir tezkere verilecek; bu ziyaretçilerin kayıtları tutulacak ve bir ayı dolan Yahudiler, ellerindeki kırmızı tezkereyi iade ederek orjinal pasaportu veya mürur tezkeresi kendisine iade edilecekti. Bir aylık süreyi doldurdukları halde Filistin'i terk etmeyenler yakalanarak ülke dışına çıkarılacaktı.⁷²

Bütün bu tedbirlere rağmen, Filistin ve civarında Yahudilerin arazi ve emlak almaları devam etmişti. Bu konuyu araştırmak üzere Beyrut Valiliği

tarafından bir Komisyon-ı Mahsus kurulmuştu. Bu komisyonun çalışmaları neticesinde, 1901 tarihinde, 1.700.000 kûsur kuruş bedel ile birçok arazinin Paris'teki Cemiyet Reisi Nersis Lefen adına feragat muamelesi yapıldığı tespit edilmişti. Bu bilgiler doğrultusunda konu Şura-yı Devlet'e havale edilmişti. Şura-yı Devlet, "Kıta-i- Hicaziye'den" başka bölgelerde

101 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

yabancıların mülk alma hakkına sahip olduklarından hareketle, yabancı devlet vatandaşlarının Beyrut Vilayeti'nde emlak ve arazi alabileceklerine karar vermişti. Yalnız aldıkları emlak ve arazilerde Yahudi göçmen ikametine müsaade etmeyeceği ve muhacir yerleştirmeyeceği hakkında taahhütte bulunmalarının gerektiği tespitini de yapmıştı. Şura-yı Devlet'in Nersis Lefen'in Beyrut'tan arazi ve emlak alabileceği kararı Sadaret tarafından padişaha bildirilmişti. II. Abdülhamid, Paris'teki Cemiyet Reisi Nersis Lefen'in bu arazileri Yahudi göçmenleri yerleştirmek için aldığının kesin olduğunu, vereceği senet ve taahhütün tereddütleri ortadan kaldırmaya yetmeyeceğini belirtmişti. Padişah, "muhacirin-i Museviye'nin arz-ı Filistin'e hicretlerinin meni ver memnuiyeti" Meclis-i Vükela kararının padişah tarafından da onaylanması ile verilen irade "icabından iken", "Şura-yı Devletçe hilafına muamele olunması asla caiz olamayacağından" bu satışın yapılamayacağına karar vermişti.⁷³ Böylece II. Abdülhamid, kapitülasyonlardan faydalanan Fransız vatandaşı olan Nersis Lefen'in Beyrut'tan arazi ve emlak almasını onaylamamıştı. Osmanlı Devleti, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın Filistin'i satın almak dahil her yolu deneyecek bir Yahudi devleti kurmak için ciddi olarak çalışmaya başlaması üzerine, Yahudilerin Filistin'de toprak alımına karşı daha sıkı tedbirler almıştı.

Î-Gayrimüslim Muhacirlerin Osmanlı Devleti'nde iskanlarının. Yasaklanması Kararı

Yahudi ve bazı Hıristiyan grupların Osmanlı topraklarına göçü ve bunun bazı siyasi hedeflere yönelmesi üzerine çaresiz kalan Osmanlı yönetimi, daha radikal bir karar almaya yönelmiş ve gayrimüslimlerin Osmanlı topraklarına göçünü yasaklama kararı almıştı. Başta Romanya'dan olmak üzere Yahudilerin Osmanlı

102 • ALİ ARSLAN

Devleti'ne kabul edilmeleri için müracaatların devam etmesi üzerine, 16 Nisan 1900'de, II. Abdülhamid, "badeezin yalnız muha-cirin-i îslamiye'nin Memalik-i Şahane'de iskanlarına müsaade edilip islam olmayan diğer muhacirlerin kabul edilmemesi için bir karar ittihazı "m emretmişti.74 II. Abdülhamid'in bu iradesi, Meclis-i Vükela tarafından 23 Zilhicce 1317 (24 Nisan 1900) tarihinde görüşülmüştü. Padişahın görüşüne katılan Meclis-i Vükela, Osmanlı memleketine "yalnız muhacirîn-i Îslamiye'nin kabulü nüfus-ı îslamiyenin tezâyüdüne sebep olacağı cihetle bi'l-vücuha müstelzem-i fevâid ve muhsinât olduğu" kanaatine varmıştı. II. Abdülhamid'in emri mucibince, artık Müslüman olmayan muhacirlerin Osmanlı Devleti'ne kabul edilmemesi için gerekli tedbirleri alması için Dahiliye Nezareti'ne haber verilmesi ve Hariciye Nezareti ile Muhacirîn-i Îslamiye Komisyonu birinci azalığına malumat verilmesi kararlaştırılmıştı.75

Bu uygulama sırasında bazı problemlerle karşılaşılmıştı. Konulan bu yasağın, Osmanlı Devleti'nin bir parçası sayılan (ecza-i memalik-i şahanede bulunan) Bulgaristan ve Şarki Rumeli gibi yerlerde yaşayan Yahudileri de içine alıp almadığı Dahiliye Nezareti tarafından anlaşılammıştı. Sofya ve Filibe'den gelen 8 hane ve 45 kişilik muhacir ile Romanya'dan gelen 7 kişi için yapılacak muamele hükümetten sorulmuştu. 25 Nisan 1900'de bu konuyu görüşen Hükümet, padişahın iradesinin "İslam'dan olmayan muhacirlerin kabul edilmemesi merkezinde olduğu"nu dikkate alarak, gelen Yahudi ve Hıristiyan olan Kossakların geldikleri ülkelere iade edilmesi gerektiğine karar vermişti. Hükümet ayrıca, bundan sonra İslam olmayan muhacirler Osmanlı Devleti topraklarına kabul edilmeyeceğinden, Müslüman olmayan muhacirlerin ülkeye gelmelerine ruhsat verilmemesi için gereğinin yapılması için Hariciye Nezareti'ne bildirilmesine karar vermişti.76

*'?? ?

103 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Özellikle Yahudi ve bazı Hıristiyan grupların Osmanlı topraklarına göçmesi Osmanlı yöneticilerini telaşlandırmıştı. Muha-Wk gayrimüslimlerin ve özellikle Yahudilerin Osmanlı Devletinden bazı toprakları ayırabileceğinden endişelenen II. Abdül-hamid ve Osmanlı Hükümeti, çareyi gayrimüslimlerin tamamı-fein Osmanlı topraklarına göçünü yasaklamakta bulmuştu. Ancak bu kararı uygulamak mümkün olmamıştı.

J-II. Abdülhamid Döneminde 1908

Tarihine Kadar Göçün Devam. Etmesi

Gayrimüslimlerin göçünün yasaklanması kararından istenilen netice elde edilemediği gibi, Yahudilerin Filistin'den toprak alımı da devam etmişti. II. Abdülhamid'in yabancı devlet vatandaşlarının toprak alımını engelleyememesi, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesinde önemli bir işlev görmekteydi. Özellikle finans alanında büyük bir güce sahip olan Baron Rothschild gibi şahısları engelleyebilmek de oldukça güçtü. Bunların faaliyetleri sınırlanmaya çalışılsa da başarı elde edilememekteydi. Mesela, Baron Rothschild'in, Hayfa kazasında almak istediği arazinin 2000 dönümden fazla olmaması, 130'dan fazla hane yaptırmaması ve muhacir yerleştirmemesi şartlarına rağmen buna uymadığı anlaşılmıştı. Mahalli memurlar tarafından alınan arazinin 2000 dönümü geçtiği, yapılan ev sayısının 130'dan çok fazla olduğu ve inşaatların devam ettiği tespit edilmişti. Bu ev ve arazilere yerleşmesi yasak muhacir Yahudiler de yerleştirilmişti.⁷⁷ 1907'de mahallinden gelen bilgilerde, Yahudilerin çeşitli vasıtalar kullanarak bu bölgede toprak almaya ve yerleşmeye devam ettikleri anlaşılmaktaydı. Mesela Taberiye'de kanunî olarak sakıncası olmayan şahısların üzerine gösterilmek üzere arazi ve emlak alarak buralara yerleştikleri tespit edilmişti. Ayrıca Kudüs'teki Alyans Okulu

104 • ALİ ARSLAN

müdürünün büyük miktarda arazi alacağı söylentileri hakkında inceleme başlatılmıştı.⁷⁸

II. Abdülhamid'in Yahudilerin toprak alımına getirdiği kısıtlamalar ve bütün gayrimüslimlerin göçünün yasaklanmasına rağmen, Yahudilerin Filistin'e göçü ve toprak satın almaları değişik vasıta ve usûllerle devam etmişti.

K-II. Abdülhamid Döneminde Siyonisderle ilişkiler

Filistin'e sızma yerine, kurulacak bir örgütle uluslararası ilişkiler alanında siyasi bir çaba ile Filistin'de bir Yahudi devleti kurmayı hedefleyen Herzl, bu bölgenin Osmanlı hakimiyetinde olması dolayısıyla dönemin padişahı II. Abdülhamid ile görüşmek için harekete geçmişti. Bu görüşmeyi temin etmek için Polonyalı Kont Philipp de Nevlinski ile beraber İstanbul'a Haziran 1896'da gelmiş, ancak padişahla görüşmemişti. Yalnız Nevlinski, Siyonistlerin Filistin'in Yahudilere verilmesi karşılığında 20 milyon sterlin tekliflerini II. Abdülhamid'e

iletmişti. II. Abdülhamid, "Musevilerin muavenet-i müessiresi munzam olmadıkça" Osmanlı Devleti'nin mali problemlerinin çözülemeyeceğine kanaat getirmekle birlikte, "Ben bir karış toprak dahi olsa satmam, zira bu vatan bana değil milletime aittir" ifadelerini içeren red cevabının Herzl'e iletilmesini istemişti.

Padişah'tan bu cevabı almasına rağmen, II. Abdülhamid'den Filistin'in satın alınabileceğine inanan Herzl, 18 Temmuz 1896'da, Edmond de Rothschild'i Paris'te ziyaret etmiş ve Osmanlı Padişahı'ndan Filistin'i satın alabilmek için lazım olan meblağın önemli bir kısmını temin etmesini istemişti. Ancak Edmond de Rothschild bu isteğe olumlu bir cevap vermemiştir.

II. Abdülhamid ile görüşmek için çareler arayan Herzl, padi-

105 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

şaha yakınlığı olan Yahudi asıllı Prof. Arminius Vamberi vasıtasıyla, 19 Mayıs 1901 tarihinde bu isteğine kavuşmuştu.⁷⁹ Herzl, büyük devletlerin Osmanlı Devleti'nin boyunduruk altında tutmak için ekonomik kalkınmayı engellediklerini, Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri kabul edildiği takdirde iktisadî kalkınmanın temin edileceğini söyledi. II. Abdülhamid, Osmanlı topraklarının Yahudi göçmenlerine açık olduğunu belirtmiş ve Herzl'den Osmanlı borçlarının konsolide edilmesi için bir plan hazırlamasını istemişti. Herzl, bir ay sonra hazırladığı planını takdim etmişti. Herzl'in planına göre, Avrupa borsalarındaki Osmanlı borç tahvilleri bir-i-ki yıl içinde Yahudi bankerler tarafından toplanacak; ziraat, endüstri ve ticaret hayatını geliştirecek bir Osmanlı-Musevi şirketi kurulacaktı. Buna karşılık, Yahudilerin Filistin'e yerleşme ve özerk idare kurma hakkı tanınmasını istemişti. Herzl'in Filistin merkezli bu teklifi, II. Abdülhamid tarafından yine red⁸⁰ edilmişti. II. Abdülhamid'in Filistin dolayısı ile Herzl'in teklifini reddetmesine rağmen, Dr. Herzl bu konuda anlaşma sağlanabileceği kanaatine varmış ve Siyonist Kongre'de, II. Abdülhamid tarafından "Siyonistlerin arz-ı Filistin'de yerleşebilmeleri için müsaade buyrulacağıru beyan" ettiğine dair haberler, basında yer almıştı. Berlin'deki Osmanlı Büyükelçiliği'nden gelen haberler, sadrazam tarafından 1 Ocak 1902 tarihinde padişaha arz edilmişti. Bunun üzerine II. Abdülhamid, "Siyonistlerin arz-ı Filistin'de yerleşmelerine müsaade buyrulacağıma dair" Dr. Herzl'e hiçbir tebligat yapılmadığını belirterek, bu konudaki Dr. Herzl'in beyanatının "hilaf-ı hakikat olduğunu"

söyleyerek bu haberlerin "red ve tekzip edilmesi lüzumunu" 3 Ocak 1902 tarihinde emretmişti.⁸¹

Dr. Herzl'in Filistin'e göçe izin vereceği hakkındaki iyimser açıklamalarının II. Abdülhamid tarafından tekzip edilmesinin üzerinden daha bir ay geçmişti ki, bu defa 5 Şubat 1902'de, Herzl İstanbul'a çağrılmıştı. Hemen İstanbul'a giden Herzl, II. Ab-

106 «ALİ ARSLAN

dülhamid adına Mabeyn İkinci Katibi İzzet-(Holo) Paşa ile görüşmüştü. Osmanlılar, Yahudilerin Filistin dışındaki Osmanlı topraklarının Yahudi göçü kabul edilecek, gelen Yahudilerin Osmanlı vatandaşlığına geçmeleri şart olacak, Siyonistler bir sendika kurarak Osmanlı borçlarını konsolide edecek, halen varolan ve yeni keşfedilecek madenlerin işletilmesi Yahudilere verilecekti. Ancak Herzl, Filistin'de kendilerine bir imtiyaz tanımayan bir anlaşma için Yahudileri harekete geçiremeyeceği gerekçesiyle bu teklifi reddetmişti.

1902 Temmuzunda Londra'da bulunan Herzl'e Osmanlı Devleti'nin Londra Büyükelçisi Kostaki Antopuîos Paşa vasıtası ile II. Abdülhamid'in şifahî teklifi iletilmişti. Kostaki Antopuîos Paşa, Osmanlı borçlarının tasfiyesi için Fransızlarla anlaşmak üzere olduğunu, Yahudilerin daha iyi bir teklif sunmaları halinde Siyonistlerle anlaşılabilceğini bildirmişti. Buna karşılık, padişah Yahudilerden adalet ve himayesini esirgemeyecekti. Bu teklife karşılık Herzl, konsolide planı içeren bir muhtıra hazırlayarak takdim etmişti. Buna göre; Osmanlı borçlarının faizleri için ihtiyaç duyulan 1,5 milyon Sterlin hemen temin edilecek, 30 milyon Sterlin tutarındaki Osmanlı borçlarının tahvilleri Avrupa borsalarından toplanacak, Batılı alacaklıların baskısından kurtulan Osmanlı Devleti "tam bağımsızlığına" kavuşacaktı. Osmanlı Devleti de Yahudilerin bu yardımına karşılık Hayfa dahil olmak üzere Akka Sancağı'nı verecekti. Daha önceki görüşmelerde II. Abdülhamid'in Filistin'i vermemeye niyetli olduğunu bilen Herzl, bütün Filistin yerine onun bir parçasını istemişti. Ancak, Herzl bu teklifine de olumlu bir cevap alamamış ve Osmanlı Devleti borçlarının tasfiyesi konusu Fransa Maliye Bakanı M. Rouvier'e havale edilmişti. Herzl'in bu gayretlerine rağmen Osmanlı borçları karşılığında Filistin'den toptan satın alınması girişimi başarısız olmuştu.⁸²

107 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Osmanlı borçları karşılığında Filistin'in Siyonistlere satılması, II. Abdülhamid ve Osmanlı yönetimi tarafından kabul edilmemekle birlikte, Siyonistlerin Filistin'deki faaliyetlerine karşı etkili bir çare bulunamadığını görmekteyiz. Şöyle ki; 1898'de Basel'de toplanan İkinci Siyonist Kongresi'nde, Londra'da bir banka kurulması kararlaştırılmış ve Yahudi Müstemleke Vakfı adıyla faaliyete başlamıştı. Bu banka, 1903'te sermayesi 100.000 sterlin ;olan İngiliz-Filistin Şirketi'ni kurmuştu. Bu şirket Hayfa, Yafa, Kudüs, Hebron, Beyrut, Safed, Tiberyas ve Gazze'de şubeler açarak Yahudi kolonizatörlerin her türlü toprak alım-satımıyla ilgilenmeye başladı.⁸³ Zaten Rothschild gibi zenginler çok daha ön-G6' muhacir Yahudiler için toprak almaya başlamışlardı ve devam etmekteydiler.

3 Temmuz 1904'te, Herzl'in ölümü üzerine Dünya Siyonist Teşkilatı'nın başına, mevcut imkanları değerlendirerek hedefe ulaşma mantığı ile hareket eden David Wolfsohn getirilmişti. Prof. Vamberi'nin, Osmanlı yönetiminin büyük bir iktisadî kriz yaşadığını ve II. Abdülhamid ile pazarlık için iyi bir vakit olduğunu bildirmesi ve diğer kaynaklardan da malî yardım karşılığında padişahın Filistin'e Yahudilerin göçünü yasaklayan kararları kaldırabileceği haberleri VWolfsohn'a ulaşmıştı. Bunun üzerine, Wolf-sohn 25 Ekim 1907 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve bir planı Osmanlı Hükümeti'ne sunmuştu. Bu plana göre, 50.000 Yahudi ailesi Filistin'e yerleştirilecek; göçmenlerin iskan edileceği yerleri Kudüs dışında Filistin sınırları içinde olmak üzere Osmanlı Hükümeti tespit edecek; bu Yahudiler Osmanlı vatandaşlığına geçecek ve askerlikle mükellef tutulacak; Yahudilere verilen topraklar Siyonist Teşkilatı adına kaydedilecekti. Bu imtiyazlara karşılık Siyonistler 2 milyon sterlini Osmanlı Hükümeti'ne vereceklerdi. Fakat Osmanlı Hükümeti bu miktarı az bulmuştu. Bu görüşmeler neticesinde, Osmanlı yönetimi iyi niyet göstergesi olarak Si-

108 • ALİ ARSLAN

yonistlere İstanbul'da bir banka kurma hakkı tanımıştı. Bu sayede Siyonistler İstanbul'da Anglo-Levantine Banking Company (İngiliz-Lövanten Bankacılık Anonim Şirketi)'yi kurmayı başarmışlardı. Başına da Beyrut'taki İngiliz-Filistin Bankası Müdürü Viktor Jacobson getirilmişti. Siyonistler Jacobson'ı Osmanlı başkentindeki elçileri olarak göreceklardı.⁸⁴

Dolaylı yollar bırakarak Filistin'i satın almak için uğraşan Dünya Siyonist Teşkilatı lideri ile dolaylı ve dolaysız olarak görüşen II. Abdülhamid, Yahudilerin sermaye gücünden yararlanarak Osmanlı Devleti lehine faydalar temin etmeye çalışmıştı. Yalnız, Siyonistlere yerleşmek için Filistin dışındaki Osmanlı toprakları teklif edildiği için Siyonistler tarafından bu kabul görmemişti. Siyonistler de malî açıdan zor durumda olan Osmanlı borçlarını karşılamak için mutlaka Filistin'e yerleşmek istedikleri için II. Abdülhamid ile anlaşamamışlardı.

II-II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE

YAHUDİ GÖÇÜNE BAKIŞ

İkinci Meşrutiyet döneminin tamamında Yahudi göçüne karşı tavırlarda farklılıklar görülmektedir. Bunun bazı sebeplerini iktidarın şekillenmesi, İttihatçıların devlet yönetiminde tecrübe sahibi olması, uluslararası dengeler ve mali konular olarak sıralamak mümkündür. II. Meşrutiyet dönemini üç ayrı dönemde incelemek, konunun kavranması açısından yerinde olacaktır.

A-II. Meşrutiyetin İlanından İttihatçıların Hükümete Dahil Olmalarına Kadarkı Geçiş Dönemi

II. Abdülhamid'in tahtını muhafaza ettiği ve daha önce ülke-

109 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

yi idare edenlerin hükümeti devam ettirdikleri bu geçiş döneminde, İttihat ve Terakki yetkilileri henüz doğrudan yönetime katılmamışlardı.

II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber fikirler açıktan ifade edilmeye başlanmış ve İstanbul'da kurulan Anglo-Levantine Banking Company (İngiliz-Lövanten Bankacılık Anonim Şirketi) Müdürü Viktor Jacobson'ın yönlendirmesiyle, Siyonistler fikri propoganda için İbranice La Mevaserve Fransızca Lejeune Turc gazetelerini çıkarmaya başlamışlardı. Ayrıca Ladino olarak yayınlanan el Ju-dio ve Fransızca olarak yayınlanan L'Aurore gazetelerini yaptıkları yardımlarla kendi taraflarına çekmişlerdi.⁸⁵ Ayrıca, Dr. Jacobson, Celal Nuri ile anlaşarak Le Jeune Türkün Siyonistler lehine yayın yaptığı takdirde bu gazeteyi maddi olarak destekleyeceğini taahhüt etmişti. Jacobson, faaliyetlerini İstanbul'la sınırlı tutmamış, döneminin en büyük Yahudi şehri olarak vasıflandırılan Selanik'te çalışmalarını hızlandırmıştı. Kısa sürede Selanik Hahambaşı Yakup Meir ile mahalli L'epoca gazetesinin yazı işleri müdürü ve Selanik Belediye Başkanı olan Josef Naor'ı da Siyonistler safına katmışlardı. Siyonistler safında yer alan İttihatçıların içersinde yer alan Emanuel

Karasu, Nesini Ruso ve Nesih Mazliyah'ı da Siyonistler tarafına geçmeye ikna etmişti. Daha sonra İstanbul Milletvekili Vitali Faraci Efendi de bunlara yaklaşmıştı. Ayan meclisinde bulunan tek Yahudi Behor Efendi Siyonistlere karşı olmadığını açıkça belirtmişti. Daha önce Herzl'le görüşen her Musevi'nin afaroz edilmekle tehdit edildiği İstanbul'da, Alyans'a bağlı olan ve Hahambaşı görevine başlayan Haim Naum da Dr. Jacobson'a Siyonistlerin başarısı için çalışacağım söylemiş, hatta Odesa'daki Siyon Aşıkları Kongresi'ne tebrik telgrafı bile göndermişti. Dr. Jacobson özellikle İttihat ve Terakki içinde yer alan Musevi milletvekilleri vasıtasıyla hükümeti etkilemek istiyordu. Ruso ve Mazliyah; Ahmed Rıza, Enver, Talat ve Nazım Beylerle görüş-

110 • ALI ARSLAN

müşlerdi. Bunlar Musevi göçünün yararlı olacağı kanaati taşımaktaydılar. Hatta meclis başkanlığım tebrik için gelen Haim Naum'a Ahmet Rıza, "Musevileri devletimizin her köşesinde ellerimiz açık olarak karşılamaya hazırız; yeter ki onlar sermayelerini alarak ülkenin endüstri ve tarımına katkıda bulunmaya gelsinler" ifadelerini kullanmıştı. Hahambaşı'nın sadrazamı ziyaretinde de Hüseyin Hilmi Paşa, Filistin'de Yahudilerin "yerleşim merkezleri" kurmalarına karşı çıkmayacağını belirtmiş, ancak bu göçmenleri kullanacak Rus Hükümeti'nin Filistin'e müdahalesinden korktuğunu açıklamıştı. Bu gelişmeler üzerine, Achad Haam gibi en kötümser Siyonistler bile "...Artık Filistin kapısı bize açılmakta ve her yönden oradaki Yahudi iskanı iyiye gitmektedir..." demekteydiler.⁸⁶ Ancak, II. Abdülhamid'in daha tahtında olduğu ve İttihatçı kadroların tam olarak yönetime hakim olmadıkları ara dönemde Yahudilere yönelik ılımlı yaklaşım kısa süre sonra sona ermişti. Esasında, iktidarda olmayan İttihatçıların Siyonistler lehine ortaya koydukları tavır sadece sözde kalmıştı. Bu arada Filistin'deki yasaklar resmen kaldırılmış değildi.

B-İttihat ve Terakki'nin Hükümete Girişinden

I. Dünya Savaşı Arefesine Kadar Olan Dönem

a-Filistin'de Yasakların Devamı

5 Ekim 1908'de Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilanı ile başlayan ve hürriyet ortamında Osmanlı Devleti içinde beraber yaşamak için çalışma yerine her grubun kendi menfaatleri için harekete geçmesi, II. Meşrutiyetin başındaki bahar havasını bozmuştu. Esasında, Yahudilerin sermayesinden ve teknik bilgilerinden faydalanmak isteyen İttihat Terakki,

ABD'nin İstanbul Büyükelçisi Oscar Straus'un belirttiği gibi, Siyonizmi Osmanlı'dan bir ba-

111 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ğimsız devlet koparmak akımı olarak görmekteydi. Bu düşüncenin sebebi 1907'de Filistin'e gezi düzenledikten sonra 1909'da İsrail Vatanı (Eretz Israel) kitabını yazan Jakobus H. Kann'ın Mı-sır-Şam-Lübnan-Akdeniz ile çevrili bölgenin Siyonistlere devrini istemesi olmuştu. İttihatçıları telaşlandıran diğer bir husus ise, Filistin'de faaliyet gösterenlerin sadece Siyonist Teşkilatı değil, Alyans (AIU), Yahudi Kolonizasyon Örgütü, Alman-Musevi Ko-lonizasyon Örgütü, Hilfsverein der Duetschen Juden gibi teşkilatların uzun bir süredir bu bölgede faaliyet göstermeleri idi. İstanbul da, başta Kazım Nami Bey olmak üzere, Siyonizm aleyhine yazılar yayınlamaya başlarken Filistin'deki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin de Yahudi göçünün durdurulması için hükümete başvurması üzerine, Hüseyin Hilmi Paşa bir rapor hazırlanmasını istemişti. Neticede, 20 Haziran 1909'da toplanan Osmanlı Hükümeti, Filistin'de 50 bin yabancı Yahudi olduğuna dikkat çekerek, Kudüs Mutasarrıflığı dahil olmak üzere bütün Filistin'de yabancılara arazi satışını yasaklamıştı.⁸⁷

1909 yılı ortalarında, Rusya Yahudilerinden İlya Baykof, pasaportlu bir şekilde Kudüs'e seyahat amacıyla hareket etmiş ve Yafa'ya çıktığında pasaportu elinden alınarak kendisine Kırmızı Tezkere verilmek istenmiş, ancak İlya Baykof bu tezkereyi almayı reddetmişti. Bunun üzerine İstanbul Hahambaşılığı, "ahkam-ı Meşrutiyetle nâkabil-i telif olan bu uygulamanın "lağvı esbabının" sağlanması için kendilerine gönderilen telgrafnameyi Dahiliye Nezareti'ne takdim etmişti. Bu "tedbir-i istisnaiyenin devr-i Meşrutiyet'te devamı caiz görülemeyeceğinin" açık olduğuna işaret eden İstanbul Hahambaşılığı, bu Kırmızı Tezkere uygulamasının kaldırılması için mahalli yetkililere emir gönderilmesini Dahiliye Nezareti'nden talep etmişti.⁸⁸ Bu talep üzerine Dahiliye Nezareti, Kudüs Mutasarrıflığı'dan bu konuda tahkikat yapılarak bildirilmesini istemişti.⁸⁹ Bu emri alan Kudüs Mutasarrıflığı, bu konu-

JUNUERSİTE MUN-I PASSEPORT SUSSE ET TESK PARTOU
L!BRE«ENT EXE£PTE JAFFA

> >
in
> 2

1909 yılında Filistin'de Kırmızı Tezkere uygulaması! illi LtcVail cLLtil
lld.ixrxlj
(BOA, DH. MUI, 26-2/29, Lef 7)

İlld iyd. D<xy kofun telgrafı.

—4*—

VörU^^^lj
•^O^J

1909'da, Filistin'e Yahudilerin girmesini engellemek için yürürlükte olan
Kırmızı Tezkere uygulamasının kaldırılması hakkında İstanbul
Hahambaşılığı'nın müracaatı. (BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 6)

>
<
c
>
> z
H
W K
m
>
d
o
o o= ?n ö

^*v^vy ; - ; "*<?"''''''•tjp&A &jk\.

II Abdülhamid döneminde başlayan Kırmızı Tezkere uygulamasının devam ettiği hakkında Kudüs mutasarrıfının tezkeresi. (BOA, DH MUÎ, 26-2/29, lef 3)

115-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

da inceleme yapmış ve bölgeye ziyarete gelen Yahudiler için yapı-lan uygulamayı anlatmıştı. Ziyaret için gelen Yahudilerin ellerindeki pasaport veya mürur tezkereleri pasaport memurları tarafından alınarak kendilerine üç ay ile sınırlanan geçici kırmızı kağıtlar verilmekteydi. Bu uygulama, İstanbul'dan, Dahiliye Nezare-ti'nden, 16 Teşrinisani 1316 (29 Kasım 1900) tarihinde gönderilen tebligat hükümlerine göre gerçekleştirilmekteydi. Ayrıca Kudüs Mutasarrıflığı bu uygulamalarla ilgili olarak tafsilatlı bilgilerin 2 Mart (15 Mart 1909) ve 23 Haziran 1325 (6 Temmuz 1909) tarihlerinde Dahiliye Nezareti'ne bildirildiğini vurgulamıştı.90

Yabancı Yahudilerin Filistin'e seyahat etmeleri esnasında üç aylık süre kısıtlaması ve Kırmızı Tezkere uygulaması devam ederken, Yahudilerin iskanım engellemeye yönelik çalışmalar da 31 Temmuz 1909 öncesinde başlatılmıştı. Şöyle ki; Yahudilerin "arz-ı Filistin"e dahil olan yerlerde iskanlarının engellenmesinin ;"kati surette temini için ne gibi tadâbir ittihazı muktazi bulunduğuna dair tafsilat ve mutalaatı havi Beyrut Vilayeti'yle Kudüs Mu-tasamfhği'ndan cevaben alman" iki tahrirat, Dahiliye Nezareti tarafından Sadaret'e gönderilmişti.91

Yönetimde etkili olmak için nezaretlere İttihat ve Terakkili müsteşarlar atanmasının istenmesi üzerine anlaşmazlık çıkmıştı. Bunun üzerine, Dahiliye Nazırı Ferit Paşa istifa etmiş ve yerine 7 Ağustos 1909'da Talat Bey (Paşa) atanmıştı. Talat Bey, Şura-yı Devlet'ten bu Yahudi göçü konusunu incelemesini istemişti. Bu konunun 5 Eylül 1909Jda tekrar hükümetin önüne gelmesi üzerine Talat Bey, Yahudilerin Filistin'de ne kadar arazi ve taşınmaz mal aldıklarının incelenmesi için Defter-i Hakanı Nezaretince bir komisyon kurulmasını teklif etmişti. Bu komisyonun

raporuna göre, Filistin'e Yahudi göçünü engelleyecek kanunlar çıkartılacaktı. Bu arada yasalar çıkarılıncaya kadar, Yahudiler dahil, bü-

llö^ALİ ARSLAN

tün yabancılara arazi satışı yasaklanmıştı.⁹² Bu arada Şura-yı Devlet'in "evvelce ittihaz edilmiş olan mukarreratın devam-ı meriyeti" kararına⁹³ istinaden Dahiliye Nazırı Talat Bey, 28 Eylül 1909 tarihinde, konunun çok "acil" olduğunu belirterek II. Ab-dülhamid dönemindeki yasak ve kısıtlamaların aynen uygulanmasını emretmişti. Osmanlı vatandaşı Musevilerin de Filistin'de arazi ve emlak almaları yasaklanmıştı, ittihat ve Terakki'nin yönetimde etkili olmaya başladığında aldığı bu sert tedbirler, II. Meşrutiyet'in ilanı ile Filistin konusunda ümitlenen Siyonistlerde şok etkisi yaratmıştı.⁹⁴

Yabancı Yahudilerin Filistin'e geldiklerinde ellerindeki pasaportların alınarak kendilerine kırmızı kağıt verilme uygulaması tepki ile karşılanmaktaydı. Bu istisnai uygulamanın Meşrutiyet devrinde uygulanmasının mümkün olamayacağı hakkında İstanbul Hahambaşılığı da Rusya Yahudilerinden İlya Baykof olayı do-layısı ile Talat Bey'in Dahiliye Nazırı olmadan önce Osmanlı Hü-kümeti'ne müracaat etmişti. İlya Baykof olayı hakkında yapılan uygulamanın İstanbul'dan gönderilen tebligat çerçevesinde olduğu anlaşılıyordu. Osmanlı Yahudilerinin de toprak alımlarının yasaklandığı ve Talat Bey'in Yahudilere yönelik yasakların uygulanmasını istediği bir sırada, Dahiliye Nezareti 25 Ekim 1909 tarihinde bir sembol haline gelen Kırmızı Tezkere uygulamasının kaldırılarak yeni bir uygulamanın başlatılmasını gündeme getirmişti. "Musevilerin Arz-ı Filistin'den madûd olan mahallerde men'-i iskanlarını temin için ittihazı muktazi tedabir ve muamelata dair cereyan eden muhaberat üzerine Beyrut Valiliği ve Kudüs Mutasarrıflığı'ndan cevaben" gelen tahriratlar ile Dahiliye Nezareti'nden bu konuda yazılan tezkere, Şura-yı Devlet'e havale edilmişti. Dahiliye Nezareti, Yahudiler hakkında "Şura-yı Dev-let'ten çıkacak karara göre muamele olunmak ve şimdilik Musevilerin Kudüs'e vürudlarında yedlerindeki pasaportları bir defter-i

r

117 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

mahsusa kayd ile ziyaret için muayyen olan üç ay müddeti ikmal edip etmedikleri(nin) o suretle tayin kılınmak üzere Kırmızı Ka-ğıd usulünden sarf-ı nazar olunması münasip görüldüğü"nü belirtmişti.⁹⁵ Ziyaret için

gelen yabancı Yahudilerin Kudüs'te üç ay kalması uygulamasını devam ettiren ancak Kırmızı Kağıt uygulamasını Şura-yı Devlet'in Arz-ı Filistin ile ilgili vereceği karara kadar geçici olarak kaldırmayı düşünen Dahiliye Nezareti, Yahudileri kontrol için Kırmızı Kağıt yerine bunların isimlerini hususi bir deftere kaydedilmesini teklif etmişti. Yani Kırmızı Kağıt yerine Defter-i Mahsus uygulanmasını sadrazama önermişti. Sadaret, bu konudaki kararını 8 Kasım 1909'da kesinleştirmiş ve Dahiliye Nezareti'nin teklifini Şura-yı Devlet'in 19 Eylül 1909 tarihli kararı ile Filistin'de uygulanmakta olan yasakların devamını kararlaştırdığını dikkate alarak onaylamamıştı. Ayrıca sadrazam, Filistin'e gelen yabancı Yahudilerin "bir Defter-i Mahsusa kaydı veya-î.'hud ellerine bervech-i karar-ı sabık bir ikamet tezkeresi" verilmesi usulleri arasında Museviler için bir fark olmadığını, ancak Kırmızı Tezkerelerin verilmemesi halinde ikamet müddetleri geçen Yahudilerin "mahallince tetkik ve tayini mümkün olamaya-cağı"ndan dolayı, Yahudilerin ellerindeki pasaportların alınarak yerine Kırmızı Tezkere verilmesi usulünün devamına 8 Kasım 1909'da karar vermişti.⁹⁶ Bunun üzerine, yürürlüğe konmasını teklif ettikleri usulün Yahudilerin Filistin'e yerleşmelerini kolaylaştırmak olmadığını izah etmek için, Dahiliye Nezareti, 11 Kasım 1909 tarihli ikinci bir tezkereyi Sadarete göndermişti. "İşar-ı sabık-ı aciziden maksad Musevilerin Arz-ı Filistin'de tahdid-i ikametleri hakkındaki usulün tağyiri olmayıp, yalnız Museviler, mahsusen kendileri hakkında mahallince Kırmızı Kağıt itası hakkında tatbik edilmekte olan usulün şu devr-i Meşrutiyet'te de-vam-ı icrasına kaide-i müsavata muhali bir muamele -i istisnaiye suretinde telakki ederek bundan dolayı müteessir buldukları"

118 • ALİ ARSLAN

anlaşıldığından buna bir çare bulunmak istenmişti. Kırmızı Kağıt uygulamasından esasen istenilenin yabancı Yahudilerin üç aydan ziyade ikametlerine imkan tanımamak olduğuna işaret eden Dahiliye Nezareti, bunu sağlamak için başka yolların da kullanılabileceğini belirtmişti. Bunlardan birisi, yabancı Yahudilerin Filistin'e vardıklarında ellerindeki pasaportlarına varış tarihleri kaydedilerek icap ettiği mahalli yöneticiler tarafından pasaportlarının muayenesi usulü idi. Dahiliye Nezareti'nin diğer bir önerisi de yabancı Yahudilerin Filistin'e varış tarihlerinin "bir defter-i mahsusa kayd ve işaretleme" usulü olabileceğiydi. Yahudilerin Filistin'e yerleşmesinin engellenmesine taraftar olan Dahiliye Nezareti, daha önceki teklifleri doğrultusunda, ileride "Şura-yı Devletçe

ittihaz ve tebliğ olunacak karara uyulmak üzere şimdilik" Kırmızı Kağıt verilme usulünün kaldırılması gerektiğini sadarete yeniden bildirmişti.⁹⁷ Talat Bey (Paşa)'in hedefi Yahudilerin Filistin'e iskanlarını kolaylaştırmak değil, eşitlik ilkesini benimseyen Meşrutiyet dönemi şartları içinde Yahudileri egellemek için yeni formüller üretmekten ibarettir. Sembol haline getirilen Kırmızı Kağıt yerine, Filistin'de en fazla kalış müddeti olan üç ayın pasaportlara kaydedilerek, yabancı Yahudilerin Filistin'den çıkarılmalarını sağlamak oldukça rafine bir düşüncedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde özellikle Dahiliye Nazırı Talat Bey'in öncülüğünde alman kararlardan kurtulmak ve Siyonistlerin ayrılıkçı olmadıklarına inandırmak için Dünya Siyonist Teşkilatının Başkanı Wolfsohn İstanbul'a gelerek Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa ile görüşmüştü. Hilmi Paşa, 25 yıl yürürlükte olan yasaların kaldırılamayacağına ona bildirmişti. Siyonistlerin İstanbul'daki temsilcisi Jacobson da Maliye Nazırı Cavit Beyle görüşmüştü. Cavit Bey de Siyonistlerin bağımsız bir devlet kurmak istediklerini ve hükümetin ayrılıkçı gruplarla pazarlık yapmayacağını bildirmişti. İttihat ve Terakki'nin ağırlığının arttığı hüküme-

119-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

tin bu tavrına karşı, 1910'da Basel'de toplanan 10. Siyonist Kongresi'nde Wolfsohn, Türkleri teskin etmek için, ayrı bir devlet kurmak istedikleri hakkındaki görüşleri şiddetle reddettiğini Öylemişti.⁹⁸ 1911'de Talat Bey'in yerine Dahiliye Nezareti'ne ge-irilen Halil Bey de, ülke menfaatlerine aykırı ve Osmanlılık ilcesine uymayan Siyonizme taviz verilmeyeceği ve Osmanlı va-andaşı olan Musevilerin de Siyonizm'den uzak durmaları gerek-iğini belirtmişti. Bu arada, Kudüs Mutasarrıflığına da göçmen ahudilerin Filistin'in iktisadî kalkınmasına katkısı olmadığı gö-üşünü savunan Azmi Bey getirilmişti. Hükümetin görüşünü çıklayan Azmi Bey, kendilerinin Anti-semitist olmadıklarını, an-ak Filistin'in ellerinden alınmasına da müsaade etmeyeceklerini öylemişti."

II. Meşrutiyet dönemi başlarında bazı İttihatçıların söylem azında Yahudileri umutlandırın açıklamaları icraata dönüşme-aiş, II. Abdülhamid döneminde devlet adına alman kararların uygulamasına devam edilmişti. Yahudilerin göçüne engel olamayan İttihatçılar da Yahudileri Filistin'den uzak tutabilmek için II. Abdülhamid'in İzmir ve Selanik'e uygulamasına benzeyen bir tarzda, muhacir olarak gelen Yahudileri Makedonya ve Mezapo-tamya'ya yerleştirme politikasına yönelmişlerdi.

b-Göçmen Yahudilerin Makedonya'ya Yerleştirilmesi Teşebbüsü

Yahudilerin Filistin'e yerleşerek burada bir devlet kurma düşüncelerinden dolayı, II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, insanî boyutta olmak üzere zulme uğrayan Yahudilerin Filistin dışında Osmanlı topraklarına yerleştirilmesi gündeme gelmişti. Bundaki amaç, Yahudilerin sermayesini ülke menfaatleri için

120 «ALİ ARSLA.N

kullanmak, tarım ve sanayi alanındaki tecrübelerinden yararlanmaktı. İttihatçıların aklına gelen yer, 1907'den itibaren mücadelenin zirveye çıktığı Makedonya olmuştu. Buranın Rum ve Bulgarlar tarafından ele geçirilmemesi için Osmanlı Devleti'ne sadık olan unsurlar 1885lerden itibaren desteklenmişti. Bu bölgede yaşayan, nüfusları 100.000 civarında olduğu tahmin edilen Ulahlar da ayrı bir cemaat haline getirilmişti.100 Bu politikayı de7 vâm ettiren İttihatçılar, Osmanlı Devleti'ne sadık olacak Yahudilerin Makedonya'ya yerleştirilmesi konusunu da incelemişlerdi. İttihatçıların önde gelen liderlerinden Dr. Nazım, Temmuz 1909'da Musevileri Makedonya'ya yerleştirmek için bazı projeleri olduğunu açıklamıştı. AIU'nun Fransa'daki yöneticileri ile devamlı yazıştığı bilinen Dr. Nazım, 7 Ocak 1910'da, Paris'te JCA ile Vardar nehri kıyısının Yahudilerin yerleşimine açılacağını ve buraya 200 bin göçmen Yahudinin yerleştirileceğini açıklamıştı. Ancak bu proje tatbik edilmeden bu defa Yahudilerin Mezapo-tomya'ya yerleştirilmeleri gündeme alınmıştı.101

Yahudilerin Makedonya'ya yerleştirilmesi düşüncesi yeni bir düşünce değildi. Hatta, kısmen II. Abdülhamid döneminde uygulanmıştı. Daha önce incelendiği gibi, II. Abdülhamid, İstanbul'da sayıları artan Yahudilerin Selanik gibi yerlere yerleştirilmesini istemişti. Muhacir Yahudiler de sadece Selanik şehir ve civarına değil, Üsküp ve Manastır gibi yerlere de yerleştirilmişti. Buralar da o dönemde Makedonya coğrafyasına dahildi. İttihatçıların yaptığı, Selanik ismi yerine Makedonya'yı öne çıkarmalarıdır. Diğer bir nokta da, o tarihte dünyadaki en büyük Yahudi şehri olan Selanik'te Yahudilerin sayısının daha da artmasını engellemek ve muhacir Yahudileri Balkanlar'daki çatışma alanına yerleştirerek Makedonya'yı kontrolde tutmak için onlardan faydalanmak düşüncesi olabilir.

121 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

c-Göçmen Yahudilerin Mezapotamya'ya Yerleştirilmesi Teşebbüsü

Filistin'e Yadudi göçüne yasak getiren ancak Avrupa'da zul-1 me uğrayan Yahudilere de yardım etmek isteyen ve onlardan ülke için yararlanmayı düşünen İttihatçılar, göçmenlerin Mezapotam-Jya'ya yerleştirilebilecekleri kanaatine varmışlardı. Bu görüş, Talat '..?Bey, Nesim Mazliyah, Sasun Efendi ve Rıza Tevfik'ten oluşan Osmanlı milletvekillerinin Temmuz 1909'daki Avrupa gezileri sırasında açıklanmıştı. Sasun Efendi, Rum, Arnavut ve Bulgar meseleleri varken, hükümetin bir de Musevi meselesi istemediğini, iskan edilecek Yahudilere kesinlikle otonomi verilmeyeceğini açıklamıştı. Bu heyetteki milletvekilleri, Londra'dan ayrılmadan önce İngi-liz-Siyonist Federasyonu'nun daveti ile bu kuruluşun yetkilileri ile görüşmüşler ve ayrılıkçı Yahudileri istemediklerini açık bir şekilde beyan etmişlerdi. İttihatçıların bu konuda ciddi oldukları, bu heyetin İstanbul'a dönüşünden üç ay sonra, Evkaf Nazırı Flamada Paşa'nın Yahudilerin Mezapotamya'ya iskanlarının hangi şartlarda gerçekleştirilmesi gerektiği hakkındaki raporunu Sadra-zam'a sunması ile ortaya çıkmıştı. Bu konuda Berlin'deki Osmanlı büyükelçisinin girişimiyle AJKO da bir plan hazırlamış ve Osmanlı Hükümeti'ne sunmak üzere örgütün başkanı Dr. Alfred Nossig İstanbul'a gelmişti. Dünya politikası izlemeye başlayan Almanya'nın desteklediği Yahudi teşkilatlarının himayesinde, Mezopotamya'ya Yahudilerin yerleştirilmesi projesinden, bu bölgeyi kendi nüfuz bölgesi olarak gören İngiltere rahatsız olmuştu. Bağ-dat-Berlin Demiryolu ile bölgeye giren Almanlardan sonra Alman-ya'daki Yahudi teşkilatlarının desteği ile Yahudilerin bu bölgeye yerleşme ihtimali İngiltere'yi ürkütmüştü. Zaten İttihatçıların sömürgeciliğe karşı tavırlarından ve kendilerini "Asya'nın dirilişinin öncüleri" olarak görmelerinden rahatsız olan İngiltere, Osmanlıla-

122» ALİ ARSLAN

rın Almanlardan sonra sermaye sahibi Yahudilerle yakınlaşmasını engellemek ve Yahudileri kendinden uzaklaşürmamak için tedbirler aldığı gibi, Osmanlı Devleti'nde de iktidardaki İttihatçıların muhaliflerini desteklemişti. İngiltere, İstanbul Büyükelçilği yetkilileri, İttihatçıların Siyonistlerle işbirliği yaptığını ve Almanların da Siyonistleri desteklediğini yaymıştı. İngiltere'nin etkisi yanında, zaten Yahudilerin de Mezopotamya'yı değil Filistin'i istemeleri dolayısıyla bu proje başarısız

olmuştu.102 II. Abdülhamid döneminde olduğu gibi, İttihatçıların da Doğu Avrupa'daki kısımlardan kaçan Yahudileri Filistin dışına yerleştirmek için ortaya attıkları bu projede dikkat çeken nokta, "her halükarda çok önemli bir yoğunlaşmadan kaçınmayı" arzu etmeleridir.103

Filistin'e Yahudilerin göçünü engellemek, Yahudilerin sermayelerinden faydalanmak ve Doğu Avrupa'dan göçen Yahudilere insani olarak yardım etmek mecburiyetinden dolayı Mezapotam-ya fikri ortaya atılmıştı. Bu, muhacir Yahudilerin Filistin dışında Osmanlı topraklarına yerleşebilecekleri hakkında 1880'lerden itibaren devlet politikası haline gelen anlayışın bir devamıdır. II. Meşrutiyet döneminde, Yahudilerin Mezapotamya'ya yerleştirilmesi projesinde Alman etkisi olduğu doğrudur. Ancak bu fikir İttihatçıların bulduğu bir çözüm yolu değildi. Çünkü ilk defa bu fikir 1882'de Sadrazam Said Paşa tarafından, Yahudilerin Filistin'e yerleştirilmesi için çalışan İngiliz Oliphant'a aracılık eden ABD Büyükelçisi VWallace'a söylenmişti.

C-I. Dünya Savaşı Arefesi ve Müslüman-Yahudi ittifakı Teşebbüsü ile İngiltere'nin Siyonist ve Arap Milliyetçilerini Yarana Çekmesi

II. Meşrutiyet'in ilanı ve aynı yıl İstanbul'da Siyonist teşkila-

123 •AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

tının kurulması Siyonist Yahudileri Filistin konusunda ümitlen-dirmişti. Fakat 1909'da yasakların tekrar sıkı bir şekilde uygulanması Yahudilerde hayal'kırıklığına yol açmıştı. Ancak, Siyonist teşkilatın Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi için çalışmaları devam etmiş ve Osmanlı Devleti'nde Ulusal Yahudi Merkezi'nin kurulması gündemdeki yerini korumuştur. İttihat ve Terakki yönetiminin Filistin konusunda önceki idareden farkı yoktu. Balkan Savaşları sonunda mali destek arayan İttihatçıların, bunu Avrupa'daki Yahudilerden sağlayabilecekleri fikriyle 1913-1914 yıllarında, Osmanlı yönetiminin Siyonizme karşı tavrında bir yumuşama yaşanmıştı.104 Bu arada, İngiltere'nin105 Arap milliyetçiliğini desteklemesinin de etkisiyle, 1913'te, Paris'te Arap Milliyetçileri Kongresi sırasında, İttihat ve Terakki Genel Sekreteri Mithat Şükrü Bey, Araplarla ilgili olarak, Osmanlı Hükümeti'nde üç Arap bakanın da bulunmasını içeren bir mutabakat imzalamıştı. Talat Bey, Yahudilerin de Araplarla anlaşma yolu aramaları gerektiğini belirtmiş ve Talat Bey bir "Müslüman-Musevi İttifakından bahsetmişti. Bu fikri Esad Bey ve Ahmed Ağaoğlu tarafından Siyonistlerin İstanbul'daki temsilciliğini yürüten Dr. Jacobson'a anlatmışlardı. Talat Bey'in teklifi Arap milliyetçileri tarafından

da benimsenmişti. Kahire'deki Osmanlı Adem-i Merkeziyet Fırkası temsilcilerinden Davut Bereket, böyle bir anlaşmanın Arap vilayetlerinin kalkınmasına katkı sağlayacağını söylemişti. Aynı partinin kurucularından İslamcı Reşit Rıza, İslam dünyasının Siyonistlerin maddi imkanlarına muhtaç olduğunu belirtmiş ve böyle bir anlaşmanın Siyonistlerin aşırı isteklerine de set çekeceğini ifade etmişti. Bu partinin başkanı Refik el-Azm Bey de bu görüşlere katılmıştı. Sonunda Adem-i Merkeziyetçi Araplar adına İbrahim Salı Naccar, Siyonistlerden Sami Hoch-berg'e mektup yazarak anlaşmak istediklerini bildirmişti. Siyonist Örgütü'nün direktifi doğrultusunda Kahire'ye giden Hoch-

124-ALİ ARSLAN

berg, Arap milliyetçileri ile görüşmüş, Suriye ve Filistin'e Yahudi göçüne karşı çıkmayacakları ve Siyonistler aleyhine şiddetli yayınlara son verdirecekleri konusunda şifahi olarak anlaşmıştı. Hochberg, daha sonra Beyrut'taki Arap örgütlerinden İslahat Komitesi yetkilileri ile görüşmüş ve aynı tarzda bir anlaşmaya varılmıştı. Arap milliyetçileri ile Yahudiler arasındaki ilişkiler o kadar ileri gitmişti ki, Haziran 1913'te, Paris'te toplanan Arap Kongre-si'nde, Osmanlı Hükümeti'nin Balkan Savaşları sonunda yerlerinden kovulan Türklerin, Suriye ve Filistin'e yerleştirilmesi sert bir dille kınanmıştı. Arap vilayetlerine ekonomik yararlar sağlayacağını düşündükleri Yahudilerin Suriye ve Filistin'e iskan edilmesini de ilan etmişlerdi. Hatta Ahmed Bayhum, "Musevi göçüne evet; Türk göçüne hayır." diye bağırmişti.

Araplarla Siyonistler arasındaki uzlaşmayı izleyen Osmanlı Hükümeti, 24 Eylül 1913 tarihinde, Yahudilerin Filistin'de uzun süre kalmasını engellemek için uygulanan Kırmızı Tezkere uygulamasını kaldırmıştı. Ancak, Osmanlı Hükümeti hiçbir kısıtlamaya tabi tutulmaksızın Yahudilerin göçüne istekli olmadığını ortaya koymuş ve Dahiliye Nazırı Talat Bey, Yahudilerin pasaportlarının ellerinden alınmasa da, ziyaretçilerin sıkı kontrole tabi tutulmalarını, bütün kayıtların tutularak, ziyaret için verilen gün dolduğunda ülkeden çıkarılmalarını emretmişti. Hahambaşı Na-um ve Dr. Jacobson, bundan rahatsız olduklarını Talat Bey'e bildirmişlerdi. Hahambaşı, Avrupa'dan borç para bulunma işinin başarısız olduğunu, biraz zaman tanınırsa ABD'den para bulunabileceğini de bildirmişti. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti, Ocak 1914 sonunda Yahudilere yönelik üç aylık sürenin kaldırılacağı ve gayrimenkul alımının serbest bırakılacağını Siyonistlere bildirmişti. Bu kısıtlamaların

kaldırılabilmesi için de Yahudi göçmenlerin Osmanlı vatandaşlığına geçmeleri şart koşulmuştu.106

125* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Osmanlı yönetiminin Yahudi göçmenlere karşı ortaya koyduğu bu ılımlı tavır Yahudiler arasında hemen yankı bulmuş ve Doğu Avrupa'dan Yahudilerin Filistin'e gelmeye başladıkları haberleri İstanbul'a ulaşmıştı. Bunun üzerine, Dahiliye Nezareti bu dönemde Selanik'ten Yafa'ya Musevi muhacir gelip gelmediğinin hemen bildirilmesini Kudüs Mutasarrıflığı'ndan 10 Mart 330 (23 Mart 1914) tarihinde istemişti.107 Bunun üzerine, bölgeye gelen Yahudileri takibe alan Kudüs Mutasarrıflığı, 13 Mayıs 1914 tarihinde Odessa'dan Yafa'ya bir Rus gemisiyle 150 Yahudi'nin çoluk çocuk ve ev eşyalarıyla birlikte geldiklerim, bildirdi. Yafa Kaymakamlığı, bunların ev eşyaları ile birlikte gelmesini dikkate alarak Filistin'e ikamet için geldikleri tespitini yapmıştı. 300 kişilik diğer bir Yahudi grubu, 14 Mayıs 1914 tarihinde, bir Rus vapuruyla Yafa'ya gelmişti. Yafa Kaymakamlığından gelen bilgileri Dahiliye Nezareti'ne bildiren Kudüs Mutasarrıflığı, yeni gelen bu Yahudiler hakkında ne muamele yapılması gerektiğini de sormuştu.108 Osmanlı borçları dolayısıyla sermayedar Yahudilerden faydalanmak isteyen Osmanlı yönetiminin bu ılımlı tavrı kısa bir süre sonra değişerek yeniden sertleşecektir.

Çünkü, Siyonistlerle Araplar arasındaki yakınlaşmadan ve Türkiye'deki Mason teşkilatının başkam olarak, İngiltere'deki Mason teşkilatından bağımsız Mısır'da bir Mason teşkilatı kurma girişiminde bulunan Talat Bey'den ve genel olarak sömürge karşıtı İttihatçılardan rahatsız olan İngiltere, İttihatçı liderlere karşı suikast planı hazırlatmış ve iktidara kendilerine taraftar Adem-i Merkeziyetçi Kamil Paşa'yı getirmeyi planlamıştı. Bu tertibi öğrenen Osmanlı Hükümeti gerekli tedbirleri almış ve suikastçılar yakalanmıştı. Araplarla Siyonistler arasındaki görüşmeleri dikkatle takip eden ve bu çalışmalarını "Müslüman-Yahudi İttifakı" için hazırlık çalışmaları olarak gören İttihatçılar, kısa süre sonra ortaya attıkları projenin İngilizler tarafından Osmanlı'ya karşı

126« ALİ ARSLAN

kullanılmaya başladığım fark edeceklerdi. Yahudi önderlerden Sokolow'un Beyrut Valisi Bekir Sami Bey ile yaptığı görüşmede Kahire'de toplanacak "Arap-Siyonist Zirvesi'nden haberdar olunmuş ve Sami Bey,

bu toplantının Suriye'de yapılması gerektiğini bildirmişti. Kahire'de toplanacak zirvenin İngiliz güdümünde olacağı ve Arap milliyetçilerin yabancı müdahalesi dahil, Osmanlı Devleti aleyhine yeni teşebbüsler ortaya çıkaracağına kanaat getiren İttihatçılar, "Müslüman-Musevi İttifakı"ndan vazgeçmişler ve Araplarla Siyonistlerin anlaşmalarını sağlayacak zirvenin yapılmasına karşı çıkmışlardı. Bu gelişmenin bir neticesi olarak, 18 Haziran 1914 tarihinde, Osmanlı Hükümeti Filistin'de Yahudilere yönelik kısıtlamaları yeniden yürürlüğe koymuştu. Bu yasakların yeniden yürürlüğe girmesini protesto etmek isteyen Hahambaşı Haim Naum ve Milletvekili Mazliyah'a İttihatçılardan Talat Bey ve Mithat Şükrü Bey tarafından sert tepki gösterilmiş ve yasakların yeniden yürürlüğe girmesinden Siyonistlerin sorumlu olduğu, hükümetin bütün iyi niyetine rağmen Siyonistlerin sözlerinde durmadıkları ifade edilmişti. Bu tarihten kısa bir süre sonra, 28 Haziran 1914'te I. Dünya Savaşı başlamıştı.¹⁰⁹

Yahudileri yanlarına çekmeye ve İngilizlerden uzaklaştırmaya yönelik olarak ortaya konulan "Müslüman-Yahudi İttifakı"nm kısa süre sonra İngiltere'nin yönlendirmesi ile "Arap-Yahudi İttifakı" haline dönüşmesi üzerine, Osmanlı yönetimi Ocak-Haziran 1914 tarihleri arasında, Yahudilere karşı gösterdiği ılımlı tavra son vermişti. Arap milliyetçileri ise Yahudilerin Filistin'e yerleşmesini de kabul etmişlerdi.

D-I. Dünya Savaşı Dönemi

I. Dünya Savaşı sırasında yapılan savaş hazırlıkları sırasında Osmanlı vatandaşı Yahudiler de askere alınmış ve bunlar savaşa-

127» AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ra katılmışlardı. Ancak Filistin bölgesinde yaşayan ve Osmanlı vatandaşı olamayan Yahudiler ciddi problemlerle karşı karşıya kalmışlardı.

I. Dünya Savaşı döneminde Siyonistler aracılar vasıtasıyla Osmanlı yöneticileri ile görüşmeler yaparak, yabancı uyruklu Yahudilerin Filistin'den kovulmamasını sağlamaya çalışmışlardı. Ancak bunda tam bir başarı elde edilememiş, birçok Yahudi Filistin'den ayrılarak İskenderiye'ye gitmek zorunda kalmıştı. Suriye Valiliği ve 4. Ordu Komutanlığı görevinde bulunan Cemal Paşa'nın anti-Siyonist hareketi, 1915-1916 yıllarında aralıksız devam etmişti. Yabancı Yahudilerden oluşan askeri birlikler İngiltere ile beraber savaşa katılmış ve Nili adlı İngiliz yanlısı casusluk teşkilatı, Suriye ve Filistin'de 1915-1917 arasında faaliyet göstermişti. İngilizlerin Gazze'ye ulaştıkları bir sırada, 9 Nisan 1917

tarihinde Yafa'da yaşayan 7.000-9.000 arasında Yahudi kuzeye gönderilmişti.110 İtilaf Devletleri'nin Mısır'dan Kudüs'e doğru ilerlemeleri aşamasında İngiltere Yahudilerden de faydalanmak için harekete geçmişti. Bu politikanın bir ürünü; İngiliz dışişleri bakanının Lord Rothschild'e gönderdiği ve daha son Balfour Bildirisi olarak anılan 2 Kasım 1917 tarihli mektuptu. Bu mektupta, İngiliz Hükümeti'nin "Yahudilere Filistin'de bir milli yurt kurulmasına olumlu mütalaa etmekte" olduğunu açıklamıştı. Buna karşı, Almanlar da Yahudileri kendi yanlarında tutmak istedikleri için müttefikleri Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak Siyonistlerle anlaşılması gerektiğinde ısrar etmişlerdi. Yahudilerin bir devlet kurmak için harekete geçtiklerinin farkında olan Osmanlı Hükümeti, Filistin'de bir Yahudi Milli Merkezi kurulmasını kapsayan anlaşmadan hoşlanmamış, bizzat Talat Paşa'nın isteği üzerine "Dini Merkez" ifadesinde karar kılınmıştı. Almanların baskısı ile yapılan bu görüşmeler de sonuçlanmamıştı. Bu arada Kudüs, Osmanlı elinden çıkmıştı.111

128 • ALİ ARSLAN

Savaş bittiğinde, Filistin İngiltere'nin eline geçmiş ve 1917' de ilan edilen Balfour Dekarasyonu istikametinde Yahudilerin Filistin'e göçünün önündeki engelleri kaldırılmıştı.

III-OSMANULARIN YAHUDİ GÖÇÜNE BAKIŞI

Rusya ve Almanya gibi ülkelerin Yahudi vatandaşlarından kurtulmak istediklerine ve diğer birçok Avrupa ülkelerinde kusurlu, suçlu muamelesi gören Yahudilere yönelik Osmanlı Devleti'nde bir tavır ortaya konmamıştı. Kendi vatandaşı olan Yahudilerin dini kimlikleri ve örgütleri ile yaşama hakkı tartışma konusu olmamıştır. Yabancı uyruklu Yahudilere bakış açısı da yerli Yahudilerinki ile paralellik göstermektedir. Ancak toprak talebi yapan Yahudilere karşı Osmanlı yöneticileri tedbir alıp siyasi isteklerini engellemek istemişlerdi.

> Bu çerçevede, gördükleri kötü muameleler dolayısıyla XIX. yüzyılda Avrupa'dan gelen Yahudilerin ülkelerine sığınmalarını normal karşılayan Osmanlı yöneticileri, "felah"a kavuşmak için kendilerine sığınanları geri çevirmeyi şartlarına uygun görmüyorlardı. Bundan dolayı, 1887 yılında Osmanlı Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne "iltica edenlerin kabulü şan-ı âli iktizasından" olduğuna karar vermişti.112

Muhacir Yahudilerin sayısının çok artması ve Filistin'e yerleşmede Yahudilerin ısrarı üzerine, ülkeye sığınmak isteyen Yahudilere karşı tedbirler almaya çalışan Osmanlıların bu tavrı, onların Yahudi

olmalarından kaynaklanmıyordu. Filistin'i kaybetmek istemeyen Osmanlı yöneticileri, kendilerine sığınanları Filistin dışındaki Osmanlı topraklarına yerleştirmekte bir mahzur görmüyorlardı. Ancak Yahudilerin hedefinin Filistin olduğundan dolayı da bunların Osmanlı topraklarına hareket etmeleri engel-

129 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

lenmeye çalışılmaktaydı. 1892'de, geldikten sonra mutlaka ilgilenmek mecburiyetinde olduğuna inanan ve bunların Yahudilerin yaşadığı Selanik gibi yerlere yerleştirilmesini isteyen II. Ab-dülhamid, esas çözümün muhacirlerin gelişini engellemek olduğu kanaatindedir.113 Yabancı Yahudilerin ülkeye girişini engellemeye çalışan II. Abdülhamid, Osmanlı vatandaşı olup uzun yıllar Rusya gibi ülkelerde yaşayan Yahudilerin dönüşlerine bir engel çıkarmamaktadır. Mesela Osmanlı Hükümeti, 1894 tarihinde Osmanlı vatandaşı olup çok önceden Rusya'ya göç etmiş olanların ülkeye kabulüne karar vermişti.114

Siyasi nedenlerle ülkeye Yahudilerin göçünü engellemeye çalışan Osmanlı yönetimi, Avrupa'da Yahudilere yapılan muameleyi benimsememekte ve haklı görmemekteydi. Mesela 1895 yılında, Bulgarlar tarafından Yahudilere yapılan kötü muamelelerle ilgili haberin İstanbul'a ulaşması üzerine, II. Abdülhamid bu hareketleri "insaniyete mugayir" olarak değerlendirmişti. Osmanlı Hükümeti de Osmanlı Devleti'ne bağlı olduğu kabul edilen Bulgar Hükümeti nezdinde Bulgaristan'daki Osmanlı Komiserliği tarafından gerekli teşebbüsatın yapılmasını kararlaştırmıştı.115

Bazı Avrupa ülkelerinde Yahudilerin uğradıkları zulümleri insanlık dışı olarak kabul eden Osmanlı yönetimi, ülkeye gelen Yahudileri aşağılayan bir ifade kullanmamaktadır. Avrupa'da Yahudilerin aşağı ırktan ve pis oldukları hakkında ortaya atılan fikirler Türkiye'de mevcut değildi. 1877-1922 tarihleri arasını ihtiva eden ve tarafımızdan incelenen vesikalarda, Yahudilere hakaret edilen bir bilgiye rastlamadık. Yaygın hastalıkları önlemek için uygulanan karantina usulü, Yahudilere de tatbik edilmişti. Mesela 1894 yılında, Osmanlı Hükümeti, Yahudilerin "karanti-nahanelerce haklarında tathîrât ve tencîzât-ı lazime ifa edildikten sonra" ülkeye girişlerine izin verilmesini istemişti ,116

İnsani duygularla ÷lkeye girişlerine müsaade edilen ve İzmir, Selanik gibi bölgelerde iskanları gerçekleştirilen Yahudilerin Filistin'e göçmek için çareler aramaları, Osmanlı Hükümeti'ni rahatsız etmişti.117 Bunun üzerine, Müslüman olmayanların Osmanlı topraklarına göçü yasaklanmıştı.118 Göç yasağı sadece Yahudilere değil, Hıristiyanlara da uygulanmıştı.

Osmanlı Devleti, Filistin'e göçü engellemeye çalışıp, hatta daha da ileri giderek gayrimüslim muhacirlerin ÷lkeye girişini yasaklamasına rağmen, Osmanlı Yahudilerinin Doğu Avrupa'da zulüm gören Yahudilere yardım etmesini engellememişti. Mesela 1906 yılında, Rus Çarlığı sınırları içinde olan Hoca Bey ve diğer yerlerde meydana gelen olaylarda Yahudiler perişan olmuşlar ve Osmanlı Yahudilerinden yardım istemişlerdi. Bu isteğe cevap vermek isteyen Osmanlı Yahudileri, Hahambaşı Kaymakamlığı vasıtası ile Osmanlı Hükümeti'nden izin istemişlerdi. II. Abdül-hamid, Osmanlı Devleti'nde bulunan "Musevilerin sadakati cihe-tiyle" isteklerine izin verilmesi ve "haklarında muamele-i erham ve şefkat ifası muvafık-ı insaniyet olacağından bu yolda ibraz-ı müessir-i insaniyet ile ahali-i sairece ianatda bulunacak olanlar olur ise bunda beis olamayacağı"na karar vermişti. Ayrıca II. Ab-dülhamid, "tanzim olunacak iane biletlerinden bir miktarın hakipay-ı hümayun-ı şahaneye" yani kendisine "ref ve takdimi" için de ayrıca emir vereceğini belirtmişti.119 II. Abdülhamid yabancı Yahudilere yardım etmek isteyen Osmanlı Yahudilerine izin vermiş ve kendisi de katkı yapmayı planlamıştı. II. Abdülhamid sonrasında da bu devam etmiş, Sultan Mehmed Reşad da, yurtdışındaki başarılı Yahudileri ödüllendirmişti. Mesela 1909'da, Rusya vatandaşı Liyonidlam Efendi sanayi madalyası ile ödüllendirilmişti. 12° Muhacir Yahudilere karşı gösterilen tavırda, II. Meşrutiyet

131 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

döneminde de bir farklılık görülmemektedir. Tartışılan konu, Yahudiler değil Siyonist Yahudilerin Filistin'i istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu dönemde de, Yahudilere karşı bir tavır bulunmamakta ve Filistin dışında Makedonya ve Mezapotamya gibi bölgelere muhacirlerin yerleşebileceği bile İttihatçılar tarafından teklif edilebilmektedir. Bu da Osmanlıların Yahudi göçü karşısında aynı tavra sahip olduklarını göstermektedir. Yani Avrupa'da kötü muamele görenler Osmanlı topraklarına gelebilir, ancak Filistin Yahudilere verilemez anlayıştır. Bu anlayışta Yahudi düşü-manlığı değil, topraklarını koruma gayreti mevcuttur.

DİPNOTLAR

Rıfat N. Bali, "İstanbul'da Yahudi Fuhuş Tacirleri", Tarih ve Toplum, Temmuz 2003, sayı 235, s. 9-14. Henri Nahum, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000, s. 47. İstanbul Yahudi Hahamhanesi Kaymakamı tarafından 1294 (1877) tarihinde II. Abdülhamid'e gönderilen teşekkür yazısı; Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Y. PRK. AZN, 1/78.

İstanbul Hahambaşısı Moşe Levi Efendi'nin Padişah II. Abdülhamid'e 1308 tarihli teşekkür yazısı; BOA, Y. PRK. AZN, 4/73. Berlin Antlaşması (Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara 1953, 403-424), m. 12, 30, 39. Rusya ile İstanbul Antlaşması (Nihat Erim, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara 1953, 425-427), m. 7.

Ş. Tufan Buzpınar, "II. Abdülhamid Dönemi'nin İlk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskanı Girişimleri" (1879-1882), Türkiye Günlüğü, 30, Eylül-Ekim 1994, s. 58-60.

Oliphant'ın layihası için bakınız; Bayram Kodaman-Nedim İpek, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri ile ilgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha", Belleten, LVII, 37, s. 575-585.

132* ALİ ARSLAN

° Buzpınar, agm, s. 61.

y Buzpınar, agm, 62. 10 Meclis-i Vükela'nın 8 Teşrinisani 1303 (20 Kasım 1887) /4 Rabiülev-

vel 1305 tarihli mazbatası; BOA, MV, 26/47. } 1 Berlin Antlaşması, m. 5.

12 Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 226-227.

13 Meclis-i Vükela'nın 30 Receb 1312 (27 Ocak 1895) tarihli mazbatası; BOA, MV, 83/62.

14 Meclis-i Vükela'nın 12 Nisan 1316 (25 Nisan 1900) tarihli mazbatası; BOA, MV, 100/7.

^?-' Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 210-212.

16 Meclis-i Vükela'nın 21 Haziran 1303/12 Şevval 1304 (4 Temmuz 1887)

tarihli mazbatası; BOA, MV, 21/36. . Beyoğlu Mutasarrıfının 2 Teşrinievvel 1307 (14 Ekim 1891) tarihli

tezkeresi; BOA, Y. PRK, ZB, 9/30. 1" Galata ve Balat Eşkanazi-i Museviye Milleti Cemaatbaşısı Leon Efen-

di'nin tezkeresi; BOA, Y. PRK. AZN, 6/4.

19 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891) 20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y. A. Res, 56/41.

20 Zaptiye Nezareti'nin 18 Temmuz 1308 (27 Temmuz 1892) tarihli tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

21 İstanbul Liman İdaresi'nin 6 Muharrem 1310/18 Temmuz 1308 tarihinde Sadarete gönderdiği tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

22 Padişah'ın 7 Muharrem 1310/19 Temmuz 1308 (19 Temmuz 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 7, no.: 57.

23 Padişah'ın 15 Safer 1311 ve 15 Ağustos 309 (29 Ağustos 1893) tarihli

iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1311 s. 15, vesika no: 87.

24 Meclis-i Vükela'nın 3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894) 16 RA 1312 tarihli

mazbatası; BOA, MV, 81/51.

25 Meclis-i Vükela'nın 12 Nisan 1316 (25 Nisan 1900) tarihli mazbatası;

BOA, MV, 100/7.

26 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891)/20 Te 1307 tarihli Meclis-i

133^ AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Mahsus mazbatası; BOA, Y. A. Res, 56/41.

27 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891) 20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y. A. Res, 56/41.

2° Zaptiye Nezareti'nin 18 Temmuz 1308 (30 Temmuz 1892) tarihli tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

29 II. Abdülhamid'in 6 Muharrem 1310/18 Temmuz 1308 (30 Temmuz 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

30 Padişah'ın 7 Muharrem 1310/19 Temmuz 1308 (19 Temmuz 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 7, no: 57.

31 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891) 20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y.A. Res, 56/41.

32 Zaptiye Nezareti'nin 18 Temmuz 1308 (1892) tarihli tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310M2, no:41.

33 İstanbul Liman İdaresi'nin 6 Muharrem 1310/18 Temmuz 1308 (30 Temmuz 1892) tarihinde Sadaret'e gönderdiği tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

34 Padişah'ın 24 Muharrem 1310/5 Ağustos 1308 (17 Ağustos 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 24, no: 172.

35 Padişah'ın 15 Safer 1311 ve 15 Ağustos 1309 (29 Ağustos 1893) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1311 s. 15, vesika no: 87.

3" Padişah'ın 26 cemaziyelevvel 1316 ve 1 Teşrinivvel 1314 (13 Ekim 1898) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1316 CA 26, vesika no: 92. 37 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.

91. 3° Meclis-i Vükela'nın 21 Haziran 1303 (3 Temmuz 1887) 12 Şevval

1304 tarihli mazbatası; BOA, MV, 21/36.

39 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891) 20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y. A. Res, 56/41.

40 II. Abdülhamid'in 6 Muharrem 1310 (31 Temmuz 1892) 18 Temmuz 1308 tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

41 Zaptiye Nezareti'nin 18 Temmuz 1308 (30 Temmuz 1892) tarihli tezkeresi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 2, no: 41.

42 Padişahın 7 Muharrem 1310/19 Temmuz 1308 (19 Temmuz 1892)

134-ALİ ARSLAN

44

tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 7, no: 57. 43 Padişah'ın 24 Muharrem 1310/5 Ağustos 1308 (17 Ağustos 1892) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1310 M 24, no: 172. Padişah'ın 15 Safer 1311 ve 15 Ağustos 1309 (29 Ağustos 1893) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1311 s. 15, vesika no: 87.

45 Meclis-i Vükela'nın 3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894) 16 RA 1312 tarihli

mazbatası; BOA, MV, 81/51.

46 Meropi Anastasiadou, Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik, çeviren Işık Ergüden, İstanbul 2001, s. 105-106.

47 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891) 20 Te 1307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y. A. Res, 56/41.

4" Dahiliye Nazm'nın sadrazama gönderdiği 6 Receb 1310 ve 12 Kanunusani 308 (24 Ocak 1892); BOA, İrade-i Dahiliye, 1310-B-25, no: 28. . Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 74-76.

50# Meclis-i Vükela'nın 8 Teşrinisani 1303 (20 Kasım 1887) /4 Rabiülev-
* vel 1305 tarihli mazbatası; BOA, MV, 26/47.

51 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 74-76.

?>2 Meclis-i Vükela'nın 3 Ramazan 1308 (12 Nisan 1891) tarihli
mazbatası; BOA, MV, 64/15.

53 28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891)/20 Te 1307 tarihli Meclis-i
Mahsus mazbatası; BOA, Y. A. Res, 56/41.

->4 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 62-66.

55 Padişah'ın 7 Muharrem 1310/19 Temmuz 1308 (19 Temmuz 1892)
tarihli iradesi; BOA, îrade-i Hususiye, 1310 M 7, no: 57.

56 Meclis-i Vükela'nın 19 Ramazan 1313/21 Şubat 1311 (4 Mart 1896)
tarihli mazbatası; BOA, Y. A. Res, 78-27.

-*' Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 79-80.

58 Meclis-i Vükela'nın 19 Ramazan 1313/21 Şubat 1311 (4 Mart 1896)
tarihli mazbatası; BOA, Y. A. Res, 78-27.

60

59 Meclis-i Vükela'nın 4 Zilhicce 1310/6 Nisan 1309 (18 Nisan 1893);
BOA, MV, 74/18.

Padişah'ın 5 Safer 1311 ve 5 Ağustos 1309 (17 Ağustos 1893) tarihli
iradesi; BOA, îrade-i Hususiye, 1311 s. 5, vesika no: 30.

135* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

61 Padişah'ın 25 Safer 1311/25 Ağustos 1309 (6 Eylül 1893) tarihli
iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1311 s. 25, vesika no: 153.

|f Sultan Abdülhamid, Siyasi Hatıratım, Dergah Yayınları, İstanbul 1984,
s. 76.

63 Bu koloniler için III. Bölüm'deki Filistin'de Yahudiler kısmına
bakınız.

64 Meclis-i Vükelanın 12 Kanunuevvel 1309 (24 Aralık 1893) tarihli
mazbatası; BOA, MV, 77/117

fr Baron Edmond Rothschild'in hususi katibinin Padişah 11. Abdülha-
mid'e sunduğu 7 Kasım 1895 tarihli arzuhali; BOA, Y. A. Res, 78-27.

"6 Padişah'ın 5 Cemaziyelahir 1313/10 Teşrinisani 1311 (22 Kasım 1895)
tarihli iradesi; BOA, îrade-i Hususiye, 1313 C 5, no: 82.

67 Meclis-i Vükelanın 19 Ramazan 1313/21 Şubat 1311 (4 Mart 1896)
tarihli mazbatası; BOA, Y. A. Res, 78-27.

68 Sadrazam'ın 19 Ramazan 1313/21 Şubat 1311 (4 Mart 1896) tarihli
tezkeresi; BOA, Y. A. Res, 78-27.

69 Meclis-i Vükela'nın 21 Şaban 1314/14 Kanunusani 1312 (26 Ocak 1897) tarihli mazbatası; BOA, MV, 91/19.

''' Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 76-77.

'} Padişah'ın 26 cemaziyelevvel 1316 ve 1 Teşrinivvel 1314 (13 Ekim 1898) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1316 CA 26, vesika no: 92.

7^ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 76-77.

73 Padişah'ın 1 Receb 1319 /30 Eylül 1317 (13 Ekim 1901) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1319 B 1 Vesika no: 2.

74 Padişah'ın 15 Zilhicce 1317 / 3 Nisan 1316 (16 Nisan 1900) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1317 z 19, vesika no: 48.

7 ^ Meclis-i Vükela'nın 23 Zilhicce 1317 (24 Nisan 1900) tarihli mazbatası; BOA, MV, 99/78.

'6 Meclis-i Vükela'nın 12 Nisan 1316 (25 Nisan 1900) tarihli mazbatası; BOA, MV, 100/7.

77 Mehmet Salih An, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Dönemi'nde Yahudilerin Filistin'e Yerleşim Çabaları", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 24, İstanbul 2005, s. 116.

136 • ALİ ARSLAN

''' Beyrut Vilayeti'nden gönderilen 27 Mayıs 1323 (9 Haziran 1907) tarihli tezkere; BOA, Y. MTV, 298/141.

? Herzl'in bu görüşmeyle ilgili hatıraları için bakınız; Theodor Herzl, Hatıralar, İstanbul 2002, s. 231-290.

°ü II. Abdülhamid'in Herzl telifleri ile ilgili görüşleri için bakınız; Sultan Abdülhamid, Siyasi Hatıratım, İstanbul 1984, s. 76-77'.

81 Padişah'ın 23 Ramazan 1319/21 Kanunuevvel 1317 (3 Ocak 1902) tarihli iradesi; BOA, İrade-i Hususiye, 1319 n 23, vesika no: 66: Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 35-48.

82

<" Mim. Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 39.

* Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 49-50.

°, Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 191.

87

8" Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 105-112. Prof. Öke, II. Meşrutiyet dönemi ile beraber Filistin'e giden yabancı Yahudilere verilen "Kırmızı Tezkere" uygulamasına son verilerek sadece pasaportla gidebilmelerine müsaade edilmiş ve toprak satın alımında Yahudilere yönelik ilave tedbirlerin kaldırılmış olduğunu yazmasına rağmen, Osmanlı vesikalarına (BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 1- 6.) göre bu ifadeler doğru değildir. Kırmızı Tezkere uygulaması dahil kısıtlamalar aynen devam etmiştir. Belki Meşrutiyet havası içerisinde mahalli yöneticilerin kısıtlamaları tam olarak uygulamamaları yaşanmış olabilir. Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 113-114.

88 İstanbul Hahambaşılığı'nın Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 18 Haziran 1325 (1 Temmuz 1909) tarihli arzuhal; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 6.
°* Dahiliye Nezareü'nin Kudüs Mutasarnflığı'na gönderdiği 22 Haziran 1325 (5 Temmuz 1909) tarihli tezkeresi; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 1.
y^ Kudüs Mutasarnflığı'nın Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği 14 Temmuz 1325 (27 Temmuz 1909) tarihli arzuhal; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 3.
y-"- Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e gönderdiği 18 Temmuz 1325 (31 Temmuz 1909) tarihli tezkeresi; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 9.

137. AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

"*? Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 113-115.

|- Sadaret'en Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Teşrinievvel 1325 (8 Kasım 1909) tarihli tezkeresi; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 5.

!?" Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 113-115. Mim Kemal Öke, Yabancı uyruklu Yahudilerin Filistin'deki kalış süresinin üç ayla sınırlandırıldığını ve Kırmızı Tezkere uygulanmasına yeniden başladığını kaydetmesine (Öke, Filistin Sorunu, s. 113-115) rağmen yukarıda vesikalara dayalı olarak verdiğimiz bilgilerden yabancı Yahudilerin üç ay kalması ve Kırmızı Tezkere uygulamasının II. Meşrutiyet döneminde de kesintisiz olarak uygulandığını göstermektedir.

"-) Dahiliye Nezareti'nin Sadaret'e gönderdiği 12 Teşrinievvel 1325 (25 Ekim 1909) tarihli tezkeresi; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 10.

I" Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 26 Teşrinievvel 1325 (8 Kasım 1909) tarihli tezkeresi; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 5.

"" Dahiliye Nezareti'nin sadarete gönderdiği 29 Teşrinievvel 1325 (11 Kasım 1909) tarihli tezkeresi; BOA, DH. MUI, 26-2/29, lef 11.

"" Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 113-. 115.

99 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 138-139. ? 0 Bu konuda bakınız: Ali Arslan, "Grek-Vlach Conflict in Macedonia", (Academie des Sciences de Bulgarie) Etudes Balkaniques, , XXXIX/2 (2003, Sofia), s. 78-102; Ali Arslan, "Vlachs of Mânastir", 2004. 101 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 115-118.

1°2 MUTİ Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 116-130.

103 Henri Nahum, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000, s. 143.

104 Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 227.

105 İngiltere'nin 1882'de Mısır'ı işgal ederek başlattığı politikalar için bakınız; Cezmi Eraslan, II. Abdülhamid ve islam Birliği, İstanbul 1992, s. 161-176, 289-302.

106 Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 154-170.

1°' Dahiye Nezareti'nin Kudüs-i Şerif Mutasarraflığı'na gönderdiği 10 Mart 330 (23 Mart 1914) tarihli tezkere; BOA, DH. KMS 18-41 Lef 1.

138 «ALİ ARSLAN

""° Kudüs Mutasarraflığı'nın Dahiye Nezareti'ne gönderdiği 8 Mayıs 330 (21 Mayıs 1914) tarihli tezkere; BOA, DH. KMS 18-41 Lef 4.

1Q9 Mjm Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s.154-170.

^9 Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 227.

m Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 253-310.

**2 Meclis-i Vükela'nın 21 Haziran 1303/12 Şevval 1304 (4 Temmuz 1887) tarihli mazbatası; BOA, MV, 21/36.

113 -Padişah'ın 24 Muharrem 1310/ 5 Ağustos 1308 (17 Ağustos 1892) ta

rihli iradesi; BOA, Irade-i Flususiye, 1310 M 24, no: 172.

114 Meclis-i Vükela'nın 3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894V16 RA 1312 tarihli

mazbatası; BOA, MV, 81/51.

1 *5 Meclis-i Vükela'nın 30 Receb 1312 (27 Ocak 1895) tarihli mazbatası; BOA, MV, 83/62.

116 Meclis-i Vükela'nın 3 Eylül 1310 (15 Eylül 1894) 16 RA 1312 tarihli mazbatası; BOA,MV, 81/51.

117 Meclis-i Vükela'nın 19 Ramazan 1313/21 Şubat 1311 (4 Mart 1896) tarihli mazbatası; BOA, Y. A. Res, 78-27.

118 Meclis-i Vükela'nın 12 Nisan 1316 (25 Nisan 1900) tarihli mazbatası;

BOA, MV, 100/7

Ü9 Padişah'ın 1323 ZA (Ocak 1906) tarihli iradesi; BOA, trade-i Hususiye, 1323 ZA , vesika no: 3

120 Padişah'ın 9 Şaban 327/12 Ağustos 325 (25 Ağustos 1909) tarihli iradesi; BOA, trade-i Hususiye, trade-i hususiye 1327 Ş 9, vesika no: 14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM OSMANU DEVLETİ'NE YERLEŞEN YAHUDİLER

Osmanlı Devleti topraklarına gelen Yahudilerin bir kısmı çeşitli ülkelere hareket ettikleri gibi, bir kısmı da bu ülkede kalarak hayatlarını devam ettirmişlerdi. Yeni yerleştikleri bu ülkede pek çok farklılıklarla karşılaşan Yahudiler, eskiden beri bu ülkede yaşayan kardeşleri ile bile bazı problemler yaşayacaklardı. Muhacir Yahudilerin yerleştikleri alanlar, açtıkları okullar, yaptıkları siyasi faaliyetler gibi pek çok konunun incelenmesinde fayda vardır. Bu bölümde, göçten sonra Yahudilerin bu topraklardaki faaliyetleri incelenmeye çalışılacaktır.

I-YAHUDİLERİN YERLEŞTİKLERİ

ALANLAR VE NEDENLERİ

A-Osmanlı Devleti'nin Göçmenleri

Yerleştirmek İstedığı Şehirler

a-Istanbul

1833 yılında, İstanbul'da 39.000 Yahudi bulunurken, XIX.

142 • ALİ ARSLAN

yüzyılın sonunda bu rakam 55.000'e ulaşmıştı. Bu toplam nüfusun içeriğinde değişiklik meydana gelmiş ve Eşkenaz olarak adlandırılan Doğu Avrupalı Yahudilerin sayısı 3.000 civarına çıkmıştı. İstanbul'a yeni yerleşen Eşkenaz cemaati Galata'da bulunmaktaydı. | Bu Yahudiler ayrıca Hasköy civarını da tercih etmekteydiler. Göçmen olarak istanbul'a gelen Yahudiler, önceleri, burada yıllardır yaşayan Yahudilerin yakınlarına

yerleşmeye çalışmışlardı. Mesela 1891 tarihinde Rusya'dan gelen kadim-erkek 132 kişilik Yahudi, Halıcıoğlu'nda Hücrehane Hastahanesi karşısında Ayıcı Emin Efendi'nin tasarrufundaki eve yerleşmişlerdi.² Ancak İstanbul'daki Yahudi sayısının fazla artması üzerine İzmir ve Selanik gibi diğer şehirlere sevk edilmişlerdi.

b-İzmir ve Civan

Bir ticaret şehri olan İzmir'de devamlı olarak önemli bir miktarda Yahudi yaşamaktaydı. AİU'dan David Cazes'in 1873 tarihli raporuna göre, İzmir'de 3.500 civarında Yahudi ailesi bulunmaktaydı. Bunlardan bin kişi, geçimlerini hayır kurumlarının yardımları ile sürdürebiliyordu.³ Sadece İzmir şehrinde değil bu civardaki diğer şehirlerde de Yahudi nüfusu mevcuttu. Avrupa'dan başlayan bu göç, Batı Anadolu'daki Yahudi nüfusunun artışı da sağlayacaktı. Mesela 1887 tarihinde, Rusya'dan gelen yedi Yahudi ailesi Aydın'a yerleşmiş ve tarımla uğraşmaya başlamışlardı. Bunlar AİU'dan yardım görmelerine rağmen 1890'da yerlerini terk etmişlerdi.⁴ 1892 tarihinde, 150 aileden oluşan 750 kişilik bir grup, göçmen olarak gelip yerleşmişti. 20.000 Yahudi'nin yaşadığı İzmir ve civarı için bu, önemli bir rakamdı.⁵ Yahudilerin göçü devam etmiş ve 1910 yılında İzmir'deki yabancı uyruklu Yahudi sayısı 8.000 civarına varmıştı.⁶ Bu artış, İzmir Yahudi Cemaaati'nin idaresine de yansımıştı. 1911 yılında düzenlenen İzmir

143 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Yahudi Cemaaati Nizamnamesi'ne göre, cemaatin 60 kişilik Meclis-i Umumisi'nde 6 Eşkanaz Yahudi yer almıştı.⁷

İzmir'deki Yahudi nüfus artışı civar yerleşim birimlerinde de yaşanmıştı. Şöyle ki, XIX. yüzyılın ortalarında, Milas'ta 114 kişiden oluşan 23 hane bulunurken, bu sayı gittikçe artmaya başlamış ve XX. yüzyılın başında, 1900 yılında 130 aileye, 1910 yılında ise 157 aileye ulaşmıştı. Bu rakamdaki artış I. Dünya Savaşı yıllarında da devam etmişti.⁸ Bu nüfusun artışının esas sebebi, Avrupa'dan gelen Yahudi göçmenlerdi.

İngiltere ve Fransa'nın desteğiyle, 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi, buradaki Yahudilerin bir kısmını tedirgin etmişti. Özellikle Yahudi mağazalarının bazı Rumlar tarafından yağmalanması, cemaatin önde gelenlerinden bazılarının tartaklanması, hatta ölümlerin olması, İzmir Yahudileri arasında korku salmıştı.⁹ Bu

bölgede yaşayan Yahudilerin büyük çoğunluğu, daha sonraki yıllarda İsrail ve diğer ülkelere göç etmişlerdi.

c-Selanik ve Civan

XV. yüzyılda, İtalya, Orta Avrupa ve nihayet 1492'de İspanya'dan göçen Yahudilerin bir kısmı Selanik'e yerleşmişti. Burada-ski sayıları gittikçe artan Yahudiler, Selanik'teki en büyük grup haline gelmişlerdi. 1831 yılında, Selanik şehrinin erkek nüfusu 12.714'e yükselmişti. Bunun 5.670'i Yahudi (%44,6), 4.294'ü Müslüman (%33,7), ve 2.758'i Ortadoks Hıristiyanlardan (%21,7) meydana gelmekteydi.10 1850'lerden itibaren Doğu Avrupa'dan Yahudi göçünün başlaması, buradaki Yahudi nüfusunun daha da artmasını sağlamıştı. 1891'de, Osmanlı Devleti'nin Filistin'e göçe yönelik tedbirleri arttırması ve. göçün yönünü Se-

144 • ALİ ARSLAN

lanik ile İzmir'e yönlendirmesi, bu iki şehrin nüfuslarını arttırmıştı. Yahudiler burada sadece Selanik şehir merkezine yerleştiril-memişti. Selanik'e gelen Yahudilerin Selanik Vilayeti içerisine ve bölgedeki diğer elverişli yerlere dağıtımını sağlanmıştı. Mesela 1892nin Ağustos ayında, Selanik'e 1.500 kişi gelmiş ve bunların 400'ü Manastır ve Üsküp'e gönderilmişti. İster Selanik'te olsun, isterse diğer bölgelere gönderilmiş olsun, bu Yahudilerin ikamet yerlerini temin etmekte oldukça güçlüklerle karşılaşmıştı. Bunlar geçici olarak okul, sinagog gibi binalara yerleştirildikleri gibi, Paris'teki Alyans teşkilatından da yardım istenmişti. Osmanlı Devleti bu göçmenlerin ekmek ihtiyacını karşılamaya çalışmış, diğer ihtiyaçların Yahudi cemaati tarafından temin edilmesine çaba gösterilmişti.11

Balkanlar'ın en önemli ticaret şehri olan Selanik'te sanayi tesislerinin kurulmasında, Yahudilerin öncelikli katkıları olmuştu.12 Balkan Savaşları neticesinde Selanik'i Osmanlı Devleti kaybetmişti. Yunanistan tarafından 1913 tarihinde yapılan resmi nüfus sayımına göre, Selanik şehrinde 61.439 Yahudi, 45.867 Türk, 39.953 Rum, 6.283 Bulgar ve 4.364 yabancı bulunmaktaydı.13

d-İzmir ve Selanik Bölgelerine Yerleştiriliş Nedenleri

Osmanlı Devleti'nin Yahudileri İzmir ve Selanik gibi yerlere yerleştirmek istemesinde özel bir sebep olabilir mi? Esasında Yahudilerle Rumlar arasındaki düşmanlığın temelleri, Doğu Roma İmparatorları Büyük Konstantin ve II. Teodosius'un, Yahudileri "nefret edilecek, ahlaksız, günahkar ve iğrenç bir mezhep" mensupları olarak

tanımlamalarına kadar uzanmaktadır. Hıristiyanlarca Hz. İsa'nın öldürülmesinden sorumlu tutulan Yahudilere duyulan düşmanlık, daha sonraki dönemlerde "kan iftiralari" dolayısıyla yeni bir boyuta taşınmıştı. Yahudilerin Pesah'ın kutlan-

145 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ması sırasında gerekli olan hamursuz ekmeğe kan katmak için Hıristiyan çocukları öldürdüğü iddiaları, Yahudilerle Rumlar arasında Osmanlı döneminde devamlı gündeme gelmiş ve bu yüzden iki grup arasında ciddi bir düşmanlık ortaya çıkmıştı. 14 Osmanlı Devleti'nin iki grup arasındaki bu zıtlıktan faydalanmak istediği anlaşılmaktadır. Siyasi kaygılarla başka yerlerde Yahudilerin toplanmasına müsaade etmeyen Osmanlı yöneticileri, İzmir ve Selanik'e göçmen Yahudileri kendi elleri ile yerleştirmişlerdi, Bu dönemde Osmanlı sınırları içinde bulunan Selanik! ele geçirmek için Yunan ve Bulgarlar ciddi çalışmalar yapmaktaydılar. Yunanistan, Adalar Denizi ve Batı Anadolu'yu ele geçirmek için stratejik çalışmalar yürüterek nüfus dengelerini lehine değiştirmek için uğraşmaktaydı. 15 Yahudilerin özellikle Selanik ve İzmir'e yerleştirilmesine II. Abdülhamid döneminde başlanmış, İttihatçılar döneminde de devam edilmiştir. Selanik'in de içinde bulunduğu Osmanlı Makedonyası üzerinde, Osmanlı liüküme-ti'nin Yunan, Bulgar ve Sırp mücadelesine katkı sağlaması için Yahudilerin Selanik'e yerleştirilmesi oldukça mantıklıdır. Bölgenin kapısı hükmünde olan Selanik'te büyük miktardaki Yahudi nüfusu daha da artırılarak, özellikle Yunanlıların bölgedeki nüfuzları kırılmaya çalışılmıştı. Bunda Balkan Savaşları'na kadar başarılı olduğunu da söylemek mümkündür. II. Abdülhamid'in bu politikasını İttihatçılar daha da ileri götürerek, muhacir Yahudileri, Makedonya'ya yerleştirerek buradaki dengeleri Osmanlı lehine çevirmek istemişlerdi. Yunanlılarla arası bozuk olan Yahudilerin, kaçmak zorunda oldukları Bulgaristan ve Sırbistan gibi ülkeler lehine politikalara alet olmayacakları malumdur.

II. Abdülhamid döneminde İzmir'deki Rum nüfusu ciddi bir tehdit oluşturmamakla birlikte, bu bölgeye Rum göçünü teşvik eden ve bunda da belli bir oranda başarı gösteren Yunan politikasına karşı, Yahudilerin İzmir ve Batı Anadolu'ya yerleştirilmesi

146* ALİ ARSLAN

de Yunanlıların politikalarının önünü kesecek ve Osmanlılara yardımcı olacaktı. Özellikle İttihatçıların, Batı Anadolu'ya sadece Yahudileri

yerleştirmekle kalmayıp, Yunanistan'ın politikalarını engellemek için, Balkanlardan sürülen Müslümanları 16 Batı Anadolu'ya yerleştirdiği bilinen bir gerçektir.

Yahudilerin İzmir ve Selanik'e yerleştirilmesindeki diğer bir neden de ticari nitelikli olmalıdır. Yahudilerin dönemin önemli ticaret merkezleri olan İzmir ve Selanik'e yerleştirilmelerinde bilhassa Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin ticari hayatında öne çıkan Rumların iktisadi alanda da sınırlanması hedefinin de bulunması gerekir. Selanik ve İzmir'deki mücadelenin iktisadi alanda da yapılması gerektiğine şüphe yoktur.

B-Siyonist Göçmenlerin Yerleşmek İstediği Yer: Filistin

Yahudi göçü başlamadan önce, Filistin'de Musevilerin "Yis-huv" dedikleri ve çoğunluğunu Sefaradların oluşturduğu bir cemaat mevcuttu. XVIII. yüzyılda Hassidim Hareketi'nin etkisiyle yeni Yahudi grupları da Filistin'e akın etmiş ve kendilerini ibadete adanmışlardı. Bunların geçimi için Avrupa'dan yardım toplanması için haluka adlı örgütlenme gerçekleştirilmişti. 1840'lı yıllarda, Eşkenazların Filistin'e göçünde önemli bir artış olmuş; Almanya, Hollanda, Macaristan'dan her yıl 300-500 göçmen düzenli olarak gelmeye başlamıştı. 1850 öncesinde Kudüs'teki Eşkanaz sayısı 2.000'e ulaşmıştı. Sefaradların sayısı ise 4.000 civarında idi. Filistin'e Yahudiler sadece Avrupa'dan değil; Kuzey Afrika (1854), Kafkaslar (1863), Buhara (1868) Yemen (1882) gibi bölgelerden de gelmekteydiler. 17 1835'ten itibaren Filistin'le ilgilenen İngiltere vatandaşı Yahudi asıllı Moses Montefiore, Kudüs'ü çevreleyen surlar dışında bir yerleşim kurmayı tasarlamıştı. Montefiore bu isteğine 1855 tarihinde elde ettiği fermanla ulaş-

147. AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

miş, Kudüs'ün batısında ve Sion Dağı eteklerinde arazi almasına ;izin verilmişti. 1857-1860 yılları arasında kesintisiz tek parça halinde bitişik küçük konutlar dizisi oluşturulmuş ve Mişkenot Şa-ananim (Huzurlu Evler) "mahallesi" inşa edilmişti. Bu mahalenin iki sinagog, bir mikve, bir ekmekçi dükkanı, bir cemaat fırını ve bir sarnıcı bulunmakta olup, etrafi duvarlarla çevrili ve geceleri kapanan sağlam, bir giriş kapısı bulunmaktaydı. Bu mahalleyi Kudüs civarında kurulan Mahaneth İsrail (1866), Nahalat Şiva (1869), Beit David (1873), Bea Şearim (1874), Even İsrail (1875-1876, 53 dairesel), Mişkenot İsrail (1875-1876, 140 ko-nutlu), Kiryat Neemanah (1879), Beit Yaakov (1880) mahalleleri takip etmişti. 18

Batı Yahudilerinin hayırseverlerinde, XIX. yüzyıl boyunca Yahudilerin "ulusal kurtuluş"unu içeren "Filistinseverlik" gittikçe güçlenmişti. Filistin'deki Yahudileri üretken hale getirmek için çeşitli çareler üzerinde tartışmalar yapılmıştı. Montefiore, Kudüs Yahudilerine zanaat öğretmek için bir plan hazırlamıştı. Rothsc-hild Ailesi ise Yahudilerin tarım yapması amacıyla yerleşim girişimlerini desteklemişti. Ancak bu alandaki ilk somut adım AIU tarafından atılmıştı. AIU, 1870 yılında Yafa yakınlarında Mikve Yisrael (İsraël Düşü) adıyla bir ziraat okulu kurulmasıyla, Yahudilerin toprağa bağlı olarak üretken olmaları için ilk adımı atmıştı.19 1873 tarihinde, Baron Maurice de Hirsch, Osmanlı Devle-ti'ndeki Yahudilerin eğitime harcanmak üzere AIU'ya bir milyon frank bağışlamıştı. AIU bu paranın yarısını bu ziraat okuluna harcama kararı almıştı. İstanbul'daki komite bunu protesto etmiş ancak AIU'nun kararı değişmemişti. Çünkü ziraat Doğulu Yahudilere "yenileşme" kapısını açacak önemli anahtarlardan biri olarak görülüyordu. Bu açıdan, Paris'teki Merkez Komitesi tarafından Mikve Yisrael okulu ayrı bir öneme sahipti. AIU, Avrupa Yahudilerinin 1850'lerdeki ilgisinin bir devamı olarak Filistin Ya-

148 »ALİ ARSLAN

hudilerini üretici bir nüfusa dönüştürerek dıştan gelen haluka bağışlarından kurtarmak istiyordu.20

Doğu Avrupa'dan büyük Yahudi göçü başlamadan önce, Yahudiler Filistin'e yerleşmiş, Kudüs şehrinde pek çok yeni mahalle kurarak Filistin'deki iskan sürecini başlatmışlardı.

a-II. Abdülharnid Dönemi

II. Abdülhamid'in göreve başladığı sırada yoğunlaşan ve "ilk aliya" olarak adlandırılan Filistin'e Yahudilerin göçü, kısa bir sürede önemli bir miktara ulaşmıştı. 1880-1890 yılları arasında 12.000 civarında göçmen Filistin'e yerleşmişti.21 1889-1890 yıllarında, Kudüs dışındaki ilk Yahudi mahallesi olan Mişkenot Şa-ananim etrafında bir gecekondu şehri ortaya çıkmıştı. Siyonist Kongre'nin yapıldığı 1897 tarihinde, Kudüs 46 Yahudi mahallesi ile ciddi bir Yahudi yoğunluğa ulaşmıştı.22

Bu, aynı zamanda Filistin'de Yahudilerin toprak alımını da beraberinde getirmişti. Yahudi göçünün başladığı sırada yürürlükte olan 1867 tarihli Osmanlı Arazi Kanunnamesi'ne göre, Yahudilerin Filistin'de toprak almalarını engelleyecek bir husus yoktu. 5 Mart 1883 tarihinde çıkarılan yeni kanunnamede ser-bertçe emlak satın alma hakkı sadece Osmanlı

Musevileri ile sınırlanıyordu. Vatandaşlığını değiştirenlerin ve yabancıların toprak almaları ancak Osmanlı Hükümeti'nin iznine bağlanmıştı. Ancak Osmanlı Musevilerinin Siyonistlere yardımlarını engelleyen bir madde mevcut değildi. Yerli Museviler yabancı uyruklu Yahudilerin toprak almalarına yardımcı olmakta, göçmenlerin yaşadığı topraklar resmi olarak bunların üzerinde gözükmekteydi. Bu dolaylı satın almaları engellemek isteyen Osmanlı yönetimi, 1892 sonbaharında harekete geçmiş ve Kudüs Mutasarrıfı İs-

149 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

mail Hakkı Paşa, ayırım yapılmaksızın bütün Musevilerin Filistin'de arazi satın alamayacağını halka ve mahalli kadastroya bildirmişti. Özellikle miri arazinin de hiçbir şekilde Yahudilere devredilmeyeceği ilan edilmişti. Said Paşa, 3 Nisan 1893 tarihli beyannamesi ile bu yasağı açıklıyor ve yeni düzenlemeyle Filistin'e sızmayı başaran Yahudilerin buraya yerleşmesini engellemek istediklerini belirtiyordu. Bu açıklamaların tersine, bu düzenleme ile, 3 Nisan 1893 tarihine kadar yasal olmayan yollardan toprak almış yabancı Yahudilerin haklarını tanımış, yani bir nevi af çıkarmış oluyordu. 3 Nisan 1893 tarihinden sonra ise Filistin'de emlak alımı bütün Yahudilere yasaklanıyordu. Gerçekten de tedbirin yerli yöneticiler üzerinde daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Mesela 1896 yılında, Rothschild ailesi Filistin'de bir kız okulu açmak için yerli satıcılarla anlaşmasına rağmen, Kudüs Defter-i Hakani Müdürlüğü bu alışverişi onaylamamıştı.²³

Bu yasaklar anlaşmalarla elde ettikleri haklarına aykırı olduğu gerekçesiyle Avrupa devletleri tarafından hoş karşılanmayarak protesto edilmişti. Kapitülasyonlarla tanınan mülkiyet ve satın alma haklarının sınırlanamayacağını savunan Avrupalıların bu baskısı karşısında Osmanlı yönetimi geri adım atmış ve yabancı Musevilerin yerleşim kolonileri kurmamaları şartıyla arazi satın almalarına tekrar izin verilmişti.²⁴ Ayrıca mülk alacak Yahudi'nin göçleri yasaklanan gruba dahil olmadığına dair mensubu olduğu ülkenin konsolosluğu tarafından tasdik edilen bir şahadetname sahibi olması şarttı. Bu şartı yerine getiren şehirde alacağı emlak-ta muhacir Yahudilerin ikametine müsaade etmeyeceğine, köylerde arazi alanlar da muhacir ve mülteci yerleştirmeyeceklerine dair bir taahhütname vermeleri gerekecekti. Bu işlemleri tamamlayan bir yabancı Yahudi Filistin'den arazi alabilecekti. Bu şartlara uymadığı

takdirde mahalli Osmanlı memurları tarafından gerekli tedbirler alınacaktı.²⁵

150 «ALİ ARSLAN

Osmanlılarda Filistin diye idari bir bölge olmadığı için, Osmanlı Devleti, 1891 tarihinde Kudüs ve Akka sancaklarını Filistin diye kabul etmişti. Kendi belirlediği Filistin alanında Yahudilerin toprak alımının ve yerleşmelerin zorlaşması üzerine, Yahudiler bu sancakların civarında yerleşmeye başlamışlardı. Mesela 1893 yılının Ağustos-Eylül-Ekim aylarında, sadece Beyrut'un Kafr kazasında Yahudi muhacirlerin 18.329 dönüm arazi ve 1.410 zira' arsa ve 119 hane, ahur vesaire almışlardı.²⁶ Filistin'de toprak alımının şartlara bağlanması üzerine, Baron Edmond Rothschild Filistin'e komşu bölgelere göçmenleri yerleştirmek için harekete geçmişti. 1894 tarihinde, Suriye'de, Culand'a 200 Yahudi'nin yerleştirilmesi için toprak satın almıştı.²⁷ Yahudiler, bu yola gitmek ile kendi hedefleri dışına çıkmamış oluyorlardı. Çünkü Yahudilerin Filistin diye kabul ettikleri yerler Osmanlıların belirlediği sınırlardan daha genişti.

II. Abdülhamid dönemi sonuna kadar olan dönemde yabancı Yahudiler için 33 yerleşim merkezi²⁸ kurulmuştu. Bu yerleşim birimlerinin kapladığı alan oldukça genişti. Mesela Aşağı Galile'de JCA tarafından on yılda alınan toprak miktarı 75.000 dunamas i-di.²⁹ Filistin'deki Yahudilerin kontrolüne geçen toprak miktarı kayıtlı olandan daha fazla idi. Çünkü Filistin'de özel mülkiyet dışındaki köy toprakları köyün ortak malı iken zamanla köy ağası tarafından zaptedilmişti. Özellikle Siyonistlerin İngiliz-Filistin Şirketi aracılığı ile toprak satın almaya başlamaları Filistinli köylüler için yıkım olmuştu. Köy ağaları kendi topraklarını satarken, köyün ortak malı da Yahudilerin eline geçmişti. Çünkü toprağın yeni sahipleri Filistinli köylülerin bu topraklarda tarım yapmasına izin vermemişler, göçmen Yahudilere öncelik tanımışlardı.³⁰

Filistin'deki Yahudi nüfusu, 1882-1908 tarihleri arasında 24.000'den 70.000-80.000'e çıkmıştı.³¹ I. Dünya Savaşı öncesin-

, 151 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

de Kudüs, Akka ve Nablus mutasarrıflıklarını içeren Filistin'de 1914 tarihli Osmanlı nüfus sayımı kayıtlarına göre ise 31.700 kişi yaşamaktaydı.³² Fakat Filistin'de yaşayan Yahudilerin büyük bir kısmının yabancı uyruklu olduğu unutulmamalıdır. Bu yabancı Yahudilerin

eklenmesi ile I. Dünya Savaşı öncesinde Filistin'deki Yahudi nüfusu tahminen 85.000 civarında idi.33

1908 yılına kadar Filistin'de kurulan yerleşim birimleri kuruluş tarihlerine göre şöyledir:

Mikve îsrael (1870) Batı Şeria'da

Tetaktikva (1878) Batı Şeria'da kurulmuş ve 1883-1884'te Siyon Aşıkları Teşkilatı tarafından yenilenmişti.

Roş Pinah (1882) Galile'de

Rişon le Siyon (1882) Batı Şeria'da

ZikronYakob (1882) Batı Şeria'da

Yessad Hamaldı (1883) Galile'de

Mismar Hayarden (1884) Galile'de

Son beş tanesi Siyon Aşıkları Teşkilatı tarafından kurulmuştu.

Ekron (1884) Batı Şeria'da

Katrah (1884) Batı Şeria'da

Bene Yehudah (1886) Ürdün'de

Bath Şolomo (1889) Batı Şeria'da

Rehoboth (1890) Batı Şeria'da

Mozah (1891) Batı Şeria'da

Şeveya (1891) Batı Şeria'da

Gederah (1891) Batı Şeria'da

152 -ALİ ARSLAN

?İcıl.1 fo

Vcsnd lıa-Ma',tl; M.Tİnn.lııı'O 1:yn-Zcyı İıır^_0_j i,,-Y,,<|C, SAI-"I:b

RoshPtaa

'OV

JMishınru

O

Moshava

1IAII-A

'Allil IA

0 /Slıfcya

Zıl<lırüı-Y,ı'ın|>y <>Ol(,ıı Shlımıo

0<;ıv\ -tı "Aılı 1.mrcr (taliler Stvnoti) , n.ıık'r.1

(Yahudi yerleşim birimi) • Kent yerleşimi Vj Yahudi yerleşim bölgesi

1882-1908 yılları arasında Yahudi yerleşim bölgeleri

(GAD G., GILBAR, Ottoman Palestine 1800-1914, Studies in Economic and Social History, E. J. Brill, Leiden 1990, s. 133)

S Y R I A

(Teverya)' •

.... '•••-'Kaz* 'ın

"V...; \, İSRAEL/: ORDAN

36»

I

/

::--V

> <

C >

> z

H

w

•<'

m

•<

>

C

ö

o o o

154 «ALİ ARSLAN

AynZeytun (1891) Galile'de

Castinieh (1895) Batı Şeria'da

Artuf (1896) Batı Şeria'da

Metula (1896) Galile'de
Nes Siyonah (1897) Batı Şeria'da
Mehanim (1899) Galile'de
Secera (1899) Galile'de
Cemma (1902) Galile'de
Meşa (1902) Galile'de
Mehlamiyeh (1902) Galile'de
Kafir Seba (1904) Batı Şeria'da
Bedem (1905) Galile'de >
Şefzibah (1905) Batı Şeria'da
Marah (1907) Batı Şeria'da
BirYakob (1907) Batı Şeria'da
Atlit (1907) Batı Şeria'da
Mizpah (1908) Galile'de
Kinneredi (1908) Galile'de³⁴

Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi için Osmanlı idarecilerine resmen müracaat edildiği 1878'den itibaren, Osmanlı Padişahı ve yöneticilerinin gündeminde Filistin'e Yahudilerin yerleşmesi konusu devamlı mevcuttu. Elbette Yahudilerin Filistin'e koloniler halinde yerleştiğinden II. Abdülhamid de haberdardı. Zira Alman İmparatorü II. Wilhelm 1898'de Filistin'e gittiğinde, ona refakat eden Hariciye Nazırı Tevfik Paşa ile beraber Filistin'deki

155* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Yahudi kolonilerini gezmişti. Tevfik Paşa, imparatora, "Padi-şah'ın ne Siyonizmle ne de bağımsız bir Yahudi krallığı ile işi olduğunu" söylemişti.³⁵ II. Abdülhamid, tahttan indirildikten sonra Selanik'te ikamet ederken, doktoru Atıf Hüseyin Bey'e, kurulan kolonilerin gelecekte teşekkül edecek İsrail Devleti'nin "mukaddimesi" yani başlangıcı olduğu tespitini yapmıştı.³⁶ II. Abdülhamid'in yönetimden ayrıldıktan sonra yaptığı bu tespiti son derece yerindedir. Ancak kurulan bu yerleşim birimlerinin birisi hariç tamamının kendi döneminde kurulmuş olması dolayısıyla İsrail Devleti'nin temellerinin II. Abdülhamid döneminde atıldığı tespitini de yapmalıyız.

b-Filistin'deki Yahudilerin

Otonom Bir Tarzda örgüdenmeleri

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yaşayan dini gruplar, millet sistemi denilen tarzda örgütlenerek, bir coğrafi bölgeye bağlı kalmamak üzere,

din, eğitim, kısmen ticari ve hukuk alanlarında imtiyazlara sahip olabilirlerdi. Ancak, göçmen Yahudilerin Filistin'e koloniler halinde yerleşmesi ile millet sistemini aşan bir yapılanma ortaya çıktığını tespit ediyoruz.

İngiliz vatandaşı Moses Montefiore tarafından 1857-1860 yılları arasında Kudüs surları dışında kurulan ilk /ahudi mahallesi olan Mişkenot Şaananim (Huzurlu Evler), Yahudiler dışındakilerin girmesini engelleyen bir tarzda kurulmuştu. Bu mahale-nin iki sinagog, bir mikve, bir ekmekçi dükkanı, bir cemaat fırını ve bir sarnıcı bulunmakta olup, etrafı duvarlarla çevrili ve geceleri kapanan sağlam bir giriş kapısı bulunmaktaydı. Bu mahalleye 1880'e kadar sekiz tane daha katılmıştı.³⁷ Birbiriyle ayrı bölgelerde de olsalar Yahudi kolonileri ortak bir

156 • ALİ ARSLAN

otonom yapı altında örgütlenmeye başlamışlardı. Bilindiği gibi bir devleti simgeleyen en önemli göstergelerden biri para basmak ve bu paralan kendi sınırları içinde tedavüle koymaktır. Filistin'e yerleşen Yahudilerin para basarak bunları kendi aralarında tedavüle başlattıkları ile ilgili ilk haber II. Abdülhamid döneminde İstanbul'a ulaşmıştı. Şöyle ki, 1891 yılında, Yafa'da meskun Yahudi muhacirleri tarafından bir akçe basılarak tedavüle konulduğu haberi II. Abdülhamid'e ulaştığında, padişah, bu Yahudi akçesinin tedavülünün önlenmesini emretmişti. Bu konu Osmanlı Hükümeti tarafından da 1 Kasım 1891 tarihinde görüşülmüş, bu akçenin tedavülüne engel olunması ve suçluların yakalanması emrini o bölgedeki yöneticilere vermesi Dahiliye Nezareti'nden istenmişti.³⁸

Kendi aralarında para tedavül teşebbüsüyle yetinmeyen göçmen Yahudiler, daha da ileri giderek otonom bir tarzda örgütlenme çalışmaları da yapmaktaydılar. Batı Şeria'daki koloniler, "Yahu da Koloniler Federasyonu", Kudüs çevresindekiler ise "Galile Koloniler Federasyonu" olarak örgütlenme gerçekleştirmişlerdi. İktisadi problemlerden adli meselelere kadar her şeyi, Osmanlı yönetiminden bağımsız bir şekilde, kendi içlerinde çözümlenecek kurumlar oluşturmuşlardı. Göçmen Yahudiler kolonilerini korumak için küçük bir ordu kurmuş ve buna "Hashomer" (Gece Zabtiyeleri) adını vermişlerdi. Bu Yahudi milisleri, silah kullanma ve dövüş tekniği alanında kazandıkları beceriler ile kısa sürede çevrelerindeki yerli halkı sindirerek göçe zorlamışlardı. Nasıra Kaymakamı'nın ifadesine göre, göçmen Yahudiler, Hz. Davud'un yıldızı ve onun da altında "Siyon" yazısı ihtiva eden mavi bayrakları Osmanlı

bayrağı yerine çekmeye ve Siyonistlerce kabul edilen milli marşı söylemeye başlamışlardı. Kendi çocuklarına dövüşmeyi ve silah kullanmayı öğreten göçmen Yahudilerin, özel posta hizmetleri ve posta pulları da mevcuttu.³⁹ En kolay yürütülen faaliyet ise eğitim çalışmalarıydı. Çünkü Osmanlı Dev-

157» AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

leti'nde eğitim çalışmalarını sistemli hale getiren 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'ne⁴⁰ göre Yahudilerin kendi dillerinde eğitim yapacakları özel okullar açmaları serbest olduğu gibi, ihtiyaç halinde Yahudilerin yoğunlukta olduğu yerlerde Osmanlı Hükümeti'nin açacağı ilk ve orta okullarda Yahudilerin kendi din ve dillerini öğrenmesi normal bir uygulamaydı.⁴¹ Zaten göçmen Yahudiler de kendi okullarında eğitim yapmaktaydılar.

Yerleştikleri kolonilere Osmanlı memurlarının müdahalesini azaltmak isteyen Yahudiler, vergileri uzun süreliğine peşin olarak ödeyerek bunu gerçekleştirmek istemişlerdi. Mesela 1893 yılında, Akka Sancağı dahilinde bulunan Hayfa kazasına bağlı Zema-rin, Şakya, Ümmüttavt, Ümülcehal ve Nezale köylerindeki araziye zeytin ve dut gibi meyveli ağaçlar ile asmaçubuğu gibi istifadesi bulunan nebatatı ekmek üzere yirmi yıllık aşar vergisini önceden ödeme takvimi sunmuşlardı. Yahudiler adına İlyas Şeyd, bu köylerin yıllık aşarı kırk bin kuruşa iblağ ederek on senelik dört yüz bin kuruş olan aşar vergisini bir defada ödemeyi ve on yıl bitiminde de ikinci on senelik ödemenin peşin olarak yapılmasını teklif etmişti. Bu teklif karşısında Beyrut Valiliği bir karar verememiş, Maliye Nezareti de konuyu hükümet toplantısına getirmişti. Osmanlı Hükümeti 18 Nisan 1893 tarihinde bu meseleyi görüşmüş, bu köylerin Rothschild'in satın aldığı ve içerisinde "teba-i Devlet-i Aliyye'den Museviler iskan edilmekte olduğu" tespitini yapmıştı. Bu köylerin arazisinin civar köylerin arazileri ile bitişik ve karışık bulunması dolayısıyla diğer köyler hakkında yürürlükte olan uygulamanın bu köylere de uygulanmasının zaruri olduğuna ve Yahudi köylerinden aşar vergisinin yirmi seneliğinin peşin ödenmesinin Aşar Nizamnamesi hükümlerine de aykırı olduğuna karar vermişti.⁴²

Filistin'e yerleşen Yahudiler burada grup olarak yaşarlarken,

158« ALİ ARSLAN

yerleştikleri toprağa hep beraber malik olmakta, bir nevi ortak mülkiyet sistemi uygulanmakta idi. Bu, Yahudiler arasında kaynaşma ve güvenliği sağlamakta önemli katkılar yapmakla beraber, Osmanlı Hükümeti'nin hakimiyetini de sınırlamaktaydı. II. Abdülhamid'in son dönemleri ile İttihat ve Terakki iktidarında bu uygulamaları ortadan kaldırmak için yeni düzenlemeler yapılarak ortak mülkiyet uygulamasına son vermeye çalışılmıştı. Ayrıca Yahudilere yeniden toprak dağıtımı yapılmasına da engel olunmaya çaba sarf edilmişti.⁴³

Kısacası sınırları dar olsa da göçmen Yahudiler, otonom hatta bağımsız bir devlet düşüncesi ile örgütlenme çalışmalarına kolonilerin kurulmasıyla beraber başlamışlardı. II. Abdülhamid'in her şeyi kontrol etme anlayışına dayalı idari uygulamalarına rağmen oldukça başarılı da olmuşlardı.

c-II. Meşrutiyet Dönemi'nde Filistin'e Yahudilerin Yerleşimi

II. Meşrutiyet'in ilanı Siyonist Yahudileri Filistin konusunda ümitlendirmişti. Bulgaristan'ın bağımsızlık ilam ve ittihat ve Terakki yetkililerinin hükümete dahil olması ile 1909'da Filistin'de Yahudilere yönelik kısıtlamalar eskiden olduğu gibi aynen uygulanmaya devam edilmişti. İttihatçılar, Osmanlı'dan, bir devlet kurarak ayrılmak isteğinde olan Siyonistlere sert tepki göstermiş ve Yahudilerin Makedonya, Mezapotomya gibi Filistin dışına yerleşmelerine müsaade edeceklerini açıklamışlardı. İttihatçıların bu tavrı karşısında 1909 Hamburg ve 1911 tarihi Basel Kongreleri'nde Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü savduklarını iddia etmişlerdi.

Ancak Filistin konusunda Dünya Siyonist Teşkilatı Filistin'e Yahudilerin yerleştirilmesi için yapılan çalışmaları devam ettirmiş ve Osmanlı Devleti'nde Ulusal Yahudi Merkezi'nin kurulması gün-

159 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

demdeki yerini korumuştu. İttihat ve Terakki yönetiminin Filistin konusunda önceki idareden bir farkı yoktu. Özellikle Balkan Savaşları sonunda ve I. Dünya Savaşı arefesinde mali destek arayan İttihatçılar, bunu Avrupa'daki Yahudilerden sağlayabilecekleri fikriyle, 1913-1914 yıllarında Osmanlı yönetiminin Siyonizme karşı tavrında bir yumuşama oluşturmuşlardı,⁴⁴ hatta Müslüman-Yahudi İttifakı dahi gündeme gelmişti. Ancak bu başarısız olunca Osmanlı Hükümeti 1914'te tekrar sert uygulamaları başlatmıştı.

1908'de Meşrutiyetin ilanı ile merkezi Yafa olmak üzere başkanı Almanya kökenli Dr. Arthur Ruppın olan Filistin Toprak Geliştirme Ofisi

kurulmuştu. Filistin'deki Yahudilerin özerklik talep edecek orana ulaşmadığını gören Ruppın, 1905'te tekrar başlayan Yahudi göç akınından gelenleri koloniler kurarak istihdam etmeye başlamıştı. 1908-1914 arasında kollektif mülkiyet ilkesine dayanan sistemle oluşturulan yerleşim merkezlerinin (kvutzah) sayısı 9 adetti. Bu merkezlerin 50 bin dönümü toprağa malikti. Ruppın, Yafa yakınlarında 139 hane ve 1.500 kişiden oluşan ve adına Tel Aviv (İlkbahar Tepesi) denilen merkezi kurmuştu.⁴⁵

II. Meşrutiyet döneminde, Osmanlı yöneticilerinin Filistin konusundaki tavırları aynıydı. Osmanlılar engellemeye çalışırken Yahudiler de çeşitli yollarla Filistin'e yerleşmeye çalışıyorlardı. II. Meşrutiyet döneminde kurulan Yahudi kolonisi sayısı 9 idi. Ab-dülaziz döneminde 1, II. Abdülhamid döneminde 32 ve İttihatçılar döneminde 9 olmak üzere, I. Dünya Savaşı'na kadar Filistin'de 42 Yahudi yerleşim merkezi kurulmuştu. II-GÖÇMEN YAHUDİLERİN HAHAMHANE İLE İLİŞKİLERİ
Osmanlı Devleti, Eşkenazileri Seferadlardan ayrı bir dinsel

160 • ALİ ARSLAN

grup olarak kabul etmişti. Resmi olarak aynı Hahamhaneye bağlı olmakla beraber, kendi istekleri ile ayrı ve kendilerine has nizamname hükümlerine göre hayatlarını sürdürüyorlardı.⁴⁶ Eşka-naz nüfusunun gittikçe artması, nüfusları ile orantılı olmasa da, göçmen Yahudilerin Yahudi cemaatinin idaresinde yer almalarını sağlamıştı. Mesela 1911 yılında, İzmir Yahudi cemaatinin idaresini gerçekleştiren 60 kişilik Meclis-i Umumisi'nde 6 Eşkenaz Yahudi yer almıştı. İzmir'de Meclis-i Umumi tarafından gizli oyla seçilen Meclis-i Cismani'de 7 Seferad'a karşılık 1 Eşkenaz bulunmakta idi. Bunların dışında 3 de din adamı mevcuttu.⁴⁷

Eşkenazilerin gün geçtikçe sayılarının artmasına rağmen Yahudi cemaat kurumlarında yeteri kadar temsil edilemiyorlardı. Bu durum, göçmen Yahudileri Siyonistlere yaklaştıran önemli bir sebep olmuştu. Hahamhaneyi yıpratmak isteyen Siyonistler Eş-kenazileri kullanmışlardı. Ayrıca bu durum, Siyonistlerin Yahudi cemaatinin kurullarına giremeyen Eşkenazlarla ilişki kurmalarını kolaylaştırmıştı.⁴⁸

B'naı Brith (Bene Berit)'in 1911'de İstanbul, İzmir ve Edirne'de localar açması, Eşkanazi ve Seferad ileri gelenlerinin bir araya gelmesine ve cemaat mensupları arasında yardımlaşmanın güçlenmesine büyük katkısı olmuş, Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında muhtaç Yahudilere etkin bir şekilde yardım edilmesini sağlamıştı. Bu localar, Eşkenazilerin ağırlıklı

olduğu Siyonistler tarafından ele geçirilmiş ve Alyansı Hahambaşı Naum aleyhine yürütülen kampanyanın merkezi haline getirilmişlerdi.49

İstanbul'daki Yahudiler arasında Siyonistlerin etkisinin artması, 1911'den itibaren etkisini Yahudilerin Meclis-i Cismani'de de kendisini göstermişti. Sayıları gittikçe artan Siyonist Yahudiler, yaptıkları ustaca manevralarla 1913 ve 1914 seçimlerinde İstanbul'daki cemaat meclislerinde çoğunluğu ele geçirmişlerdi. I.

161 -AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ G

Dünya Savaşı yaklaştığında, Siyonist Yahudiler Yahudi cemaati yönetiminde de etkili bir konuma gelmişlerdi. Hahamhane'de iktidarı elinde tutan Seferadlarla Hahamhane organlarındaki Eşka-nazilerin arasındaki çatışmalar Yahudi cemaatini fel etmişti.50

Siyonistlerin etkisindeki Göçmen Yahudilerin Filistin'de bir Yahudi devleti kurma yolundaki çabalarına karşı Osmanlı yönetiminin koyacağı tavır, Alyans ve Seferad Yahudilerini endişeye sevk etmekteydi. Alyans ve Hahamhane, Osmanlı Yahudilerinin Osmanlı Devleti'ne bağlılık yerine, başka emeller peşinde koştuklarına Osmanlı yönetiminin kanaat getirmesi halinde, Osmanlı sınırları dahilinde yaşıyan Yahudilerin başına büyük tehlikeler açacağını düşünmekteydiler. Bu endişe, Alyans ve Hahamhane'nin Siyonizm aleyhine tavır koymalarında başlıca etkenlendendi.51

Alyans'ın mensubu Naum'un 24 Ocak 1909'da Osmanlı Hahambaşılığı'na seçilmesinden itibaren İstanbul'daki Yahudi cemaati Alyans teşkilatının etkisi altına girmişti. İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmesinden sonra, İngilizlerin de yardımı ile 1920-1922 tarihleri arasında Siyonistler Yahudi cemaati idaresini de ele geçirmişlerdi.52

III-YAHUDİLER ARASINDAKİ TARTIŞMALAR

Gabele Vergisi Tartışması

Rusya ve Doğu Avrupa'da gördükleri zulümler dolayısıyla 1870'li yıllardan itibaren Osmanlı Devleti'ne yoğun bir şekilde ge başlayan ve Eşkanazi olarak adlandırılan Yahudilerin sayısal olarak artması üzerine, bunlarla Osmanlı topraklarındaki çoğunluğu Seferad olan Yahudilerle arasındaki cemaat ii tartışmaların bir konusu da gabele vergisi53 idi. Bu vergi, dinsel olarak helal

kılman bir ürünün satın alınması ile Yahudi cemaatine ödenen bir cemaat vergisiydi.

1879 yılma doğru, İzmir'de Yahudilerin arasında gabele vergisinin toplanma ve paylaşılması yüzünden tartışmalar meydana gelmişti. Bazı cemaat önderleri bu verginin kaldırılması için fikirler ortaya koymuşlardı. Bunun üzerine AIU, bu konuya müdahale etmek zorunluğunu hissetmiş ve İstanbul'daki Kamondo Bankası Müdürü ve Bölge Komitesi Başkan Yardımcısı Emmanuel Veneziani'yi İzmir'e göndermişti. Veneziani, cemaatin en önemli gelir kaynağı olan gabele vergisinin devam etmesi gerektiğini taraflara kabul ettirmiş ve toplanan paraların dağıtımını için bir komite oluşturulmasını sağlamıştı. Bu varılan netice problemin tamamen çözülmesini sağlamamış, on yıl olmadan bu konudaki tartışmalar yeniden alevlenmişti. Şöyle ki, İzmir'de 1888 yılında gabele vergisi yüzünden yeniden tartışma çıkmıştı. Birçok muhalif bu verginin toplanmasına engel olmaya başlamıştı. Eşkenazi bir kasap, hahamhaneye vergi ödemeksizin et satışına başlamıştı. Bunun üzerine, hahamheneyi elinde tutan Seferadlar İzmir dışından Seferad kasaplar getirmişlerdi. Bu tartışmalara Osmanlı mahalli yöneticileri müdahale etmek zorunda kaldığı gibi, cemaat içinde çatışmayı derinleştirmesi dolayısıyla AIU da endişeye kapılmış ve örgütün genel sekreteri Isidore Loeb, 1888 yılının sonunda İzmir'e gelerek iki tarafı uzlaştırmıştı.⁵⁴

Seferadlardan ayrı bir tarzda Musevi Eşkenazi Cemaati olarak örgütlenen ve bunu tanıması için Osmanlı yönetimine müraccat eden Eşkenaziler, İstanbul'da 1910 yılında, Yahudilerin yedikleri et üzerinden kasaplardan peşin olarak alman gabele vergisinin Eşkenazi cemaatinin geliri olduğundan, kendilerine de verilmesini istemişlerdi. Gabele vergisini, Seferadların elinde olan İstanbul Hahambaşılığı topladığı için Eşkenaziler bundan faydalanamıyor-

163» AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

du.⁵⁵ Ancak, Osmanlı Hükümeti bütün Yahudilerin temsilcisi olarak Hahamhaneyi kabul ettiği için Eşkenazilerin gabele vergisini toplamalarına müsaade edemiyordu.⁵⁶ Bundan dolayı da gabele vergisi üzerindeki Seferad-Eşkenazi tartışması devam etmişti.

Yahudi cemaatinde et, şarap ve peynirin üretimden tüketime kadar herkesi ilgilendirmesi ve herkesin vergi vermesi dolayısıyla tartışmalar ortaya çıkmıştı. Verginin yüksek olması hâlinde Yahudiler Osmanlı yönetimine başvururken, Osmanlı Hükümeti de daha önceki ve diğer

bölgelerdeki uygulamalara bakarak karar verirdi.⁵⁷ XIX. yüzyıl sonunda Doğu Avrupa'dan göçerek Osmanlı Devleti'ndeki Yahudi Cemaati'ne katılan Eşkenazilerle Seferadlar arasında da bu gabele vergisinin paylaşılması meselesi ortaya çıkmıştı. Bu tartışma Cumhuriyet dönemine kadar bir tartışma konusu olmaya devam etmiştir.

Kasap Açma ve İşletme Tartışması

Gabele vergisi gibi Eşkenaziler ile Seferadlar arasındaki bir tartışma konusu da kasap dükkanı açma idi. Çünkü, Yahudi cemaatine mensup bir Yahudi'nin kasap dükkanı açması, Haham-hane'nin iznine bağlı idi. Gerek et kesimi ve gerekse dini koşullara uygun et satılması (koşut) hahamlığın denetimi altındaydı. Bu denetimin dışına çıkılması halinde şiddetli tartışmalar yaşanmaktaydı. Hahamhaneleri ellerinde tutan Seferadlar bu konuda çok hassas davranmaktaydılar. İzmir'de 1888 yılında bir Eşkenazi kasaplık yapıp hahamhaneye vergi ödemeksizin et satışına başlamıştı. Bundan rahatsız olan ve hahamheneyi elinde tutan Seferadlar, İzmir dışından Seferad kasaplar getirmişlerdi.⁵⁸

Yahudiler arasında et kesimi ve kasaplık konusunda bazen çok ciddi itilaflar ortaya çıkıyordu. 1899 yılında, İzmir'de silah-

164 «ALİ ARSLAN

ların kullanıldığı bir "patırtı" meydana gelmişti. Bunun sebebi, et kesiminde görevli olan hahamların değiştirilmesi idi. Valinin yeni hahambaşı seçimine kadar hal-i hazırın değişmemesi için emir vermesine karşılık, daha sonra yeni hahambaşının seçimini beklemeden et kesmek için izin vermesi idi. Kasaplık meselesi nedeniyle, Yahudiler arasında yabancı Yahudilerin de dahil olacağı yeni Meclis-i Umumi kurulması planlandığı haberleri yüzünden büyük olayların çıkmasından endişe edilmişti.⁵⁹

Bu tartışmalar sadece İzmir'de yaşanmamıştı. 1900 tarihinde, İstanbul Balat'ta dükkanı bulunan bir Yahudi kasap, Orta-köy'de de bir kasap dükkanı açmak için hahambaşına müracaat etmiş, o da konuyu Haham Mahkemesi (Bet Din)'ne havale etmişti. Ancak, mahkeme bu kasabın ikinci dükkanı açmasına izin vermemişti. Kasap izin verilmemesinin sebebini sormuş ve hahambaşına hakaret etmişti. Hahambaşı da kasabı tutuklatmıştı. Bu olay üzerine, Bet Din de kasabı aforoz (herem) ederek topluluk dışı ilan etmişti. Yahudi halkının kendi gazetesi olan El 77-empo'da yalnız bu herem değil "çağımızın düşüncesine, düşünce çeşitliliğine aykırı olan genel anlamdaki heremi de suçlayıcı bir yazı

yayımlayan" Bay D. Fresko'yu da kızdırmış ve Bay Fresko da Bet Din'e çıkarılmış ve büyük tartışmalar yaşanmıştı.⁶⁰

IV-GÖÇMEN YAHUDİLERE AÇILAN OKULLAR

Sıbyan Okullarının Açılması

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim cemaatlerin okul açmasının önünde bir engel yoktu. Tanzimat'a kadar kendi dini kurumları tarafından kontrol edilen bu okullar, 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Müslümanların açtıkları okullar gibi Maarif Vekaleti'nin denetimine alınmıştı. Gayrimüslimler ço-

165 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ro
91
%
(A <
i
1
a
o o o
1
m
U

166-ALİ ARSLAN

cuklarını devletin açtığı okullara gönderebilecekleri gibi, kendi okullarını da açabilirlerdi. Yahudilerin Osmanlı topraklarına göçmeleri ile beraber bunların da okullara ihtiyacı ortaya çıkmış ve Yahudiler genellikle kendi kurdukları okullarda çocuklarını eğitmeye çalışmışlardı.

Göçmen Yahudilerin kendi çocukları için okul açma çabalarına güzel bir örnek, Selanik Vilayeti'nde yaşanmıştı. Bulgaristan Prenslığı'nde hicret ederek Osmanlı topraklarına sığınmış olan Yahudilerin bir kısmı Selanik Vilayeti'ndeki Cuma-ı Balâ'ya yerleşmişlerdi. Cuma-ı Bala kasabasının varoş kısmına yerleşen 139 kişiden oluşan Yahudiler, bir sıbyan okulu inşa etmek istemişler ve 1893 yılında okul inşasına ruhsat verilmesi için müracaatta bulunmuşlardı. Bu konuda Selanik Vilayeti tarafından tahkikat yapılarak hazırlanan tahrirat ve diğer evraklar okul inşaatına izin verilmesi

için Adliye ve Mezahip Nezareti'ne takdim olunmuştu. Adliye ve Mezahip Nezareti'nin gönderdiği bu evraklar, Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde, 22 Haziran 1893 tarihinde görüşülmüştü. Kasabanın varoşunda yaşayan bu Yahudilerin bir okula ihtiyacı olduğuna kanaat getirilmişti. İnşaatına izin istenilen okulun uzunluk ve genişliğinin sekizer metre, yüksekliğinin de beş metre olması kararlaştırılmıştı. Burada yapılacak havra ile beraber beş bin sekiz yüz kuruşa maî olacağı tahmin edilen okulun yapılmasında bir sakınca olmadığı hükmüne varılmıştı.⁶¹ Şura-yı Devletin bu kararı hükümet tarafından da uygun görülmüş ve sadrazam tarafından, Cuma-ı Bala kasabasının varoşuna yerleşen Yahudiler için bir okul açılması için izin verilmesi Padişah II. Ab-dülhamid'e arz edilmişti.⁶²

Temel eğitim kurumları dışında, göçmen Yahudilere yönelik çeşitli alanlarda farklı seviyelerde okullar açılmıştı. Bu okulların bazıları şunlardır:

167-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Laemel Okulu

Kudüs'te Avusturya konsolosu himayesi altında 1850-1860 yılları arası açılmıştı.⁶³

Evelyana de Rothschild Okulu (veya Alyans Okulları)

Kudüs'te 1850-1860 arasında açılmıştı. Ancak bu okul surlar dışındaki yeni şehre taşınmasından sonra gelişmeye başlamış ve 1880lerde Alyans kompleksine dönüşmüştü.⁶⁴ Kudüs'teki Alyans Okulu müdürünün sadece eğitimle ilgilenmeyip muhacir Yahudiler için büyük miktarda arazi alımında etkili olduğu söylentileri üzerine, Sadaret 1907 tarihinde inceleme başlatmıştı.⁶⁵

Mikve Yisrael (İsrail Ümidi)

Göçmen Yahudilerin toprağa bağlı olarak üretken olmalarına yardımcı olmak ve tarımsal teknikleri öğretmek için çiftçilik becerilerini artırmak için AIU, 1870 yılında Yafa yakınlarında Mikve Yisrael (İsrail Düşü) adıyla bir ziraat okulu kurmuştu.⁶⁶ Bu okulun öğrenci sayısı Filistin'e Yahudi göçüne paralel olarak artmıştı. Kuzey Afrika dahil Doğu'daki AIU okullarından her yıl bir iki öğrenci Filistinli öğrencilerle beraber ders görmek üzere bu okula gönderilmekteydi.⁶⁷

Galata Goldschmidt Okulu

İstanbul'daki Eşkanazi cemaatinin büyük çoğunluğunun yaşadığı Galata'da, 1876 yılında açılmıştı. Okul, AIU'nun Başkan-vekili Salomon Goldschmidt'in bağışları ile yapılmış ve bundan dolayı da okula onun adı

verilmişti. AIU'nun diğer okullarında eğitim dili Fransızca iken, bu okulda eğitim dili Almanca idi.

168 • ALİ ARSLAN

AIU da bu okula yardımlarını devam ettirmişti. Bu okuldaki öğrenci sayısı 1885'te 152 iken, 1908'de 250'ye yükselmişti.⁶⁸

Galata Kız Okulu

1875 tarihinde açılmıştı. Galata'da Sefarad Yahudilerle beraber Eşkenazi Yahudilerin kızlarının beraber eğitim gördükleri bir okuldu. AIU, Eşkenaz kızlar için ayrı bir okul açmamış ve oldukça büyük olan bu okulda eğitimi Sefarad ve Eşkenazi cemaatlerinin çocukları birlikte yapmışlardı. Okulun öğrenci sayısı 1885 yılında 169 iken, 1908'de 671'e ulaşmıştı.⁶⁹ Bu rakamlar İstanbul'daki göçmen nüfusun artması ile paralel artış göstermişti.

İbrani Dili Akademisi

Eliezer Ben Yehuda tarafından 1889 tarihinde, Kudüs'te kurulmuştur. İbranice'nin incelenmesi ve İbranice'nin günlük bir dil haline getirilmesi hedeflenmiştir. Eliezer Ben Yehuda, İbrani dilinin tüm kelimelerini derlemeyi hedeflediği sözlüğünü burada yazmıştır.⁷⁰

Dorşei Leşon Sion Okulu

Bu okul, 1890 tarihinde, İstanbul'da Eşkenazi ve Sefaradlar tarafından kurulan Dorşei Leşon Sion (Sion Dili Dostları) Derneği tarafından Yahudilerin din ve kültürlerini kaybetmeden Türkçe'yi de öğrenerek toplumla uyumlu bir şekilde yaşamalarını sağlamaya yönelikti. Özellikle Fransızca eğitimine ağırlık verilen Alyans okullarına tepki olarak kurulmuş ve İbranice'nin öğretilmesine çok önemiyet verilmişti. Bu okula 6-8 yaş arası Yahudi çocukları kabul edilmekteydi.⁷¹

169-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Tarım Eğitim Merkezi

Aşağı Galile'de kurulan Secera yerleşim merkezinde, göçmen Yahudileri tarım alanında yetiştirmek üzere JCA tarafından kurulmuştu.⁷² Or Yehuda (Yudah'ın Işığı) Ziraat Okulu

İzmir bölgesine yerleştirilen Yahudilerin toprakları işlemede başarısız olması üzerine, Tunus'taki uygulamayı Anadolu için de yararlı gören AIU, İzmir AIU Okulu Müdürü Gabriel-Arie'yi bir çiftlik almak için görevlendirmişti. Gabriel Arie'nin tavsiyesi üzerine, Aydın yakınlarında bir iki Rusyalı Yahudi göçmenin kaldığı 2.587 hektarlık çiftlik arazisi,

1900'de Yahudi Koloniler Birliği tarafından satın alınarak, burada ziraat okulu kurulmuştı. Bu okul Yahudi Koloniler Birliği'ne bağlı olmasına rağmen, AIU, bu okulu aralıklarla denetlemiştı. Öğrencilerinin yarısı Romanya'dan yarısı da Anadolu'dan olan bu okulun ilk yıllarında öğrenci sayısı 30-35 iken, 1908'de 50'ye ulaşmıştı.73

İbrani Öğretmen ve Ticaret Okulu

Hilfsverein tarafından Kudüs'te açılmıştı.74 1900 tarihindeki okul müdürü Albert Antebi idi.75

Arkeolojik Araştırma Enstitüsü

Sadece öğrenci ve yabancı araştırmacılara açıktı.76

Kudüs İbrani Üniversitesi Kurma Çalışmaları

XIX. yüzyılın başından beri Siyonistler Kudüs'te bir üni-

170 • ALİ ARSLAN

versite kurmak için çalışmalar başlatmışlardı. Hatta Filistin'de toprak alımından sorumlu Yahudi Milli Fonu tarafından, 1913 tarihinde Scopus Dağı'nda bir arazi de satın alınmıştı. Ancak 1, Dünya Savaşı'nın başlaması dolayısıyla üniversitenin açılışı gerçekleştirilememiştı. Bu üniversitenin temeli, Kudüs'ün İngiltere tarafından işgali altında bulunduğu 24 Temmuz 1918 tarihinde atılmıştı.77

Yahudi Sanat ve Zanaat Okulu

1906 tarihinde, "yeni bir Yahudi sanatı" oluşturmak amacıyla Heykeltıraş Boris Schartz tarafından Siyonistlerin yardımı ile Kudüs'te kurulmuştur.78

Yafa Technicum Okulu

Hilfsverein tarafından, 1908 tarihinde Yafa'da kurulacak okulun dili hakkında tartışmalar yaşanmıştı.79

İbrani Beden Eğitimi Okulu

Kudüs'te, 1909 yılında kurulan okul Siyonist ideale sahiptik
istanbul Yahudi Lisesi

AIU'nun lise seviyesinde bir okul açmaması üzerine, 1915 tarihinde Bene Berit örgütü İstanbul şubesi yardımları sayesinde kurulmuştı. Eğitim dili Fransızca olan bu lise, büyük bir boşluğu doldurmuş ve Yahudilerin misyoner liselerinde okumaları mecburiyetini ortadan kaldırmıştı.81

171 •AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ
V-GÖÇMEN YAHUDİLER İÇİN MESLEKİ EĞİTİM
VE SANAT ÖĞRETME ÇALIŞMALARI

Yahudilere Çiftçilik öğretmek için Çiftlik Açılması

İzmir bölgesinde topraklarını işlemeyerek dağılan göçmenlere tarımı öğretmek için AIU, 1890'da, İzmir yakınlarındaki Bur-nabat'ta bir çiftlik satın alarak Filistin'deki Mikve Yisrael mezunu eğitimciler gözetiminde çiftçilik eğitimi vermeye başlamıştı. Bu teşebbüsün, satın alınan arazinin verimsiz olması dolayısıyla başarısız olmasından dolayı, 1895 tarihinde bu çiftlik terk edilmiş, ancak AIU Yahudilere çiftçilik eğitimi vermeye devam etmişti.⁸²

Yahudilere Çıraklık Eğitimi

Seyyar satıcılık, hamallık, balıkçılık, işçilik, hizmetçilik, kürekçilik gibi istikrarsız işlerde çalışan Doğu Yahudilerinin fakir kısmına ve yeni göçmenlere el emeği sevgisini aşmak, tarım ve zanaat becerileri kazandırmak için çalışmalar yürüten AIU, 1872 tarihinde Volos Okul Müdürü David Caves'in önerisiyle Alyans okulları idarecilerine çıraklık uygulamasına geçilmesini benimsedi ve Volos'ta uygulanmaya başlandı. İstanbul'da, 1867'de kimsesiz çocuklara çıraklık eğitimi vermeye çalışan Ha-Pe'ula gibi dernekler de AIU'ya katıldı. 1879 yılında AIU'nun Edirne'deki çıraklık programı, Dorşei ha-Haskala adlı bir dernek tarafından yürütülmeye başlandı. İzmir, Manisa, Aydın, Tekirdağ gibi yerlerde de çıraklık projeleri uygulanmaya kondu. İstanbul'da terzilik mesleği Eşkenazi Yahudilerinin elinde olmakla beraber, bazı meslekler Rum ve Ermeniler tarafından yürütülmekte ve Yahudilerin girişi engellenmekteydi. Bu çıraklık projeleri uygulaması sayesinde, Edirne örneğinde olduğu gibi, Yahudi sanatkarların ürünleri nitelik bakımından Türk, Rum ve Ermenilerin ürettiklerinden üstün

172 • ALİ ARSLAN

hale gelmişti. Kız çocukları için de ilk atölye 1882'de Galata'da açılmış ve bu faaliyetler diğer bölgelere yayılmaya başlamıştı. Ancak çalışma imkanlarının azlığı dolayısıyla kızların çırak yetiştirilmesinde önemli bir başarı elde edilememişti.

Yapılan bütün çalışmalara rağmen, borçlar nedeniyle iflas eden Osmanlı Devleti'nde yerel şartların oluşmaması ve 1838'de imzalanan Ticaret Antlaşması'yla ithal malların ülkeyi istila etmesine dayalı olarak üretim sektörünün gelişmemesi yüzünden çıraklık eğitiminde tam bir başarı elde edilememişti.⁸³

VI-YAHUDİLER İÇİN AÇILAN HASTANELER

Muhacir Yahudi sayısının devamlı artması yeni hastanelerin yapılmasını da gerektirmişti. İlk göçlerin hedefi olan Kudüs şehrinde, oldukça erken dönemde özel hastane açıldığını görmekteyiz. Kudüs'ün ilk Yahudi hastanesi Mayer-Rothschild Hastanesi olup, 1854 yılında kurulmuştu.⁸⁴ Bu hastaneyi Albert Cohn, Rothschild'in parasıyla açmıştı. AIU, bu hastanenin düzenli olarak çalışması için yönetimi ile doğrudan ilgelenmişti.⁸⁵

1857 yılında, Alman konsolosluğunun himayesi altındaki Peruşimler, Amerikalı ve Avrupalı Yahudi hayırseverlerin desteği ile Bikkur Holim Hastanesi'ni açmışlardı. Bu hastane, 1864 yılında İngiliz misyonunun yakınlarına, Habad Sokağı'na taşınmıştı. 1891 yılında, yeni şehre taşınmadan önce 36 yatağı olan bu hastanede, hastalar üç gün parasız muayene edilmekte ve düşük fiyatlarla ilaç da temin edilmekteydi.⁸⁶

VII-GÖÇMEN YAHUDİLERE AÇILAN MABEDLER

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslimlerin ihtiyaçları için ibadet-

173 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

hane açmalarında bir engel bulunmamaktaydı. Bir ibadethanenin inşası için ilgili cemaat tarafından Adliye ve Mezahip Nezareti'ne müracaat edilir, Şura-yı Devlet'in de onay vermesinden sonra hükümet tarafından sunulan arzın padişah tarafından da onaylanmasının ardından inşaata başlanırdı. Yalnız ibadethanenin açılacağı yer, ihtiyacı karşılayan bir mabedin olması, arsa üzerinde ihtilafın bulunmaması, inşaat masraflarının cemaate baskı yapılarak zorla temin edilmemesi şartları aranırdı.⁸⁷

Yahudi muhacirlerin Osmanlı topraklarına yerleşmesi ve sayılarının günden güne artması dolayısıyla yeni ibadethanelere ihtiyaç duyulmuştu. Yahudi muhacirlerinden bir kısmının İzmir'e yerleşmeleri üzerine, XX. yüzyılın başlarında yeni bir mahalle olan Karataş'ta büyük bir sinagog inşa edilmişti.⁸⁸

Bulgaristan Prenslığı'nden hicret ederek Osmanlı topraklarına sığınmış olan Yahudilerin bir kısmı, Selanik Vilayeti'ndeki Cuma-ı Balâ'ya yerleşmiş ve orayı vatan edinmişlerdi. Otuz iki hanede 139 kişi olan bu Yahudi cemaatinin bir ibadethaneye ihtiyaçları ortaya çıkmıştı. Cuma-ı Bala kasabasının varoş kısmına yerleşen bu Yahudiler, 1893 yılında, Havra inşasına ruhsat verilmesi için müracaatta bulunmuşlardı. Bu konuda Selanik Vilayeti tarafından tahkikat yapılarak hazırlanan tahrirat ve diğer evraklar havra inşaatına izin verilmesi için Adliye ve Mezahip Nezareti'ne takdim olunmuştu. Bu evraklara ilave olarak, aynı konuda Di-van-ı

Hümayun Kalemî tarafından hazırlanan müzekkere Şura-yı Devlet'e havale edilmişti. Adliye ve Mezahip Nezareti'nin gönderdiği bu konu, Şura-yı Devlet Dahiliye Dairesi'nde, 22 Haziran 1893 tarihinde görüşülmüştü. Kasabanın varoşunda olduğu için havraya ihtiyaç olduğuna kanaat getirilmiş, havra yapılacak arsanın Yude adlı bir kimsenin mülkü olduğu ve havra için bağışlandığı anlaşılmış ve inşaat masraflarının cemaat tarafından karşıla-

174 • ALİ ARSLAN

j>> fU*

H

m

*s.

<^r

.,_,-

% %

"S.

% w

>1£A

**"-\$/

y,s

û

'.?im

W*

"jm

-£cr

m

?JW

\#

1

Guma-i Bâlâ'daki Yahudi havrasının planı (BOA, Y.A, Resim, 66/22, lef 3)

175 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

nacağı tespit edilmişti. İnşaatına izin istenilen havra; on metre uzunluğunda, beş metre genişliğinde ve beş metre yüksekliğinde olacaktı. Burada yapılacak mekteple beraber beş bin sekiz yüz kuruşa mal olacağı tahmin edilen havranın yapılmasında bir sakınca olmadığı hükmüne varılmış, nihai karar için padişaha takdim edilebileceğine karar verilmişti.⁸⁹ Şura-yı Devlet'in bu kararı hükümet tarafından da uygun görülmüş ve sadrazam tarafından, Cuma-i Bala kasabasının varoşuna yerleşen Yahudiler için bir havra inşaatı için izin verilmesini padişaha arz edilmişti.⁹⁰

Osmanlı topraklarına yerleşen Eşkenaz Yahudiler, kendi dil ve gelenekleri içerisinde ibadetlerini yapmak için çareler aramaya başlamışlardı. O dönemde havraların Seferadlar tarafından idare edilmesi dolayısıyla sıkıntılar çeken göçmen Yahudiler, büyükçe evlerde dinî ibadetlerini yapmaya başlamışlardı. Ancak ferdi ibadetler dışındaki dinî faaliyetlerin resmen tanınmış mekanlarda yapılması gerekmektedir. Havra yapma güç ve imkanına sahip olan muhacir Yahudiler, yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere havralar inşa etmekteydiler. Bu imkana sahip olmayan göçmen Yahudiler, fiilen ibadet için kullandıkları evlerin mabed olarak kabul edilmesi için Osmanlı Hükümeti'ne müracaat

etmişlerdi. Bu konuda önemli bir örnek İzmir'de yaşanmıştı. Rusya'dan göç ederek İzmir'in Musevi Mahallesi'ne yerleşen Yahudiler, ibadetlerini gerçekleştirmek için 1898 yılında Mösyö Kramer'in bağışladığı Lofya Sokağı 11 numaralı haneyi ibadet amacıyla kullanmaya başlamışlardı. Ancak bu kanunî değil fiili bir uygulamaydı. Bu meseleyi çözmek için İzmir tüccarlarından Kramer ve Muhacirlerin vekili Sami Körizoğ (?) 1901 tarihinde Şura-yı Dev-let'e müracaat ederek bu evin bir mabed olarak kabul edilmesini istemişlerdi. Bu evdeki mabede izin verilirken, muhacir Yahudiler yine İzmir hahambaşılığına tabî olacak ve mezbahanedен alınan gabele,akçesi, eskiden olduğu gibi hahambaşılığa verilmeye

176 • ALİ ARSLAN

devam edilecekti. Bunun üzerine, Şura-yı Devlet bu konu hakkında Aydın Vilayeti'nden bilgi istemişti. Aydın Vilayeti'nin 18 Şaban 1318 tarihli cevabı, Adliye ve Mezahip Nezareti'nin 6 Zil-kaade 1318 tarihli tezkeresi ile Divan-ı Hümayun Kalemi'nden yazılan derkenar Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nde görüşülmüştü. Ruhsat istenen ev, üçü ufak üçü büyük olarak altı oda bir çamaşırhane ve bir taraçadan oluşmaktaydı. Şura-yı Devlet, İzmir'deki bütün Yahudi ibadethanelerin İzmir Hahamhanesi'nin "idare-i ruhaniyesine bağlı" kalması gerektiğine, ancak Eşkenazi-ler için "icabat ve mecburiyet-i mezhebiyeye binaen ayrıca bir ibadethane ittihazı"nm zaruri olduğuna kanaat getirmişti. Bazı mekanların hususi surette ibadethane olarak kullanılmasına "muvakkaten" müsaade edildiği hakkında uygulamaları emsal kabul eden Şura-yı Devlet, bu mabedin İzmir Hahambaşılığı'na bağlı olmasına, gabele akçesinin ödenmesinin şart olduğuna karar vermişti. Ayrıca, bu evin hiçbir vakit sinagog haline konulmaması ve bu evin "emâkin-i adiyeden" kabul edilmesi ve bu konuda "teminat-ı kaviyye alındıktan sonra" içinde ayin yapılmasına müsaade edilmesi hükme bağlanmıştı.⁹¹ Şura-yı Devlet'in bu kararı, sadrazam tarafından 12 Nisan 1317 tarihli tezkere ile padişaha arz edilmiş ve "Rusya'dan hicret eden Eşkenazi Musevileri için İzmir'de ayrıca bir ibadethane olmadığına" da işaret edilmişti. Padişah II. Abdülhamid de söz konusu olan evin belirlenen şartlar altında Eşkenaziler tarafından ibadethane olarak kullanılmasına izin vermişti.⁹²

İstanbul'a gelerek yerleşen ve "Eşkanaz denilen" Lehistanlı Yahudileri, 1921 yılında mezarlık olarak kullanmak üzere Avusturya vatandaşı Frederik Husrlık'e ait olan Arnavutköy'deki An-barlı Dere Caddesi'nde bulunan arsanın, mezarlık olarak kullanılmasına izin verilmesini Adliye ve

Mezahip Nezareti'nden talep etmişti. Bu mezarlık içerisinde bir de sinagog inşaatına müsaade

177. AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

istenmişti. 12 Nisan 1921 tarihinde bu isteği görüşen Osmanlı Hükümeti, bu arsanın meskenlere yakınlığının tespiti, buraya ölülerin gömülmesinde bir mahzur olup olmadığının İstanbul Şehrameti'nden sorulması ve mezarlık olması istenilen arsanın yerini de gösteren Arnavutköy haritasının hazırlanarak gönderilmesini Dahiliye Nezareti'ne tebliğ etmişti.⁹³ Bu konuyu inceleyen Şehremaneti, ellerinde bölgenin haritası olmadığına işaret ederek, daha önce hazırlanan krokilerden faydalanılması gerektiğini ve mabedin yapılmasına izin verilebileceğini Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti.⁹⁴ Dahiliye Nezareti de yapılan tahkikatların neticesini sadarete bildirmişti.⁹⁵

Osmanlı yönetimi, yeni havraların yapılmasına veya evlerin geçici olarak ibadethane olarak kullanılmasına müsaade etmişti. İbadetlerinde ayrı usulleri kullanan Eşkenazilerin kendi gelenekleri içinde ibadet yapmalarına imkan sağlanmıştı.

VIII-GÖÇMEN YAHUDİLER İÇİN MEZARLIK TEMİNİ

Yahudi göçmenlerin sayısının artması bunlar için yeni mezarlıklar teminini de zaruri kılmıştı. Mesela, 1921 yılında göçmen olarak İstanbul'a gelen ve "Eşkanaz denilen" Lehistanlı Yahudiler, mezarlık olarak kullanmak üzere Avusturya vatandaşı Frederik Husrlik'e ait olan Arnavutköy'deki Anbarlı Dere Cadde-si'nde bulunan arsanın mezarlık olarak kullanılmasına izin veril-meşini Adliye ve Mezahip Nezareti'nden talep etmişti. Adliye Nezareti bu konuyu, 17 Mart 1921 tarihinde hükümet gündemine getirmişti. 12 Nisan 1921 tarihinde bu isteği görüşen Osmanlı Hükümeti, bu arsanın meskenlere yakınlığının tespiti, buraya ölülerin gömülmesinde bir mahzur olup olmadığının İstanbul Şehrameti'nden sorulması ve mezarlık olması istenilen arsanın yerini de gösteren.. Arnavutköy haritasının hazırlanarak gönderil-

178-ALİ ARSLAN

meşi gerektiğine karar vermişti.⁹⁶ Meclis-i Vükela'nın bu kararı üzerine Sadaret gerekli rapor ve haritanın hazırlatılması için Dahiliye Nezareti'nden talepte bulunmuştu.⁹⁷ Bu konuda gerekli işlemlerin yerine getirilmesi, Nazır İzzet Paşa tarafından Şehremaneti'den bildirilmişti.⁹⁸ Bu konuyu inceleyen Şehremaneti, bu talebin 1330 yılında da yapıldığını

ve yerleşim birimlerinden yeterince uzak olan bu arsanın kabristan olarak kullanılmaya müsait olduğuna karar verildiğini belirtmişti. Ancak, bu arsanın dereye meyilli olan kısmının mezarlık sınırlarından hariç tutulması sağlık açısından zaruri görülmüştü. Yeni yapılan incelemelerde de eskiden verilen kararın yerinde olduğuna hükmedilmişti. Şehremaneti, ellerinde bölgenin haritası olmadığına işaret ederek, daha önce hazırlanan krokilerden faydalanılması gerektiğini Dahiliye Nezareti'ne bildirmişti.⁹⁹ Dahiliye Nezareti de yapılan tahkikatların neticesini Sadarete bildirmişti.¹⁰⁰

K-GÖÇMEN YAHUDİLER VE YENİ DİLLERİN ETKİNLİĞİNİN ARTIŞI

Avrupa'dan Yahudilerin İstanbul'a göçmesiyle beraber AIU ve Seferadlann kullandığı Fransızca yanında Almanca da ortaya çıkmıştı. Bunun sebebi, yeni gelenlerin Almanca'nın yoğun olduğu bölgelerden olması yanında Almanların Osmanlı Devleti sınırları dahilinde ticari faaliyetlerinin artması idi. Bu ticarî faaliyetlerde yer alabilmek için Almanca önemli bir vasıta haline gelmişti. Ticaretin "can damarı" olan toplulukların taleplerini karşılamak gerekiyordu. Bundan dolayı kuruluşundan itibaren AIU'nun okullarında eğitim dili' Fransızca olarak kabul edilip uygulanırken, 1890'larda AIU'nun İstanbul'daki belli başlı okullarının müfredat programına, Paris'teki Merkez Komitesi'nin kararıyla, Almanca dersi konulmuştu.¹⁰¹

179 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ X-GÖÇMEN YAHUDİLERİN YAYIN FAALİYETLERİ

Osmanlı Devleti'ndeki göçmen Yahudi sayısının artmasına paralel, bu Yahudiler tarafından yeni gazete ve dergiler de yayınlanmaya başlanmıştı. Mesela, Kudüs'te 1863 tarihinde tbranice olarak HaLevonon (Lübnan) ve HaVatzeleth (Zambak) yayınlanmaya başlanmıştı.¹⁰² Daha sonra yeni yeni gazeteler de Filistin'de yayınlanmaya başlanmıştı. Bunlardan biri, 1909'da yayınlanmakta olan Ha-Zevi gazetesiydi.¹⁰³ Türkçeyi öğrendikten sonra Türkçe basını ve özellikle Tanin gazetesini dikkatle takip eden Ben Gourion, hazırladığı makaleleri Filistin'deki Siyonist yayın organlarına göndermişti.¹⁰⁴ Filistin dışında da göçmen Yahudilerin yoğun olduğu yerlerde gazeteler yayınlanmaya başlanmıştı. Şöyle ki, Siyonistler İstanbul'da El-Judio (Yahudi) ve La Boz (Ses); Selanik'te LaTribuna Libera (Serbest Kürsü) ve El Puevlo (Halk) gibi gazeteleri desteklemişti.¹⁰⁵ Bu yayınlara yenileri eklenmeye devam etmişti. Bazı

yayınlar Yahudi teşkilatları tarafından çıkarılmaktaydı. Mesela Doğu Yahudi Federasyonu La Nation (Ulus) isimli bir yayın organı yayınlamıştı.106

XI-GÖÇMEN YAHUDİLERİN FUHUŞ SEKTÖRÜNDEKİ YERİ VE YAHUDİLER ARASINDA YAŞANAN TARTIŞMALAR

Kırım Harbi sırasında Rus ordularından esir alınan Yahudi asıllı askerler, 1854 yılında İstanbul'a yerleştirilmişti. Bu Yahudilerden bazılarına Yüksekaldırım ve civarındaki sokaklarda genelev açma görevi verilmişti. Bu tarihten itibaren Galata'daki genelevleri ve fuhuş ticaretini Yahudiler kontrol etmeye başlamıştı. Beyoğlu'nda ise bu işi yapanların çoğunluğu, Fransız, Alman, Romen, Rus, Rum ve Ermenilerdi. Galata'daki fuhuş

180 »ALİ ARSLAN

ticaretinde kullanılan kızların çoğunluğu Rusya ve Polonyalı Yahudilerden oluşuyordu. Beyaz köle olarak kullanılan bu Yahudi kızları daha iyi bir hayat, yüksek ücretli iş bulma, evlilik yapma ve hatta Mukaddes Diyar (Filistin)'a gitme hayalleri ile kandırılmaktaydı.

İki yüz civarındaki Yahudi ailesinin geçimlerini bu meslekten sağlaması, Yahudi Seferad ve Eşkenaziler arasında tartışmalara yol açmıştı. Seferad kökenli istanbul cemaati, Osmanlı Devleti'nde doğmuş hiçbir Yahudi kız ve kadınının fahişelik ve genelev patronluğu yapmaması ile övünmekteydi. Çoğunluğu yabancı uyruklu ve kendileri gibi Orta ve Doğu Avrupalı Yahudilerden oluşanların gerçekleştirdikleri fuhuş dolayısı ile Eşkenazi cemaati de eski itibarını kaybettiği için büyük üzüntü duymaktaydı. Bundan dolayı Eşkanazi cemaati, fuhuşla uğraşanların kendilerinin devam ettiği sinagoglara girmelerine engel olmuşlardı. Bunun üzerine, fuhuş sektöründe çalışanlar kendi sinagoglarını kurmuşlardı. Bundan da rahatsız olan Eşkenaziler, bir süre bu sinagogu kapatmayı başarmışlardı. Ancak bir süre sonra Hahambaşı Moşe Levi (1872-1908), fuhuş yapanların devam ettiği sinagogun etrafının yüksek tuğla duvarlarla çevrilerek tecrit edilmesi şartıyla yeniden açılmasına izin verecekti. Bu sefer, Eşkenazi cemaati lideri Dr. Markus, bu kötü unvanı olan sinagogu satın alarak faaliyetlerine son vermek istemiş, ancak başaramamıştı. Bu sinagog, 1915 yılında fuhuş faaliyetlerine son verilene kadar açık kalacaktı.

Genelevlerde çalışanlar Müslüman olmadığı sürece bu konunun Müslümanları ilgilendirmediği anlaşılmaktadır. Başka ülkelerde yapılan ve kendi anlayışına göre bir sakıncası olmayan fahişelik noktasında Osmanlı idarecileri ilgisiz kalırken, onların bu hususta yetkilerini kısıtlayan bir engel de kapitülasyonların yürürlükte olmasıydı. Fuhuş sektöründe çalışanların büyük çoğun-

181 •AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

luğunun Osmanlı vatandaşı olmaması ve kapitülasyonlardan faydalanmaları, dolayısıyla adli alan dahil birçok konuda Osmanlı kanunlarına tabi bulunmamaları, Osmanlı memurlarının müdahalesini engellemekteydi.

Fuhuş sektöründe kullanılan Yahudileri kurtarmak için Yahudi yardım kuruluşları çaba göstermesine rağmen, bu konuda kolay mesafe alınamamıştı. Eşkenaz Cemaati lideri Aron Halevy, 1890'da AIU'ya bir rapor göndermişti. Londra'daki Yahudi Kız ve Kadınları Koruma Cemiyeti (Jewish Association for the Pro-tection of Girls and Women) fuhuş sektöründe mağdur olan Yahudilere yardım etmek için harekete geçmişti. Hahambaşı Haim Naum, bir süre bu fuhuş sektörüne son vermek için uğraşmasına rağmen başarısız olmuştu. Bene Berith Locaları fuhuşu önlemek için ciddi çalışmalar başlatmıştı. Nihayet 1914 yılında, ABD Büyükelçisinin de teşvikleri ile Maliye Nazın Reşat Paşa başkanlığında fuhuşla mücadele için Uluslararası Komite kurulmuştu. Bu komite, Hahambaşı Haim Naum'un fahri başkanlığında, ABD' nin Yahudi asıllı Büyükelçisi Henry Morgenthau ve eşi, İstanbul Eşkenazi Cemaati Lideri Dr. David Markus, Hilfsverein temsilcisi Dr. İsrail Auerbach ve Madam Fucks gibi şahıslardan meydana gelmişti. Fakat bu mücadelede hemen bir başarı elde edilemedi. Çünkü kapitülasyonlar dolayısıyla yabancı uyrukluların pek çok davada konsolosluk mahkemelerini muhatap almaları Osmanlı yönetimini çaresiz bırakıyordu. Nihayet I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları kaldırma çalışmaları sırasında, fuhuşla mücadelede başarı elde etmenin fırsatı doğmuştu. İstanbul Emniyet Amiri Osman Bedri Bey'in etkin çalışmaları ile fuhuş yasaklanmış ve çoğunluğu yabancı olan fahişeler yurtdışına gönderilmişti. Osmanlı vatandaşı olanlar da sürgün edilmişlerdi. Fuhuşu Önleme Uluslararası Komitesi'nin çalışmalarına yardımcı olmak ve Yahudi kızları topluma kazan-

182* ALİ ARSLAN

dırmak için Bene Berith Locaları bir Yahudi Komitesi kurmuştu. Uluslararası Komite'nin kurtardığı Yahudi kızlara, Yahudi Komitesi tarafından bir sığınak ev temin edilecekti.107

XII-GÖÇMEN MÜZİĞİ

YANİ KLEZMERT>EKİ TÜRK ETKİSİ

Doğu Avrupa'dan Amerika ve İsrail'e göç eden Yahudilerin müziğine Klezmer denilmektedir. İsraili sanatçı Yinon Muallem, Klezmer müziğinde "ritimlerin makamlarının Türk müziğine yakın olduğunu, hicaz ve nikriz makamları kullanıldığını" belirtmektedir. Osmanlı Devleti döneminde Balkanları da içerisine alan geniş bir bölgeyi etkileyen "Türk müziğinin kültür havzası"ndan Yahudilerin de etkilenmeleri tabii bir süreçtir. Türk müziğinin etkili olduğu Doğu Avrupa ve Bakanlar'da yaşayan ve daha sonra buradan göç etmiş olan Yahudiler de Türk müziğinden etkilemişlerdir.108

XIII-GÖÇMEN YAHUDİLERİN

SİYASİ ALANDAKİ ETKİLERİ

Sosyalizm'in Türkiye'ye Girişindeki Etkileri

Doğu Avrupa'dan Yahudiler göçerlerken orada etkisinde kaldıkları fikirleri de Osmanlı Devleti'ne getirmişlerdi. Sosyalizmin sendikalar vasıtası ile Türkiye'ye girişi ve etkin bir güce kavuşması Avram Benaroya vasıtası ile olmuştu. Avram Benaroya, Osmanlı Devleti'nde "ilk sol" siyasal örgüt kuran şahsiyet olmuştu.

Avram Liyezer Benaroya, 27 Ağustos 1882'de Vidin'de doğmuş Simcanbar ailesine mensup bir Yahudi idi. Bulgaristan'da sosyalizm ile tanışmış ve benimsemişti. Bulgaristan dahil Doğu Avrupa'da Yahudilerin gün geçtikçe yaşam şartlarının ağırlaş-

183* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ması ve Osmanlı Devleti'nde 11. Meşrutiyetin ilan edilmesi üzerine, Avram Benaroya Selanik'e gelmişti. Bulgaristan'ın Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını ilan ettiği 5 Ekim 1908'den iki hafta önce, Edirne-İskeçe üzerinden pasaportsuz olarak Selanik'e varmıştı. Yahudilerin nüfus ve nüfuz bakımından ağırlığının bulunduğu bu şehir, o dönemde Osmanlı'da parlamenter sisteme geçiş sürecinde ve geçiş sonrasında siyasi faaliyetlerin önemli bir merkezi haline gelmişti. Avram Benaroya da Selanik'te 11. Meşrutiyet'in getirdiği imkanlardan faydalanarak sosyalizmin propagandasını yapmayı hedeflemişti. Avram Benaroya,

Selanik'e gelir gelmez Osmanlı'daki en ciddi ve "örgütlü" sosyalist hareketi başlatmış, Yahudi işçilerin örgütlenmesini sağlamıştı. Musevi Tütün İşçileri Cemiyeti'nin kuruluşunu gerçekleştirmişti. İşçilerin 1 Mayıs kutlamalarına öncülük etmişti. Başlangıçta Bulgar sosyalistlerle beraber hareket eden Avram Benaroya, Bulgar sosyalislerin ayrılıkçı fikir ve davranışları dolayısıyla bunlarla anlaşmazlığa düşmüştü. Avram Benaroya, Osmanlı'daki bütün etnik grupları içine alan faaliyetlere girişmişti. Kurmuş olduğu Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'nda Türk, Yahudi, Rum ve Bulgarlara ait sendikaları bir araya getirmeye çalışmıştı. Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu'na bağlı olarak Selanik merkezli Sosyal Demokrat Amele Fırkası kurulması için Temmuz 1910'da müracaat etmiş ancak bu partinin kurulmasına izin verilmemişti. Avram Benaroya, 1912 yılında smırdışı edilerek Yunanistan'a gönderilmişti. Benaroya, burada Yunan Komünist Partisi'ne katılmış, Selanik'in Balkan Savaşları sonunda Yunanistan'ın eline geçmesi üzerine, Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu Yunan Komünist Partisi'ne bağlanmış ve Avram Benaroya da 1924 yılına kadar federasyonun sekreterliğini yürütmüştür.

Selanik'in Osmanlı Devleti'nde bulunduğu sırada, Avram Benaroya, sadece mahalli bir sosyalist gibi davranmamış, Avru-

184 • ALİ ARSLAN

pa'daki sosyalistlerle de bağlantı kurmuştu. Kurmuş olduğu Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu, Brüksel'deki Sosyalist Enternasyonal tarafından da tanınmış,109 böylece Avram Benaroya'nın başlatığı hareketle kurulan Selanik Sosyalist İşçi Federasyonu sayesinde Osmanlı'daki sosyalist hareket dünya sosyalist hareketinin bir parçası haline gelmişti.

XIV-ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE'IN OSMANLI'DAKİ GÜCÜ

AIU, Osmanlı Devleti'ne Yahudi cemaatinin idaresini elinde tutan Seferadlarla bütünleşme yoluna gitmişti. Osmanlı Devleti'ndeki en etkili Yahudi kurumu olan hahambaşılığında etkin olmayı hedeflemişti. Bu alandaki sembol isim, Paris'te yetiştirilerek İstanbul'a gönderilen Haim Naum idi. Hahamhane'de çalışmaya başlayan Haim Naum, 1908'de Hahamhane Kaymakamlığı'na ve daha sonra ise 1909 tarihinde de hahambaşılığa yükselmişti. Bu sayede AIU kısa bir sürede Osmanlı Yahudilerinin idaresini ele geçirmişti. Böylece AIU gelenekçi Seferad Yahudiliğinin etkin olduğu coğrafyayı idarî olarak kontrol etmeye

başlamıştı. Açılan AIU okulları ile AIU'nun yönlendirdiği eğitim anlayış ve müfredatı sayesinde AIU'nun etkinliği Osmanlı Devleti de gün geçtikçe sağlamlaşmıştı.

Yahudi cemaatine yön veren hahamların yetiştirilmesine önem veren AIU, Haham Okulu'nu da kendi hedefi istikametinde örgütlemişti. Daha önce Edirne'de bulunan Haham Okulu İstanbul/Haliç civarında bulunan Hasköy'e taşınarak 10 1895 yılında faaliyete başlamıştı. 11 İstanbul'a dönen Haim Naum da bu okulda 1898 yılında öğretmenlik yapmaya başlamıştı. Böylece İstanbul başta olmak üzere Osmanlı Yahudilerinin batılılaşmasında yeni bir döneme girilmişti. 112 Yalnız bu okul için resmi izin alın-

185-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ması 1902 yılında Haim Naum'un çalışmaları sayesinde mümkün olmuştu. 113

Gelenekçi-Avrupacı tartışması, haham okulunun açılması ile İstanbul Yahudileri arasında yeni bir boyut kazanmıştı. Bu defa haham okulunda Türkçe derslerinin verilmesi gelenekçi Yahudiler tarafından tepki ile karşılanmıştı. 114 Bunlara ilâve olarak, hahambaşı ve yandaşları haham okulunun günden güne gelişmesinin önüne geçmek için entrikalar yapmaya başlamışlardı. Bunun üzerine Haim Naum ve Alyans teşkilatına mensup arkadaşları, haham okulunun Boğazın Asya kıyısına taşınması için hazırlıklara girişmişlerdi. Ancak, hahambaşı yeni taşınılacak yerin Osmanlı şehzadelerinden birine ait olan ormana yakınlığını ileri sürerek Maarif Nezareti'nden taşınmadan önce izin alınmasını önermişti. Okulların bir yerden diğer yere taşınması için izin alınma zorun-luğu vardı. Fakat, Haim Naum, "taşınma nedeninin açıklanmasının işi çıkmaza sokmaktan başka bir işe yaramayacağı" kanaatin-deydi. Sonunda hahambaşımın isteği doğrultusunda taşınma için yapılacak başvuru yönetmeliğe uygun olarak hazırlanmıştı. Bu evrak Hahambaşılık Kapu Kahyası tarafından Maarif Nezareti'ne götürülmüştü. Ancak Haim Naum, Bay Danon'u da yanına alarak işlerin bir an önce bitmesi için dostlarından ricada bulunmak üzere Maarif Nezareti'ne gitmişti. 115

Nihayet haham okulu Kuzguncuk'taki tepenin tam üzerine taşınmıştı. Haim Naum haham okulunda 1906 yılında dersler vermeye devam ediyordu. 116 Böylece haham okulu o dönemki İstanbul'da yaşanan tartışmalardan uzak bir, şekilde eğitim çalışmaları yapmaya başlamıştı. Alyans teşkilatının doğrudan kontrolünde olmayan haham okulunda esas

itibariyle Alyans'ın istediği istikamette yeni hahamlar yetişmeye başlamıştı.

Yahudilerin kurtuluşu ve buldukları ülkeyle bütünleşme-

186« ALİ ARSLAN

leri ideolojisini savunan AIU, anti-Siyonist bir güç görünümünde idi. Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kuruluşunu onaylayan 1897 Basel Kongresi, AIU tarafından tepki ile karşılanmış, Filistin'de yapılmakta olan çalışmaları baltalamakla suçlanmıştı. AIU'nun Türkiye Komitesi Başkanı İsaac Fernandez, "Dr. Herzl'in başını çektiği harekette Türkiye'deki İsraililerin çıkarlarına, AIU'nun yaptıklarına ve Filistin'in sömürgeleştirilmesine ters düşen başka bir şey yoktur" demişti.117

1912 yılında, Balkan Savaşı sırasında Bulgarların İstanbul'a doğru yürümeleri üzerine, Fransız Büyükelçiliğinden bir Fransız gemisinin Hasköy-Balat arasında demirlemesini isteyen Hahambaşı Naum, Fransız Elçiliğinden tehlikeli bir durum olduğunun haber verilmesi halinde İstanbul'daki Yahudi okullarının geçici olarak kapatılması kararını vermeyi tasarlamıştı.118 Fransa ile olan iyi ilişkiler yanında hahambaşı İttihatçılarla da iyi ilişkiler kurmuştu. Bundan dolayı Birinci Dünya Savaşı başladığında Osmanlı Hükümeti Fransız koruması altındaki okulları kapattığı halde, Hahambaşı Haim Naum'un isteği üzerine Alyans okulları kapatılmamıştı.119

Alyans teşkilatı, özellikle açtığı okullar sayesinde yerli-yabancı Yahudilerin eğitiminde büyük role sahipti. Mesela, Bene Berit örgütüne göre İstanbul'daki zengin Yahudilerin yüzde 60'ı AIU okullarından mezun olmuşlardı.120 I. Dünya Savaşı sonunda, İngiliz liderliğindeki İtilaf devletlerinin İstanbul'u işgal etmesi üzerine Alyans'ın etkisi azalacak, Siyonistlerin etkisi zirveye çıkacaktı.

XV-SİYONİSTLERİN OSMANLI DEVLETİNDE ÖRGÜTLENMESİ

Osmanlı Devleti'ndeki Siyonist taraftarlarının gücü ile Siyo-

187. AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

nistlerin kurduğu örgütlerin sayısı arasında ciddi bir fark vardı. O dönemde Osmanlı Devleti'nde Siyonizme taraftar gözükmek faydalı bir tavır değildi. Mesela, Dünya Siyonist Teşkilatı'nın kuruluşunu onaylayan 1897 Basel Kongresi, İstanbul'daki hahamhane tarafından kınanmıştı. Fakat hahamhanenin de bu davranışı ve Osmanlı Devleti'ndeki Yahudi ileri gelenlerinin Siyonizme muhalefetleri Osmanlı yöneticileri ile

ilişkileri açısından uygun bir tavidir. Amaçları Osmanlı Devleti'ne bağlı gözükerek onun "korumasından yararlanmaktı."12 *

Dorşei Leşdn Sion (Sion Dili Dostları) Derneği

1890 tarihinde, İstanbul'da Eşkanazi ve Seferadlar tarafından kurulan bir dernekti. Yahudilerin yaşadıkları ülkede din ve kültürlerini kaybetmeden diğer insanlarla birlikte yaşamalarına hizmet amacıyla kurulmuştu. Bu amaçla okul ve kütüphaneler de kurmuşlardı.122

Siyonist işçi Akımı

David Ben Gourion Selanik'te bulunduğu sırada Siyonist İşçi Akımı Po'alei Zion'un bir kolunu Selanik'te kurmak istemişti. Bunda başarısız olmuştu.123

İngiliz-Filistin Şirketi

1898'de Basel'de toplanan İkinci Siyonist Kongresi'nde bir banka kurulması kararlaştırılmış ve Londra'da bir anonim şirket olarak 2 milyon sterlin sermaye temin edilmişti. Bu banka, Yahudi Müstemleke Vakfı Şirketi (Jewish Colonial Trust Ltd/judische Colonialbank) adıyla 20 Mart 1899 yılında resmen açılmış ve fa-

188* ALİ ARSLAN

aliyete başlamıştı. Bu banka 27 Şubat 1902'de sermayesi 100.000 sterlin olan İngiliz-Filistin Şirketi (Anglo-Palestine Company Ltd)'ni kurmuştu. Bu şirket kısa süre sonra kuruluş hedefi istikametinde Filistin'de faaliyete başlamıştı. Yafa (21 Temmuz 1903), Hayfa, Kudüs, Hebron, Safed, Tiberyas, Beyrut (1906) ve Gazze'de şubeler açarak Yahudi kolonizatörlerin her türlü toprak alım-satımıyla ilgilenmeye yönelmişti. İlk olarak Ya-fa'da açılan şube daha sonra Filistin'de merkez şube olarak faaliyet göstermeye başlamıştı.124

Kudüs'ü yöneten mutasarrıflar, kurulan bu Siyonist şirketle ilişki kurmaktan çekinmemişti. Mesela, Osman Kazım Bey (1897-1904), mutasarrıflığın bazı sosyal hizmetlerini karşılamak için İngiliz-Filistin Şirketi'nden borç almıştı. II. Abdülhamid, bunu haber alınca Kazım Bey'i Halep'e tayin etmişti. Onun yerine gelen Mutasarrıf Ahmed Reşid Bey (1904-1905) de mutasarrıflığının vergi açılımı kapatmak için yine İngiliz-Filistin Şirketi'nden borç aldığı için görevinden alınmıştı.125

Filistin Toprak Geliştirme Şirketi

1905 yılında, Palestine Land Development Company adıyla Dünya Siyonist Örgütü'nce kurulan bu şirket, İngiliz-Filistin Şirketi ile beraber

çalışmakta ve göçmen Yahudilere temin edilen toprakların iyi bir şekilde işlenmesini sağlamaya çalışmaktaydı.126

Filistin Bürosu

1908 Dünya Siyonist Örgütü'nce gelişmeleri daha iyi takip etmek ve irtibatı sağlamak amacıyla Yafa'da kurulmuştur. Başında D/E Ruppın bulunmaktaydı.127

189 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Siyonistlerin Dolaylı Örgütlenmesi ve İstanbul'da

Anglo Levanten Bankacılık Şirketi ve Siyonist

İrtibat Bürosu'nun Kuruluşları

Dünya Siyonist Teşkilatı Başkanı VVolfsohn, 25 Ekim 1907 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve Osmanlı Hükümeti'ne sunmuş olduğu plan ile 50.000 Yahudi ailesinin Kudüs dışındaki Filistin topraklarına yerleşme izni karşılığında 2 milyon sterlini Osmanlı Hükümeti'ne vermeyi teklif etmişti. Fakat Osmanlı Hükümeti bu miktarı az bulmuştu. Bu görüşmeler neticesinde, Osmanlı yönetimi iyi niyet göstergesi olarak Siyonistlere İstanbul'da bir banka kurma hakkı tanımıştı. Bu sayede Siyonistler İstanbul'da Anglo-Levantine Banking Company (İngiliz-Lövanten Bankacılık Anonim Şirketi) kurmayı başarmışlardı. Başına da Beyrut'taki İngiliz-Filistin Bankası Müdürü Viktor Jacopson getirilmişti. Siyonistler jacopson'ı Osmanlı başkentindeki elçileri olarak görecektirdi.128 Siyonistler gizli olarak yürüttükleri çalışmaların II. Meşrutiyet'in ilanından birkaç ay sonra Siyonist İrtibat Bürosu'nu oluşturarak açığa çıkarmışlar ve böylece İstanbul'da ilk resmi örgütlerine kavuşmuşlardı.129 Jacobson'ın İstanbul'a gelmesinden sonra, Siyonistler fikri propoganda için İbranice La Mevaser ve Fransızca Le Jeune Turc gazetelerini çıkarmaya başlamışlardı. Ayrıca Ladino olarak yayınlanan el Judio ve Fransızca olarak yayınlanan L'Au-rore gazetelerini de yaptıkları yardımlarla kendi saflarına çekmişlerdi.130 Dr. Jacobson, Celal Nuri ile anlaşarak Le-Jeune Türkün Siyonistler lehine yayın yaptığı takdirde bu gazeteyi maddi olarak destekleyeceğini taahhüt etmişti.131

1909 tarihinden itibaren Siyonizm önce İstanbul'da, daha sonra 1912 yılına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalan Selanik ve diğer büyük Seferad Yahudilerinin merkezlerinde kök salmaya başladı. Bu akım öncelikle göçmen Yahudiler üzerinde etkili ol-

du ama yedi Yahudiler üzerinde de etkili olmuştu. Seferadlarm ağırlığı olmakla beraber Osmanlı Devleti'ne göçen ve diğer Yahudilerle eşit haklara sahip olan Eşkenazilerin Seferad ağırlıklı bir cemaat otoritesi tarafından yönetilmesi çok zordu.132

Makabi Kulübü

Jimnastik spor kulübü özellikle Eşkanazi Yahudiler arasında Siyonizm davasının yayılması için bir zemin oluşturmuştu. Alyans'ın istanbul Bölge Komitesi Başkanı İzak Fernandez'in 1911 yılında Paris'e bildirdiğine göre, İstanbul'daki Yahudi gençlerin yüzde doksanı Siyonist olmuştu. Makabi kulübünün onur üyesi plan Alyans'ın istanbul'daki en önemli temsilcisi olan Hahambaşı Haim Naum, bu gelişmeler dolayısı ile Makabi kulübünden istifa etmişti.133 I. Dünya Savaşı öncesinde Maka-bi'nin üye sayısı 2000'e ulaşmıştı. Makabi kulübü Hasköy'de Bene Yisrael gibi Siyonist derneklerin kurulmasını sağlamış ve bu dernek Alyans okullarına karşı planlı saldırılar başlatmıştı.134 Alyans da buna karşılık "Amicale" adlı yan bir gençlik kuruluşu meydana getirmişti.135

Genç Yahudiler Derneği

1909'da faaliyette olan bu dernekte filozof Rıza Tevfik, Siyonistleri destekleyen bir konuşma yapmıştı.136

Agudat Cremieux

1910 yılında, istanbul Alyans Okulları Mezunları Derneği kurulması için çalışmalar tamamlanmıştı. Fakat bu dernek Siyonistler tarafından tepki ile karşılanmış ve kendi taraftan olan Al-

191 -AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

yans okulları mezunlarıyla Agudat Cremieux adı ile bir örgütlenmeye gitmişlerdi. Siyonistler bu örgüte Filistin'de Mikve Yisrael Ziraat Okulu'nun kurucusu ve Alyans'ın en tanınan başkanının adını vermişlerdi. Bu sayede Alyans'ın sonraki politikalarının Fransızlaştığı vurgulamak istemişlerdi.137

Doğu Siyonist Federasyonu (FSO)'nun Kurulması

I. Dünya Savaşı'nın sona erdiren Mondros Ateşkes Anlaşmasının imzalandığı günün ertesinde, hahambaşının İstanbul'da yokluğundan yararlanan Siyonistler, Ulusal Yahudi Konseyi'ni kurmuşlardı. Daha sonra İtilaf devletlerinin İstanbul'u kontrolleri altına almaları üzerine, 1919 yılında Doğu Siyonist Federasyonu'nun kurulması sağlanmış ve Siyonistler açıkça harekete geçmişlerdi. Siyonistlerin hedef aldıkları, çoğunluğunun işçi olduğu Rus göçmenleri idi. Osmanlı Devleti'nde

FSO'ya bağlı 4000 Siyonist bulunmaktaydı. Ancak Osmanlı Devleti'ndeki Siyonistlerin Londra'daki Evrensel Siyonist Organizasyonu ile bağları çok zayıftı. İstanbul'daki Hit'ahdut ile Makkabi Jimnastik Derneği gibi bazı Siyonist kuruluşlar da FSO'nun yetkilerini bile tanımıyordu. Siyonizm bu dönemde Yahudiler arasında yerleşmiş ve kurumsallaşmıştı. Daha sonra Tel-Aviv valisi olan Siyonist liderlerden Mei Dizengoff, "Burada (İstanbul'da) birçok Siyonist var ve İstanbul Yahudilerinin büyük çoğunluğu kendilerine Siyonist diyorlar, fakat burada Siyonizm yoktur" demiştir.¹³⁸ Kısacası, I. Dünya Savaşı sonunda, Evrensel Siyonist Organizasyonu'na resmen bağlı olmasalar bile İstanbul ve dolayısıyla Türkiye'deki Yahudilerin büyük çoğunluğunun Siyonist ideali benimsedikleri görülmektedir.

İstanbul'daki Siyonistlerin güçlenmesi etkisini diğer Yahudi kurumları üzerinde de göstermişti. Mesela, Siyonistlerin çalışma tarzına soğuk yaklaşan AIU'nun tavrının değişmesini de sağla-

192 «ALİ ARSLAN

mıştı. Şöyle ki, İtilaf devletlerinin 1918 sonunda İstanbul'u işgali üzerine, İngiltere'nin desteğindeki Siyonistler, Alyans ve taraftarı Hahambaşı Naum'a karşı harekete geçmişlerdi. Siyonist Yahudilerin İstanbul'daki esas gücü elinde tutan İngiliz desteği ile Alyans okullarının kapatılmasından korkan İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği, yeni şartlara uyum sağlanmasını ve okullarda İbra-niceye daha geniş yer verilmesini Alyans'tan istemişti.¹³⁹

Osmanlı dönemdeki en etkin Siyonistler Eşkanezi kökenliydi. Bu akıma paralel olarak, Dünya Siyonist Orgütü'nün resmi temsilcileri de 1919 yılına kadar Eşkanazi kökenliydi. 1919 yılında bu gelenek bozulmuş, Bulgaristan Yahudilerinden ve Sefe-rad kökenli İsrail Caleb, Dünya Siyonist Orgütü'nün Türkiye temsilciliğine atanmıştı.^{H0}

Bu Federasyon'un 1920-1921 yıllarındaki üye sayısı, 70.000 Yahudi'nin yaşadığı İstanbul'da 4000-5000'e ulaşmıştı. Bu federasyona, İstanbul'dan 18 ve taşradan 10 olmak üzere 28 Yahudi örgütü üyeydi. Yahudi Federasyonu'nun La Nation (Ulus) isimli bir de yayın organı mevcuttu. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla beraber bu federasyon dağılmıştı.¹⁴¹

Filistin Bürosu

İstanbul'un İtilaf devletleri tarafından işgal altında tutulduğu 1920'de, İstanbul'da kurulmuştu. Bu dönemde Filistin'e göç e-den Yahudiler için

önemli bir köprübaşı olan İstanbul'da, bu göçmenlere yardım etmek için kurulmuştu. Bunlar genellikle Be-sarabya ve Romanya üzerinden geçerek İstanbul'a gelen ve burada Filistin için vize bekleyen Ukraynalılardan oluşmaktaydı. Türkiye dışındaki Siyonist örgütlerle işbirliği halinde çalışan Filistin Bürosu, Haziran 1920-Haziran 1921 arasında 4200 göçme-

193 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ne yardımıda bulunmuştu. Bu Filistin Bürosu, 1935 yılına kadar faaliyette bulunmuştu. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin bu büroyu kapatması ile Türkiye Yahudileri'nin Filistin ile irtibatı "resmi" olarak kesilmişti.142

Türkiye'de Faaliyet Gösteren Göçmen Siyonist Önderler

David Ben Gourion: İsrail'in Kurucu Başkanı

1886 yılında, Rus işgalindeki Polonya'da, Plonsk'da doğan David Grin, daha sonra David Ben Gourion (aslanın oğlu). Se-lanik'e gelen Ben Gourion, burada Türkçe öğrenmişti. Yahudiler arasında siyonizmin yayılması için çalışmıştı. Yahudilerin siyasi alanda iyi temsil edemediğine inandığı için Osmanlı vatandaşlığına geçerek Osmanlı Mebusan Meclisi'ne girmek istemişti. İttihat ve Terakki'nin desteklediği Yahudi aday Emmanuel Karasu'ya karşı faaliyet göstermiş ve Yahudilerin Makabi Kulübü'de onun aleyhinde konuşmalar yapmıştı. Bir yıl Selanik'te kalan Ben Gourion, daha etkili olabilmek için 1911 yılında İstanbul'a geçmişti. Türkçeyi öğrendikten sonra Türkçe basını ve özellikle Tanin gazetesini dikkatle takip eden Ben Gourion, hazırladığı makaleleri Filistin'deki Siyonist yayın organlarına göndermişti.

1912 yılında, İstanbul Darülfünunu Hukuk Fakültesi'ne kayıt olmuştu. Balkan Savaşları sırasında, Darülfünun'da öğretimin aksadığı dönemde Filistin'e gitmişti. 1914 yılı dönem sonunda yine Filistin'e gitmişti. Bu arada I. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Yahudilerin büyük çoğunluğunun Rus vatandaşı olması dolayısıyla sınır dışı edilmeleri kararlaştırılmıştı. Bunu engellemek için Ben Gourion ve Ben Zvi'nin başını çektiği Rusya vatandaşı Yahudiler, Kudüs Hahambaşı'nın evinde toplanarak Osmanlı vatan-

r

194.ALİARSLAN

daşığma geçmeyi ve gönüllü olarak savaşa katılmayı teklif etmişlerdi. Bu teklif kabul görmüş ve oluşturulan Yahudi Bölüğü el konulan bir Rus kilisesi bahçesinde talime başlamıştı. Ancak bu icraat Suriye Valisi Cemal

Paşa tarafından dağıtılmıştı. Ben Go-urion ve Ben Zvi bu karar iptal ettirmek için uğraşmalarına ve Cemal Paşa'ya müracaat etmelerine rağmen başarısız olmuşlardı. Ben Gourion Osmanlı topraklarından çıkarılarak İngiltere'nin elindeki İskenderiye'ye gönderilmişti.143

Izak Ben Zvi: İsrail'in Gelecekteki Cumhurbaşkanı

Ben Zvi, Selanik'ten siyasi alanda daha etkili olabilmek için, Ben Gourion'la birlikte 1911 yılında İstanbul'a geçmişti.

I. Dünya Savaşının başlaması ve Yahudilerin büyük çoğunluğunun Rus vatandaşı olması dolayısıyla sınır dışı edilmeleri kararlaştırılmıştı. Bunu engellemek için Ben Zvi, Ben Gourion ile beraber Kudüs Hahambaşı'nın evindeki toplantıya katılmış, Osmanlı vatandaşlığına geçmeye ve gönüllü olarak savaşa katılmaya destek vermişti. Bu teklif üzerine oluşturulan Yahudi Bölüğü talime başlamıştı. Ancak bu icraatı Suriye Valisi Cemal Paşa tarafından kabul edilmemiş, Ben Zvi de Ben Gourion gibi Osmanlı topraklarından çıkarılarak İngiltere'nin elindeki İskenderiye'ye gönderilmişti. 144

XVI-İŞGAL DÖNEMİNDE YAHUDİ GÖÇÜNE BAKIŞ

Yahudilerin göçü konusunda uzun süre büyük baskı altında kalan Türkler, bu baskıdan I. Dünya Savaşı sonlarına doğru kurtulmuşlardı. Zira, 9 Aralık 1917 tarihinde Kudüs'ün o dönemki dünyanın en güçlü devleti olan İngiltere tarafından işgal edilmesi, I. Dünya Savaşı'ndaki çatışmayı sona erdiren 30 Ekim 1918

195 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

tarihli Mondros Ateşkes Anlaşması ve İngilizlerin Filistin'i fiili olarak yönetmeye başlamaları ile yeni bir döneme girilmişti. Yahudiler için artık Filistin'de iskan etmenin önündeki Osmanlı engeli kalkmış ve Siyonistleri destekleyen İngiltere bütün kapıları onlara açmıştı. Bu gelişme, Siyonizme taraftar olduğu halde bunu ifade edemeyen Türkiye'dekiler dahil Yahudiler arasında büyük mutluluğa yol açmıştı. İzmir'de yayınlanan LaBoz de İzmir gazetesi 5 Aralık 1918 tarihili nüshasında "Çaresizlikle beklediğimiz Tanrı'nın sevgili kulları ve Mesih geldi... adı Wilson ve Tan-rı'nın gönderdiği meleklerinin adları ise Lloyd George ve Cle-menceau. Demir yumruğu ile ışığın ve özgürlüğün tüm düşmanlarım yıkıyor. Güçlüleri alçaltıyor ve zayıfları yükseltiyor. Mesih değil mi o? Tanrı'nın gönderdiği o değil mi?"145 ifadeleri ile Ya- ' hudilerin o anki mutluluklarını yansıtıyordu. Zafer havası ile o kadar ileri gidiyor ki, İngiltere'nin emperyalistlerin en büyüğü olduğu bile nazır-ı dikkatten kaçırılıyordu. Bu

kayıtlar, Siyonist Yahudilerin İngiltere ile işbirliğini dinsel motiflerle anlatan güzel ifadelerdir.

I. Dünya Savaşı sonunda İstanbul ve boğazları da işgal altında tutan İngilizlerin önderliğindeki İtilaf devletleri, İstanbul'un Filistin'e göç etmek isteyen Yahudiler için bir üs olarak kullanılmasına müsaade etmişti. Siyonistlere bu imkanları sağlamakla kalmayan İngilizler, İstanbul Hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunarak, Osmanlı Hükümeti kontrolünde bulunan bazı mekanların Siyonistlerin geçici olarak ikamet etmeleri için tahsis edilmesini de istemişlerdi. Bu konuda güzel örneklerden birisi, Haziran 1922 tarihinde yaşanmıştı. Rusya'dan Filistin'e geçen "Siyonist muhacirleri için istirahat Karargahı olarak" kullanılmak üzere, İstanbul Boğazı Mülga Mevki-i Mustahkemliği'ne ait Keçilik Kışlası'nın münasip bir ücret karşılığında tahsis edilmesi İngiliz Askeri Mümessili tarafından talep edilmişti. Bu talebe doğrudan

7

196 «ALİ ARSLAN

cevap veremeyen Harbiye Nezareti, konuyu Osmanlı Hükümeti'nin karara bağlamasını istemişti. İngilizlerin bu isteği, 14 Haziran 1922 tarihinde Osmanlı Hükümeti tarafından görüşülmüş ve Siyonistlerin Keçilik Kışlası'nda ikametlerinin "mahzurdan salim olmayacağı" gerekçesiyle reddedilmişti. Osmanlı Hükümeti, Harbiye Nezareti'nin bu konuda bir "cevab-ı münasib" vermesini ve Hariciye Nezareti'nin de bu hususta geçerli bir "mania" bulmasını istemişti. Ayrıca bu kararın Dahiliye ve Maliye Nezaretlerine de bildirilmesi kararlaştırılmıştı.146

Osmanlı Hükümeti nin red kararma rağmen, Siyonistler tarafından Filistin'e Yahudi göçünün istanbul üzerinden gerçekleştirilmesi dolayısıyla, bu göçmenlerin geçici,olarak barınmaları için ihtiyaç duyulan mekanın temin edilmemesi üzerine sıkıntılar meydana gelmekteydi. Ortaya çıkan bu probleme Osmanlı yöneticileri de çareler aramaktaydı. Şöyle ki; Ağustos 1922'de, Rusya ve Polonya Yahudileri, Rusya'nın Karadeniz kıyısında bulunan Dokular ile Bulaşık limanlarından gelip Anadolu Kavağı Tehaffüzhanesi'nde sağlık kontrolünden geçirilerek Filistin'e gitmek üzere serbest bırakılmakta ve onlar da istanbul'a gelmekteydiler. Siyonist teşkilatınca Filistin'e gitmeleri kararlaştırılan bu Yahudilerin şehir dahilinde ikamet ederek burada kalma sürelerini uzatmalarının, Sıhhiye Nezareti tarafından mahzurlu olduğu kanaatine varılmıştı. Sıhhiye Nezareti, göçmen Yahudileri İstanbul şehrine

sokmadan gidecekleri yöne hareket etmelerini sağlamak için yüz elli kişinin barınmasına yetecek bir mahallin Rumeli Kavağı'ndaki kışlalardan temin edilebileceğini düşünmüş ve bunu Harbiye Nezareti'nden de sormuştu. Harbiye Nezareti de bu konudaki görüşünü 16 Ağustos 1922 tarihinde bildirmişti. 20 Ağustos 1922'de toplanan Osmanlı Hükümeti, göçmen Yahudiler için bir mahallin muvakkah-, ten tahsisi hususunu münasip görmemiş ve "Siyonistlerin bura-

197 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

da temdid-i ikametlerinin mahzurdan salim olamayacağına" karar vermişti. Osmanlı Hükümeti, bu konuda önceden verilen karara da atıf yaparak, Siyonistlere geçici olarak bile Osmanlı Hükümeti tarafından ikametgah tahsis edilmesini kabul etmemişti. Ayrıca, böyle bir teşebbüse meydan verilmemesi için tedbir alınması da Harbiye Nezareti'nden istenmişti.147

İngiltere liderliğindeki İtilaf devletlerinin işgali altında olan İstanbul'daki Osmanlı Yönetimi, İstanbul'un Filistin'e Yahudi göçü için bir üs olarak kullanılmasını engelleyememiş, ancak bu göçmenlere yardımcı olmak üzere geçici olarak ikamet temin edilmesine dahi yardımcı olmamıştı.

XVII-İŞGAL DÖNEMİNDE SİYONİST YAHUDİLERİ

I. Dünya Savaşı sonrasında, İngiltere'nin himayesinde Yahudilerin Filistin'e serbestçe yerleşmeye başlamaları dinsel olarak Yahudilerin hayallerini gerçekleştirdiği için bir zafer havası meydana gelmişti. Filistin konusunda, Osmanlı yöneticilerinin karşı tavrı dolayısıyla sessiz kalmak zorunda kalan Yahudiler artık bu engelden kurtulmuşlardı. Artık Filistin'e Yahudilerin yerleşmesi ülke topraklarının kaybına yol açacağı ve vatan toprağının başkalarına teslim edileceği meselesi İstanbul veya Ankara yönetimlerini ilgilendirmiyordu.

Bu, Türkiye'deki Yahudilerin tavrına da yansımıştı. İstanbul'daki Yahudiler Filistin konusunda çalışmalarını bir federasyon tarzında örgütlenme ile devam ettirirken, Yunan işgali altındaki İzmir'de de Siyonistler aynı tavrı göstermekteydiler. İzmir'de Yunan, Ermeni ve Siyonist bayrakları yanyana dalgalanmaktaydı. Siyonist gazeteler coşkulu bir şekilde "Yahudi Devleti" başlıkları ile yayınlanmaktaydı. LaBoz de İzmir gazetesi, 29 Ma-

yıs 1919'da "Yahudi ulusunun bağımsızlıktan yoksun kaldığı 1850 yıldan sonra İngiltere'nin himayesi altında bir Yahudi Devleti doğdu... Filistin'i dünya uygarlığına ve kültürüne örnek olacak bir ülke haline getirmek için çaba sarf etmek gerekecek" diye yazıyordu. Artık hergün Yahudilerin Filistin idealini besleyen şiirler yayınlanarak Yahudilerin Filistin'de toplanmasına çalışılıyordu. 29 Mayıs 1919 tarihindeki LaBoz de İzmir gazetesinde şu şiir yayınlanmıştı:

Her Zaman Filistin'de kalacağım İsrail'in adını yüceltmek için Tüm
gücümü koyacağım Şevkle çalışacağım
Kudüs cevap verdi: Bağıma gel ve sevin Ben de istiyorum ki: Beni asla
terk etmeyin Ve toprağımı Çiçek ve güllerle süsleyin

Gelip güzel Filistin'i görelim

Güle benzeyen

Süt ve bal ülkesini

Havası tertemiz, güzelliği ışıltılı.148

İzmir'deki bu Siyonist hava Yunanlıların da lehineydi. Yahudilerin İzmir'den Filistin'e göçmeleri de Yunanların lehine bir gelişmeydi. Sevr Antlaşması ile İzmir'in ilhakı için fırsat yakalayan ancak nüfus olarak azınlıkta olan Rumların sayısını arttırmaya çalışan Yunan yönetiminin Yahudileri de gönderme politikası mantıklı bir davranıştır.

199* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ XVIII~OSMANLI DEVLETİ SONRASINDA TÜRKİYE'DEKİ YAHUDİLER

28 Aralık 1917'de, Albay Ronald Storrs, Kudüs Askeri Valiliği'ne getirilmişti. Siyonist lider Haim Weizmann ile Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal arasında, 1919 tarihinde Londra'da yapılan bir anlaşma ile, Şerif Hüseyin'e verilen Birleşik Arap Devleti'nin kurulması karşılığında Yahudi Milli Yurdu kurulması kararlaştırılmıştı. Faysal'ın Filistin'den vazgeçmesine rağmen İngiltere ve Fransa Osmanlı'dan kalan toprakları kendi aralarında paylaşmışlardı. İngiltere ile müttefikleri arasında Nisan 1920'de yapılan San Remo Konferansı'nda Filistin İngiltere'ye bırakılmıştı. İngiltere, Filistin'i Sömürgeler Bakanlığı tarafından yönetmeye başlamış ve Filistin Yüksek Komiserliği'ne de Londra'daki Siyonistlerin destekçisi Yahudi asıllı Herbert Samuel atanmıştı. Resmi dil olarak da İngilizce, Arapça ve İbranice beraber kullanılmaya başlanmıştı. Bu süreçte Yahudi Milli Yurdu kurulması için çalışmalar da hızlandırılmıştı. İngiltere'nin Filistin'i işgaliyle beraber Haim Weizmann başkanlığındaki Siyonist

Komasyon faaliyet merkezi olarak Kudüs'ü seçmişti. Siyonist Komasyon, 1919'da eski Filistin Bürosu ile birleşmiş ve 1921'de Siyonist İcra Kurulu haline dönüştürülmüştü. Bu kurul Yahudilerin özerk hükümeti olarak faaliyet göstermeye başlamıştı. 1919-1923 arasında Rusya ve Polonya'dan 35.000 Yahudi Filistin'e göç etmişti.149

Türkiye'deki Yahudileri en fazla etkileyen olay, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile çizilen sınırlar haricinde kalan Filistin'e İngilizlerin sahip olmalarıydı ve bütün dünyadaki Yahudiler gibi Türkiye'deki Yahudileri de etkilemişti. İngiltere'nin mandası altındaki Filistin'e artık Yahudilerin yerleşmesi için ciddi bir engel kalmamıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra da "Siyonizm

200 • ALİ ARSLAN

gizli bir biçimde işlenmiştir". Yahudi halk arasında Siyonist idealler kabul görmüş ve yerleşmişti. İsrail'in kuruluşundan hemen sonra, Türkiye'den İsrail'e göç eden Türkiye Yahudilerinin büyük çoğunluğunu bu halk kitleleri meydana getiriyordu. Türkiye'den Filistin'e yerleştirilen Seferadlarm, Araplar ile Avrupa'dan Filistin'e göç eden ve Siyonistlerin en ateşli taraftan olan Eşkena-ziler arasında bir köprü olabileceğini düşünenler de mevcuttu.150

Cumhuriyet döneminde, Siyonizm yeraltına çekilmesi için zorlanmış ve kamuoyu gündeminden düşmüştü.151 Ancak 1920'de Filistin'e göçen Yahudilere yardım amacıyla İstanbul'da kurulan Filistin Bürosu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin 1935'te kapanmasına kadar faaliyetlerine devam etmişti. Bu büronun kapanması ile Türkiye Yahudileri'nin Filistin ile "resmi" irtibatı kesilmişti152. İngiliz sömürgesi altındaki Filistin'de İsrail Dev-leti'nin yükselmeye başladığı dönemde, Avrupa'dan Türkiye'ye gelerek Filistin dışındaki yerlerde yaşamaya başlayan Yahudiler, Filistin'e hareket ettikleri gibi, Seferad kökenli Yahudiler de aynı tavrı ortaya koymaya başlamışlardı. 1946-1948 yıllarında Türkiye'den Filistin'e göçte bir azalma yaşanmakla beraber göç devam etmişti. İsrail devletinin kurulmasının başarılı olmasından sonra 1948-1949 yıllarında 30.657 kişi İsrail'e göç etmişti. 1919-1949 tarihleri arasında Türkiye'den Filistin'e göç edenlerin sayısı toplam 38.934'e ulaşmıştı.153 Bu göç hareketi daha sonraki yıllarda da devam etmiş ve Türkiye'deki Yahudi sayısı oldukça azalmıştır.

DİPNOTLAR

1 Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, Editör: Finolopi Stathis, İstanbul 1999, s. 79-81.

201 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

9 10

11 12

13 14

15

16

17

18

19 20 21

Beyoğlu Mutasarrıh'ının 2 Teşrinievvel 1307 (14 Ekim 1891) tarihli tezkeresi; BOA, Y.PRK, ZB, 9/30.

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 105. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 167. Henri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 47. Henri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 167. Henri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 65.

Melek Çolak, "Milas Yahudileri ve Türk-Yahudi İlişkileri", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 21, s. 60. Henri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 184.

Meropi Anastasiadou, Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik, çeviren Işık Ergirden, İstanbul 2001, s. 51, 55. Meropi Anastasiadou, Selanik, s. 105-106.

Michael Plairet, Balkan Ekonomileri 1800-1914, Çeviren Ayşe Edirne, İstanbul 2000, s. 62-64.

Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 231.

Yahudilerle Rumlar arasındaki tartışmalar ve kan iftiralarının asılsız olduğuna dair bilgiler için bakınız; Henri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 87-100.

Yunanistan'ın bu politikaları için bakınız; Ali Arslan, "Yunanistan'ın Doğu Ege Politikası Ve Osmanlı Devleti'nin Adalardaki Halkla İlişkileri Ve Yardımları", İ.O Edebiyat Fakültesi, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları

Dergisi, Sayı: 12, İstanbul 1998, s. 23-36. Balkanlardan göçler ve yerleştirildikleri yerler için bakınız; Yıldırım Aġanođlu, Balkanların Makus Talihi G, İstanbul 2000. Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'ne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 43-44. Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'ne Dönüş" Kudüs 1850-1948, s. 54-55.

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 28. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 86, 88-90. Catherine Nicault, "1917: Kutsal Şehir İçin Yeni Efendiler", Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 20.

202 • ALİ ARSLAN

22 Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'ne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 57. ;?,

H\ Mim Kemal ke, Filistin Sorunu, s. 79-80, 90.

2^ Mim Kemal ke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 90-91.

25 Meclis-i Vkelnın 19 Ramazan 1313/21 Şubat 1311 (4 Mart 1896) tarihli mazbatası; BOA, Y.A.Res, 78-27.

26 Meclis-i Vkeia'nın 12 Kanunuevvel 1309 (24 Aralık 1893) tarihli mazbatası; BOA, MV, 77/117

2' Baron Edmond Rothschild'in hususi katibinin Padişah II. Abdülhamid'e sunduğu 7 Kasım 1895 tarihli arzuhali; BOA, Y.A.Res, 78-27.

2" II. Abdülhamid döneminde Yahudilerin satın aldıkları toprağın miktarı 40.000 dönüm olduğu (Mim Kemal ke, Filistin Sorunu, s.81) ifadelerini sıhhatli kabul etmek pek mümkün görülmemektedir. Çünkü 1893'te sadece Kefr Kazasındaki  köyde Yahudilerin aldığı toprak miktarı 18.000 dönümü aőmıőtı (BOA, MV, 77/117).

2y Yossi Ben-A'rtzi, "Changes in the agricultural sector of the mosha-vot, 1882-1914", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gil-bar, s. 136.

™ Mim Kemal ke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 65.

ff Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", eviren: Natali Medina, s. 227.

-î2 Filistin ile ilgili 19.14 Osmanlı Nüfus Sayımı İstatistikleri için bakınız; Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, I, Ankara 2005, s.625,653.

-^ U.O. Schmelz, "Population characteristics of Jerusalem and Hebron regions according to Ottoman census of 1905", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 65.

^ Yossi Ben-Artzi, "Changes in the agricultural sector of the moshavot, 1882-1914", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 131-147; Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s.81.

^ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, s. 69-70.

? Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, , s. 92,

J' Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948, s. 54-55.

203* AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

38

39

40

41 42

43

44

45 46

47 48

49 50 51 52 53

54 55

28 Rebiülevvel 1309 (1 Kasım 1891)/20 TeT307 tarihli Meclis-i Mahsus mazbatası; BOA, Y.A.Res, 56/41.

Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, istanbul 2002, s. 139-140.

Ali Arslan, Kısırdöngü/Türkiye'de Siyaset ve Üniversite, İstanbul 2004, s. 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, m. 6, 23. Meclis-i Vükela'nın 4 Zilhicce 1310/6 Nisan 1309 (18 Nisan 1893); BOA, MV, 74/18.

Ya'akov Firestone, "The land-equalizing musha' village; a reassess-ment", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad G. Gilbar, Leiden 1990, s. 122.

Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 227.

Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 139.

Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, Editör: Finolopi Stathis, İstanbul 1999, s. 79.

Henri Nahum, İzmir Yahudileri, s. 65.

Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 228. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 202 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 191, 197. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 197. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 197. Osmanlı Devleti'ndeki gabele vergisi hakkında geniş bilgi için bakınız; Ali Arslan, "Yahudilerin Gabele Vergisi", / Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi Osmanlı Öncesi ile Cumhuriyet Dönemi Esnaf ve Ekonomi Semineri (9-10 Mayıs 2002) Bildirileri, II, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2003, s. 391-403. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 108-109. Musevi Eşkenazi Cemaati adına Dahiliye Nezareti'ne sunulan 22 Haziran 1326 (5 Temmuz 1910) tarihli arzual; BOA, DH. MUI, 111/23, Lef 2.

204 • ALİ ARSLAN

^ Dahiliye Nezareti'nden Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderilen 24 Haziran 1326 (7 Temmuz 1910) tarihli tezkere; BOA, DH. MUI, 111/23, Lef 1.

57 Ali Arslan, "Yahudilerin Gabele Vergisi", s. 391-403.

->° Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 108-109.

59 İzmir Vali Muavini Hasan'ın 3 Nisan 1315 (15 Nisan 1899) tarihli şifreli şikayeti; BOA, Y. PRK.UM, 45/77.

"" Haim Naum'un 27 Şubat 1900 tarihinde Alyans Sekreteri Bay Bigart'a yazdığı mektup; Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısım Mektupları, İstanbul 1998, s. 82-83.

\$? Şura-yı Devletin 7 Zilhicce 1310 ve 9 Haziran 1309 tarihli mazbatası: Y.A. Res, 66-22, lef 2

"" Sadrazamın padişaha sunduğu 26 Muharrem 1311 ve 28 Temmuz 1309 tarihli mazbatası: Y.A. Res, 66-22, lef 1.

6^ Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 78.

v^ Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 78.

*" Beyrut Vilayeti'nden gönderilen 27 Mayıs 1323 (9 Haziran 1907) tarihli tezkere; BOA, Y. MTV, 298/141.

"" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 28.

"" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 166.

"" Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 140,143-145.

69 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 140,143-145.
, Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,
Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 92. ? Esther Benbassa-
Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s.
254.

'??- Yossi Ben-Artzi, "Changes in the agricultural sector of the moshavot,
1882-1914", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 136.
Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 167.

* Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,
Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 78.

' J Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 158.

205 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

''' Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,
Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 92. 77 Catherine
Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,

Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 92-93, 105 '''
Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,
79 80

Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 92.

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 236.

Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,

Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 57. ? Aron Rodrigue,
Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 202-203. "? Aron Rodrigue,
Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 167. "? Aron Rodrigue, Türkiye
Yahudilerinin Batılılaşması, s. 151- 166. <"? Catherine Nicault,
"Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,

Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 78. "5 Aron
Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 184. "" Catherine
Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948,

Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 78. T Ali Arslan,
Balkanların Anahtarı Taşöz, Emre Yayınları, İstanbul 2005,
s. 34-39. ? Henri Nahum, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000, s. 45.

89 Şura-yı Devletin 7 Zilhicce 1319/9 Haziran 1309 (12 Temmuz 1893)
tarihli mazbatası: YA. Res, 66-22, lef 2.

90 Sadrazamın padişaha sunduğu 26 Muharrem 1311/28 Temmuz 1309
(9 Ağustos 1893) tarihli mazbatası: YA. Res, 66-22, lef 1.

91 Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi'nin 6 Zilhicce 1318 /14 Mart 1317 (27

Mart 1901) tarihli mazbatası; BOA, Irade-i Adliye ve Mezahip, 1319 M 12, no: 6.

"*? Sadrazamın 5 Muharrem 1319/12 Nisan 1317 tarihli tezkeresi ve padişahın 12 Muharrem 1319/19 Nisan 1317 (2 Mayıs 1901) tarihli iradesi; BOA, îrade-i Adliye ve Mezahip, 1319 M 12, no: 6.

93 Meclis-i Vükela'nın 3 Şaban 1339/12 Nisan 1337 (1921) tarihli mazbatası; BOA, MV, 221/107

^ Şehremaneti Vekaleti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Haziran 1337 (1921) tarihli tezkere; BOA, DH/I-UM, 77-1-16, Lef 4.

206 -ALİ ARSLAN

95 Dahiliye Nezareti'den Sadaret'e gönderilen 6 Haziran 1337 (1921) tarihli tezkere; BOA, DH/İ-UM, 77-1-16, Lef 3.

96 Meclis-i Vükela'nın 3 Şaban 1339/12 Nisan 1337 (1921)tarihli mazbatası; MV, 221/107

J' Sadaret'ten Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Şaban 1339/12 Nisan 1337 (1921) tarihli tezkere; BOA, DH/I-UM, 77-1-16, Lef 2.

J" Dahiliye Nezareti'nden Şehremaneti Vekaleti'ne gönderilen 16 Nisan 1337 (1921) tarihli tezkere; BOA, DH/I-UM, 77-1-16, Lef 1.

99 Şehremaneti Vekaleti'nden Dahiliye Nezareti'ne gönderilen 4 Haziran 1337 (1921) tarihli tezkere; BOA, Dtl/İ-UM, 77-1-16, Lef 4.

?^ Dahiliye Nezareti'den Sadaret'e gönderilen 6 Haziran 1337 (1921) tarihli tezkere; BOA, DH/İ-UM, 77-1-16, Lef 3.

101 Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 140.

*~2 Catherine Nicault, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 93.

f T? Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 141.

*-^ Emre Öktem, "Daviel Ben Gourion", Toplumsal Tarih, sayı: 142, İstanbul 2005, s. 87.

* ? Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 284.

*°" Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 288.

^° Rıfat N. Bali, "İstanbul'da Yahudi Fuhuş Tacirleri", Tarih ve Toplum, Temmuz 2003, sayı 235, s. 9-19.

*-®° Yinon Muallem ile "Türk Müziğinin Yahudi Sesi" başlığı ile Burhan Eren tarafından yapılan röportaj: Zaman/Turkuaz, 9 Ekim 2005.

^-* Avram Benaroya'nın faaliyetleri için bakınız; Emre Polat, Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti, Truva Yayınları, İstanbul 2004, s. 39 vd.

?*" Haim Naum'un 30 Nisan 1902 tarihinde Bay Bigrat'ta yazdığı mektubu (Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, Çev. İrfan Yalçın, İst. 1998), s. 94.

?-*- Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler (Editör: Pinelopi Stathis), İstanbul 1999, s. 80.

207« AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

V^ Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, s. 66. ?+3 Haim Naum'un 30 Nisan 1902 tarihinde Bay Bigrat'ta yazdığı mektubu (Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, s.94.

^4 Rena Molho, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Yahudileri", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, s. 80. .I? Haim Naum'un 17 Temmuz 1904 tarihinde yazdığı mektubu (Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları), s. 103-104.

?*•*" Haim Naum'un 22 Şubat 1906 tarihinde yazdığı mektubu (Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, s. 107.

M Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Meclina, s. 227.

••1° Haim Naum'un 14 Kasım 1912 tarihinde yazdığı mektubu (Esther Benbassa, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, s. 185.

**? Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 237.

^° Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 176.

"," Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 227.

1" Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 254.

123 Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 229.

1 . Nachum T. Gross, "The Anglo-Palestine Company", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 219-220..

^r^ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 82.

^" Nachum T. Gross, "The Anglo-Palestine Company", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 241, 246.

"/ Nachum T. Gross, "The Anglo-Palestine Company", Ottoman Paîestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 245.

. ? Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 49-50.

*29 Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 277.

208 »ALİ ARSLAN

f^v Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 191.

Mf Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 105.

I-5' Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 226.

* Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 191. ? r. Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 193. ?•* Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 215.

*?•§ Mim Kemal Öke, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002, s. 117.

?-' Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 194.

IJÖ gsthej- Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 229.

*-}" Benbassa, Mektuplar, s. 40.

*4^ Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 230.

?}. Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 288.

v4 Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 294. ^ Emre Öktem, "David Ben Gourion", Toplumsal Tarih, sayı: 142, İstanbul 2005, s. 87.

•"•H? Emre Öktem, "David Ben Gourion", Toplumsal Tarih, sayı: 142, İstanbul 2005, s. 87.

145 Henri Nahum, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000, s. 194-195.

i4" Osmanlı Hükümeti'nin 14 Haziran 1338 (1922) tarihli kararı; BOA, MV, 223/209

^7 Osmanlı Hükümeti'nin 20 Ağustos 1338 (1922) tarihli kararı; BOA, MV, 224/62.

148 Henri Nahum, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000, s. 194-195.

*4y Catherine Nicault, "Uluslararası Bir Meselenin Doğuşu" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 95-112.

*? -ü Esther Benbassa, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 230.

209- AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Aron Rodrigue, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, s. 197.

Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 294.

Esther Benbassa-Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003, s. 392.

SONUÇ

Yahudiler, XIII-XVI. yüzyıllarda Batı Avrupa'dan sürülmüşlerdi. XV. yüzyılda doğuya doğru devam eden Yahudi göçünde sığındıkları mekanlar genel olarak Osmanlı toprakları olmuştu. Batı Avrupa'dan Doğu Avrupa'ya göçen Yahudilerin bu topraklarda barınabilmelerinde, Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da hakimiyetini kuran Osmanlı Devleti'nin büyük rolü bulunmaktadır. Osmanlıların bu topraklardan çekilmesine paralel olarak, Doğu Avrupa'daki Yahudiler için tekrar kötü günler başlayacaktır. Irkçı anlayışların artması da bu kötü günleri iyice karanlığa dönüştürecekti.

Batı ve özellikle Doğu Avrupa'da Yahudi düşmanlığının zirveye çıktığı XIX. yüzyılın ikinci yarısında, bu menfi gelişmenin aynı zamanda bir Doğu Avrupa ülkesi olan Osmanlı Devleti'ni etkilemediği görülmektedir. Osmanlı Devleti, Yahudilere düşmanlık yerine, kendi vatandaşı olanlar için 1865 yılında yeni bir nizamname yürürlüğe koyarak, onların dinî cemaat olarak örgütlenmelerini daha mükemmel hale getirdiği gibi sosyal dayanış-

212 «ALİ ARSLAN

malarına da katkıda bulunmuştu.¹ Hatta Yahudi cemaatine kendi mensuplarından cemaat kurumları için özel vergi toplama hakkını da daha sağlam temellere kavuşturmuştu.

Doğu Avrupa ve Rusya'da yaşanan baskılar sırasında, Yahudiler bir yandan Yahudi olarak yaşamak ve hayatlarını kurtarmak için çaba

gösterirlerken, diğer yandan Filistin'de bir devlet kurma düşüncelerini olgunlaştırmaya başlamışlardı. Osmanlı Devleti, Yahudi göçünün bu yönlerini iyi kavramış ve Yahudi göçüne karşı alacağı tavrı da bu noktalar dikkate alınarak şekillendirmişti. 1870li yıllarda uğradıkları zulüm dolayısıyla mecburen yaşadıkları yerleri terk ederek Osmanlı Devleti'ne sığınan Yahudilerin göçü insani nitelikli olduğu için, Osmanlı Hükümeti bunları kabul etmekte hiçbir mahzur görmemişti. Diğer ülkelerde tahkir edilen Yahudilere karşı Osmanlı yönetimince ortaya konan bu tavır, Osmanlı Yahudilerini de çok memnun etmişti.

Kudüs'te yerleşen Yahudilerin mahalleler kurmalarına, 1870'ten itibaren Yahudi yerleşim birimlerinin kurulmaya başlanmasına rağmen, Filistin dahil göçmen Yahudilerin Osmanlı topraklarına gelip yerleşmesi için herhangi bir kısıtlama yapılmamıştı. Ancak, İngiliz eski milletvekillerinden Oliphant'ın Filistin bölgesine Yahudilerin yerleşmesini hedefleyen projesini 1879 yılında Osmanlı Devleti'ne sunması, Osmanlı yönetiminde tereddütler meydana getirmiş ve yapılan teklifin "devlet içerisinde devlet" oluşturulmak istendiği şeklinde algılanmasına yol açmıştı. Oliphant'ın bu teklifi, Yahudilerin Filistin dışında yerleşmeleri gerektiği kararının oluşumunda etkili olmuştu. Çünkü artık İngiliz yönetimi de Suriye ve Arabistan bölgelerinde Osmanlı aleyhine politikalar üretmeye başlamıştı. Artık Yahudilerin özellikle Filistin bölgesine göçü bir uluslararası kart haline dönüşmeye başlamıştı. Bu tereddütlerin oluşmasına rağmen 1880li yıllarda Os-

213-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

manii Devleti'ne sığınan Yahudileri kabul etmek, yani mazluma yardım etmek, devletin şanının bir gereği sayılmış, ancak Filistin'e Yahudilerin göçü engellenmeye çalışılmış ve bu devlet politikası haline getirilmişti.

Doğu Avrupa ve Rusya'dan kara ve deniz yoluyla gelen Yahudilerden Osmanlı vatandaşı olanların gümrüklerde resmî işlemlerini yaptırarak ülkeye yerleşmesinde bir sakınca görülmemişti. 1890lı yıllara gelindiğinde, Osmanlı yönetimi artık Yahudi göçü ile baş edemez bir duruma gelmişti. Bundan dolayı, yabancı devlet vatandaşı olan Yahudiler kaçak olarak Osmanlı topraklarına sığınmaya başlamışlardı. Buna karşılık Osmanlı yönetimi, Yahudilerin ülkeye kabul edilmeyeceğini ilgili ülkelerin yetkililerine ve yolcu şirketlerine bildirdiği gibi, vize vermemeleri için de Osmanlı diplomatlarını uyarmıştı. Osmanlı Hükümeti, Yahudi göçünü Yahudilerin yaşadıkları yerlerden ayrılmadan veya

Osmanlı topraklarına yönelmeden engellemeye çalışmıştı. Burada dikkat edilmesi gereken, Osmanlı yönetiminin Yahudi muhacir istememesinin Yahudi karşıtlığından kaynaklanmadığıdır. Çünkü, başka ülke vatandaşı Yahudileri ülkeye istemeyen Osmanlı yönetimi, kendi vatandaşı muhacir Yahudilerin yol masraflarını bile karşılayarak iskanlarını temin ediyordu. Bu da Osmanlı yönetiminin ırk veya din olarak Yahudi karşıtı olmadığını göstermektedir. Ayrıca siyasi kaygılar ortaya çıkmadan önce Osmanlı yönetimi, insanî amaçlarla Yahudi göçüne yardımcı da olmuştur.

Osmanlı Devleti yöneticilerinin, özellikle İngiltere başta olmak üzere dönemin büyük devletlerinin politikalarına karşı tedirginlik yaşadığı bir dönemde, daha Siyonist Teşkilatı'nın kurulmasından önce Yahudilerin Filistin'de kurdukları kolonilerin 20'ye ulaşması, bir nevi otonom idareler kurmaları ve hatta para basmaları II. Abdülhamid dahil Osmanlı yöneticilerinin gözünü

214« ALİ ARSLAN

korkutmuştu. Filistin'de Yahudilerin toprak satın alması, yerleşmeleri ve seyahat etmelerine kısıtlamalar getirilmişti. Ancak kapitülasyonlar ve zaafiyet dolayısıyla Osmanlı yönetimi bu yasaklardan istediği başarıyı elde edememişti.

Yahudilerin Filistin'e yönelik arzularından kaynaklanan yasaklarla istediği neticeyi elde edemeyen II. Abdülhamid yönetimi, Yahudi göçünün yönünü Filistin dışındaki Osmanlı topraklarına çevirmeye çalışmış ve Yahudileri İzmir, Selanik ve Bursa gibi bölgelere yerleştirme politikası takip etmişti. Bundaki hedef, Yunan ve Bulgarlara karşı Selanik'te Yahudilerden faydalanmak, İzmir için faaliyet gösteren Yunanlara karşı da Batı Anadolu'da gelecek için tedbirler almaktı.

II. Abdülhamid'in 1882'den itibaren Filistin konusunda hassasiyet gösterdiğine dair bilgiler mevcut olmasına rağmen, II. Abdülhamid ve Osmanlı yöneticiler Yahudilerin Filistin konusundaki çabalarının ciddiyetini Herzl'in Filistin'in kendilerine satılması için müracaat etmesine kadar tam olarak kavrayamadıklarını görüyoruz. Çünkü Filistin'i Kudüs ve Akka olarak tespit, ancak 1891'de yapılmıştı. Osmanlıların Filistin dedikleri alan ile Yahudilerin Filistin olarak kabul ettikleri alan arasındaki fark do-layısı ile Yahudiler Kudüs ve Akka dışındaki civar topraklara yer-lemeye başlamışlardı. II. Abdülhamid, Filistin'in toptan satılması teklifini reddetmesine rağmen, II. Abdülhamid dönemde Filistin'de kurulan 32 Yahudi kolonisini dikkate aldığımızda, Filistin topraklarının Yahudiler

tarafından perakende tarzda satın alındığı ortaya çıkmaktadır. Zaten, AIU, Siyonist Teşkilatı'nın kurulmasının, Filistin'de uygulanan kademeli yerleşme politikasının tehlikeye sokacağı ve Filistin'de yapılmakta olan çalışmaları baltalayacağına kanaat getirmişti. AIU'in Türkiye Komitesi Başkanı Isaac Fernandez de "Dr. Herzl'in başını çektiği hareket Türki-

215-AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

ye'deki İsraililerin çıkarlarına, AIU'nin yaptıklarına ve Filistin'in sömürgeleştirilmesine ters düşen" bir adım olarak yorumlanmıştı. Esasında, II. Abdülhamid ve dönemi yöneticileri Herzl sayesinde Filistin konusunun ciddiyetini kavramışlardı. Herzl bu davranışı ile Filistin'de Yahudilerin yerleşiminin bir süre yavaşlamasına neden olmuştu.

Filistin'e bakış noktasından özellikle Siyonistler veya bunlara paralel düşünenler ile Osmanlılar arasında ciddi bir anlayış farkı mevcuttu. Siyonistler, önce Osmanlı Devleti'ni İngiliz İmparatorluğu gibi sömürgeci bir devlet kabul etmişler ve Osmanlı Devleti'nin yönetiminde bulunan Filistin kolonisini para karşılığında Osmanlılardan istemişlerdi. Osmanlı Devleti ise Filistin'i sömürdüğü bir toprak olarak görmemekte, burayı vatanın asli bir parçası olarak kabul etmekteydi. Filistin'i asli toprak ve orada yaşayanları da asli vatandaş kabul eden bir devlet anlayışında bu toprak parçasının satılmasının düşünülmesi zaten mümkün olamazdı. Bundan dolayı, Osmanlılar gerek II. Abdülhamid ve gerekse İttihatçıların liderliğindeki II. Meşrutiyet döneminde, Avrupa'da zulme uğrayarak Türkiye'ye gelen Yahudi muhacirlerin İzmir, Selanik, Bursa, Adana, Makedonya, Mezapotamya gibi yerlere yerleştirmekte bir sakınca görülmemekte, ancak Filistin konusunda menfi bir tavır ortaya konarak, Yahudilerin Filistin'e yerleşmesine engel olunmaya çalışılmaktadır.

II. Meşrutiyet döneminde göçmen Yahudilere karşı uygulanan politikalarda ciddi bir farklılık gözükmemektedir. II. Meşrutiyet dönemi başlarında bazı İttihatçıların söylem bazında Yahudileri umutlandıran açıklamaları icraata dönüşmemiş, II. Abdülhamid döneminde devlet adına alman kararların uygulamasına devam edilmişti. Özellikle Talat Bey (Paşa) gibi İttihatçıların Osmanlı Hükümetlerinde yer almaya başladıkları 7 Ağustos

216^ ALİ ARSLAN

1909'dan itibaren Yahudilerin Filistin'den uzak tutulması için Meşrutiyet anlayışı içinde politikalar üretilmeye çalışılmıştır. Yahudilerin Osmanlı

topraklarına göçüne engel olamayan İttihatçılar da Yahudileri Filistin'den uzak tutabilmek için, II. Abdülha-mid'in İzmir ve Selanik uygulamasına benzeyen bir tarzda, muhacir olarak gelen Yahudileri Makedonya ve Mezapotamya'ya yerleştirme politikasına yönelmişlerdi. I. Dünya Savaşı arefesin-de, Müslüman-Yahudi İttifakı projesi ile mali olarak Yahudilerden faydalanmak isteyen İttihatçılar, İngiltere'nin bu projeyi Arap-Yahudi İttifakına dönüştürerek Osmanlı aleyhine kullanmak istemesi üzerine bundan vazgeçmişlerdi. İngiltere'nin politikası çerçevesinde, Arap milliyetçileri Yahudilere Filistin'de "Milli Yurt" vermeyi kabul etmişlerdi.

1492'deki ilk Yahudi göçünde, Yahudiler Batılıların karşısında onların düşmanı ve Doğuluların dostu konumundaydılar. İkinci göçte ise, Doğu Avrupalılarla anlaşmazlık içinde olmalarına rağmen Batı Avrupalılarla aynı safta yer almakta ve Filistin'e göçte onların siyasi desteğini alarak hareket etmekteydiler. Birinci göç hayat kurtarmak için bir kaçış iken, ikinci göç daha özgür, daha refah içinde yaşamak ve imkan olursa Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak hedefiyle gerçekleşmiştir.

Endülüs'ten kaçmak zorunda kalan Yahudilere 1492'deki yardımı devamlı olarak hatırlanan Türklerin, esasında 400 sene sonra da Yahudilere bakışlarında bir değişiklik olmadığını görüyoruz. İnsani isteklerle Osmanlı Devleti'ne göçmek isteyenlerin aynen 400 sene önceki gibi karşılandığını, ancak Osmanlı Devle-ti'nin bir parçasını ele geçirmek için çalışanlara karşı doğal olarak tedbirler alındığını tespit ediyoruz.

Osmanlı ülkesine yerleşen Yahudilerin ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli ortamı hazırlamada Osmanlı yöneticilerinin bir

217» AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

engeli olmadığı, hatta katkıları olduğunu söylemeliyiz. Hatta kendi gelenekleri içinde ibadet yapmak isteyen göçmen Yahudilere, eskiden beri Osmanlı topraklarında yaşayıp bazı Sefarad Yahudiler engeller çıkarmalarına rağmen, bu muhacirlerin kendi usûlleri dairesinde ibadet yapmaları Osmanlı yöneticileri tarafından resmen temin edilmişti. Sosyal faaliyetleri, örgütlenmeleri, eğitim çalışmaları, ticari faaliyetleri yapmalarında bir engelle karşılaşmayan göçmen Yahudiler, Türkiye'deki siyasi faaliyetler içerisinde de yer almışlar ve ilk sendikal hareketleri başlatmışlardı.

Kısacası, siyasal nedenlerle Siyonistlere karşı gösterilen tepki dışında Türklerde ırk veya din olarak Yahudi karşıtlığı olmadığını rahat bir şekilde ifade edebiliriz. Bütün insanların yaşam hakkı olduğunu kabul eden, bütün

insanları insan kabul eden bir anlayışa sahip olanlardan farklı bir netice beklemek de zaten mümkün değildir. Hiçbir toprak talebinde bulunmadıkları ülkelerde kötü muamelelere uğrayan Yahudilerin devlet kurmak için toprak isteğinde bulunduğu bu ülkede, kendi vatandaşı olan Yahudilere hiçbir kötü muamele yapmadığı gibi, Avrupa'dan göçen Yahudilere de insani kaygılarla yardım eden, hatta onların Filistin dışına yerleşmelerine müsaade edenlerin XIX. yüzyıl sonunda ve XX. yüzyıl başında yaşanan sınavda gösterdikleri başarı için takdir edilmeleri gerekir.

Günümüzde de insanlarımızın ve bütün insanların insaniyet sınavında başarılı olmaları, insanca yaşanacak mutlu bir geleceğe bütün insanların kavuşması temennisiyle...

DİPNOT

. Olkühan Özdemir, Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudiler ve Hahambaşılık, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitü-sü'nde basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s. 52-83.

CONCLUSION

Jews were exiled from Western Europe in 13th and 14th centuries. Generally they took refuge with Ottoman State. Ottoman State played the key role in their refugee position with his rule in the Balkans and Eastern Europe. Paralel to the empire's withdrawing from Europe, Jews in Eastern Europe had to achieve really bad days. Racial attitudes would make those days darker.

in the second part of 19th century, vvhich antisemitism had re-ached peak levels, this attitude didn't effect Ottoman State as a Eastern Europe country. Instead of seeing them as enemy, Ottoman go-vernment made a new regulation in 1865, that made it perfect for them to get organized as a religious community. Moreover, he made it easier for Jews to collect special taxes from its members.

Jews made an effort to live as a Jew in Eastern Europe, on the other hand they started to make plans for establishing a new state in Palestine. Ottoman State comprehended this plan and embodied his manner against Jew settlement according to this situation. Leaving

their lands because of the outrage in Europe, Jews started to take refuge with Ottoman State in 1870's. This immigration was obligatory and humanitarian, so Ottomans accepted it gladly.

Ottomans haven't restricted Jew settlement in Kudüs at first hand. But after Oliphant, one of former English deputies, presented a project of settling Jewish migrators to Palestine, they started hesitating and perceived this project as "organizing a state in State." This offer made Ottoman authorities decide to locate Jews out of Palestine. Because Britons were following a certain politic line in Syria and Arabia against Ottoman State. Jew settlement in Palestine was an international political card now. Despite these conditions, Ottoman State allowed these Jews, helped the needy in 1880's; but tried to stop their way to Palestine and thought of it as a state policy.

Jews, coming from Eastern Europe and Russia, who were Ottoman citizens were allowed in the country by processing necessary procedures in customs house. But in 1890's, Ottomans were having difficulties in coping with Jewish migration. Foreign states' citizens were coming to Ottoman lands secretly. Ottoman authorities told the foreign state authorities that this would not be allowed and instructed his own officers not to issue vizas to these Jews. The point here is that; Ottoman State didn't put these actions in practice because of antisemitism. He didn't let foreign Jews to settle into his land but he covered his own citizens' transportation costs. This tells us that Ottoman State wasn't racially antisemitist. He even helped Jews before he started having political problems about this issue.

Ottoman State had doubts about foreign countries' policies and in the same period, before Jews' Zionist Organisation has been installed, Jews' colonies in Palestine reached to number 20. They

221 -AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

started organizing a kind of autonomy and even coined money. After that, Abdülhamid II restricted them in buying land and traveling. But he couldn't get what he wanted because of the capitulations and political weakness.

Abdülhamid administration, that couldn't success in its plans against Jews, tried to rotate Jewish migration to regions except for Palestine; like İzmir, Selanik and Bursa. The target was to use Jews against Bulgarians in Selanik and Greeks in Western Anatolia.

Abdülhamid II was responsive about Palestine but he and his administrators could comprehend importance of this matter only after Herzl's offer of buying Palestine. Because until 1891, Ottomans couldn't determine Palestine as Jaruselam and Akka. Because of the difference in perceiving Palestine, Jews started settling to. lands around Jerusalem. Abdülhamid II denied Palestine's buying project but if we consider 32 Jewish colony in Palestine those years, it can be understood that Jews bought retail. Alleiance Israelite Uni-, verselle (AIU) suggested that a Zionist organization would risk Je-wish settlement in Palestine. AIU's Turkey Comittee Chief Isaac Fernandez said that Dr.Herzl's enterprise was against to Israel inte-rests in Palestine. Actually Abdülhamid administration understood the Palestine problem's importance through Herzl. He slowed down Jewish settlement for a while.

There was a serious perspective difference about Palestine betveen Zionists and Ottomans. At first hand, Zionists thought that Ottoman was a colonialist empire, so they wanted to pay in return to Palestine. But Ottomans were not seeing Palestine as a peace of land; it was a part of their motherland. And it is not pos-sible for a state to see Palestine as motherland and also seli it. Because of that, neither Abdülhamid II nor İttihat Terakki ninded settling Jews to İzmir, Selanik, Bursa, Makedonya and Mezopo-

222* ALİ ARSLAN

taniya but they put the boot in Palestine issue and tried to stop Jew settlement in Palestine.

There wasn't a big difference in Jewish policy after 1908 too. Some part of İttihat Terakki made declerations that gave hope to Jews but this was never put into action and they continued desici-ons which were given during Abdülhamid administration. Especi-ally after 7 August 1909, when party members like Talat Paşa, star-ted officiating in Ottoman governments, new policies has been ge-nerated. ittihat Terakki that couldn't stop Jewish migration to Ottoman land, preferred to settle them into Macedonia and Mesopota-mia. in World War I eve, İttihat Terakki thought of a Muslim-Je-wish alliance but when England turned this into a Arabian-Jewish alliance, they gave up. Obeying to English policy, Arabian nationa-lists accepted giving land to Jews in Palestine.

During the first Jewish migration in 1492, according to Wes-tern community, Jews were friends of East not West. But in the se-cond one,

Jews were receiving political support from Western Europe against Eastern Europe. In the first migration, Jews were running away for their lives, but in the second one they were aiming a more free and wealthy life and to establish a new state in Palestine.

We can see that there is no difference between the attitudes of Turks about helping Jews both in the first migration and in the second migration. People who wanted to come to Turkey because of humanitarian causes were being welcomed like they had been four hundred years ago. But naturally, the ones who wanted to come to get a piece of land from Ottoman State weren't.

Ottoman authorities weren't interrupting Jews to provide the necessary conditions for themselves, contrarily, they were helping them. Besides, they let them worship according to their own traditions, even when a branch of Jews, Sefarads, tried to handicap this

223 «AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

opportunity for them. Jews didn't encounter any obstacles in their social activities, organizations, education and commercial activities, also took part in Turkish political life and started the first unionist movement.

In brief, except for the political reaction, Turks never had anti-semitist feelings. Besides, it is not possible to think that a state which accepts people because of their humanity, has racist and religious prejudices. The state that never mistreated Jews who wanted land from him and helped them for humanitarian concerns, even let them settle into a place except for Palestine, should be appreciated for his success in the hard examinations at the end of 19th century and at the beginning of 20th century.

BİBLİYOGRAFYA

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ FONLARI

BOA, MV

BOA, Y.PRKAZN

BOA, Y. PRK.UM

BOA, Y.A.Res

BOA, Y. MTV

BOA, Y.PRK, ZB

BOA, İrade-i Hususiye
BOA, İrade-i Dahiliye
BOA, İrade-i adliye ve Mezahib
BOA, DH. MUI
BOA, DH KMS
BOA, DH/İ-UM,
Belge numaraları dipnotlarda verilmiştir.

226» ALİ ARSLAN KİTAP VE MAKALELER

Ağanoğlu, Yıldırım, Balkanlar

Anastasiadou, Meropi, Tanzimat: Çağında Bir Osmanlı Şehri Selanik, çeviren Işık Ergüden, İstanbul 2001.

Apjohn, Lewis W. E. Gladstone, London.

An, Mehmet Salih "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Ab-dülhamid Dönemin'de Yahudilerin Filistin'e Yerleşim Çabaları", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 24, İstanbul 2005, s. 110.

Arslan, Ali, "Yahudilerin Gabele Vergisi", /. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Araştırmaları Merkezi Osmanlı Öncesi ile Cumhuriyet Dönemi Esnaf ve Ekonomi Semineri (9-10 Mayıs 2002) Bildirileri, II, Globus Dünya Basımevi, İstanbul 2003. 391-403.

Arslan, Ali, "Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Yahudilerin Üsküdar'daki Eğitim Faaliyetleri", Üsküdar Sempozyumu (12-14 Mart 2004), İstanbul 2005, s.

Arslan, Ali "Grek-Vlach Conflict in Macedonia", (Academie des Sciences de Bulgarie) Etudes Balkaniques, , XXXIX/2 (2003, Sofia), s. 78-102.

Arslan, Ali "Vlachs of Manastir", 2004, s.

Arslan, Ali, "Yunanistan'ın Doğu Ege Politikası ve Osmanlı Devleti'nin Adalardaki Halkla İlişkileri ve Yardımları", İ.Ü Edebiyat Fakültesi, Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi, Sayı: 12, İstanbul 1998, s. 23-36.

Arslan, Ali Balkanların Anahtarı Taşöz, Emre Yayınları, İstanbul 2005.

Arslan, Ali Kısırdöngü/Türkiye'de Siyaset ve Üniversite, İstanbul 2004. Arşiv Belgeleriyle Ermeni Faaliyetleri, I, Ankara 2005.

227. AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

Bali, Rıfat N. "İstanbul'da Yahudi Fuhuş Tacirleri", Tarih ve Toplum, Temmuz 2003, sayı 235, s. 9-19.

Ben-Artzi, Yossi, "Changes in the agricultural sector of the moshavot, 1882-1914", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 136.

Benbassa, Esther, Son Osmanlı Hahambaşısının Mektupları, İstanbul 1998.

Benbassa, Esther -Aron Rodrigue, Türkiye ve Balkan Yahudileri Tarihi, İstanbul 2003.

Benbassa, Esther, "20. Yüzyıl Başında Osmanlı İmparatorluğu'nda Siyonizm", çeviren: Natali Medina, s. 227.

Buzpınar, Ş. Tufan "II. Abdülhamid Dönemi'nin ilk Yıllarında Filistin'de Yahudi İskanı Girişimleri (1879-1882)", Türkiye Günlüğü, 30, Eylül -Ekim 1994, s. 58-60.

Büyük İslam Tarihi, Redaktör Hakkı Dursun Yıldız, IV, İstanbul 1987.

Can, B. Bülent, "Halkın Haçlı Seferi (1096)", Tarih ve Toplum, sayı 165, Eylül 1997, s. 28.

Can, B. Bülent, "Yahudi Katliamları" Tarih ve Toplum, Mayıs, Haziran Ağustos 1997.

Cengiz, Hayrullah, "Rusya'nın 1895-1805 Yılları Arasında Kafkasya Ermenileri Politikası - Ermenileri Ruslaştırma Çabaları", Kafkas Araştırmaları, IV, İstanbul 1998, s. 176.

Çolak, Melek "Milas Yahudileri ve Türk-Yahudi İlişkileri", Akademik Araştırmalar Dergisi, sayı 21, s. 60.

Delmas, Claude, Avrupa Uygarlık Tarihi, çeviren; Nihal Önel, İstanbul 1973.

228- ALİ ARSLAN

Eraslan, Cezmi 11. Abdülhamid ve İslam Birliği, İstanbul 1992.

Eren, Burhan, "Yinon Muallim ile "Türk Müziğinin Yahudi Sesi" başlığı ile tarafından yapılan röportaj", Zaman/Turkuaz, 9 Ekim 2005.

Erim, Nihat, Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, Ankara 1953.

Güleryüz, Naim , "Moşe Levi", İstanbul Ansiklopedisi, V, İstanbul 1994, s. 211.

Firestone, Ya'akov "The land-equalizing musha' village; a re-assessment", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad G. Gilbar, Leiden 1990, s. 122-

Gross, Nachum T., "The Anglo-Palestine Company", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 219-220.

Herzl, Theodor, Hatıralar, Türkçesi: İstanbul 2002.

Karasapan, Celal Tefvik, Filistin ve Şark- ül- Ürdün, II, İstanbul 1942.

Kark, Ruth "Rise and decline of coastal towns", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad G. Gilbar, Leiden 1990, s. 83-84.

Kodaman Bayram -Nedim İpek, "Yahudilerin Filistin'e Yerleştirilmeleri ile ilgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Layiha", Belleten, LVII, 37,s. 575-585.

Kurat, Akdes Nimet, Rusya Tarihi, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993.

de Lange, Nicholas, Yahudi Dünyası, İstanbul 1987.

Mantran, Robert, İstanbul Tarihi, Çeviren: Teoman Tunçdo-ğan, İstanbul 2005.

Molho, Rena, "Tanzimat Öncesi ve Sonrasında İstanbul Ya-

229 • AVRUPA'DAN TÜRKİYE'YE YAHUDİ GÖÇÜ

hudileri", 19. Yüzyıl İstanbul'unda Gayrimüslimler, Editör: Fino-lopi Stathis, İstanbul 1999, s. 79-81.

Munck, Thomas, Seventeenth Century Europe, 1598-1700, 1900.

Nahum, Henri, İzmir Yahudileri, İstanbul 2000.

Nicault, Catherine, "Osmanlı Kudüs'üne Dönüş" Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 54-58.

Nicault, Catherine, "1917: Kutsal Şehir İçin Yeni Efendiler", Kudüs 1850-1948, Hazırlayan: Catherine Nicault, İstanbul 2001, s. 20.

Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi I (Yayma Hazırlayan Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981.

Plairet, Michael, Balkan Ekonomileri 1800-1914, Çeviren Ayşe Edirne, İstanbul 2000.

Polat, Emre Osmanlı'nın İlk Yahudi Sosyalisti, İstanbul 2004.

Rodrigue, Aron, Türkiye Yahudilerinin Batılılaşması, İstanbul.

Seignobos, Charles, Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi, çeviren; Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1960.

Schmelz, U.O., "Population characteristics of Jerusalem and Hebron regions according to Ottoman census of 1905", Ottoman Palestine 1800-1914, Editör: Gad Gilbar, s. 65.

Sultan Abdülhamid, Siyasi Hatıratım, Dergah Yayınları, İstanbul 1984

Ovadya, Silvyo "Yahudi Okulları", İstanbul Ansiklopedisi, VII, İstanbul 1994, s. 402-403.

Öke, Mim Kemal, Filistin Sorunu, Ufuk Kitapları, İstanbul 2002.

Öktem, Emre, "David Ben Gourion", Toplumsal Tarih, sayı: 142, İstanbul 2005, s. 87.

Özdemir, Ülkühan, Osmanlı Devletinin Son Döneminde Yahudiler ve Hahambaşılık (Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2000.

Taylor, Alan R., İsrail'in Doğuşu, İstanbul 2001.

TRUVA / BİREYSEL GELİŞİM

1. ÇOCUKLARDERİN DOŞONOR

Mehmet Murat Döğüşgen

2. DEĞİŞİME VAR MISINIZ?

Nancy Christie Çev. Esra Makara

TRUVA/EDEBİYAT

1. DA VİNCİ ALDATMACASI (Roman) Thomas Swan Çev. Serhan Nuriyev (3 baskı)

2. DERYALARI DİZE GETİRENLER (Roman) Raif Karadağ

.,' 3, SAHTE MELEKLER - Hortumcuzadeler (Roman)

Memduh Bayraktaroğlu

4. AŞKI SEVEN BEŞ KADIN (Öykü) Ihara Saikaku Çev. Sevda Kubilay

5. KUTSAL KADIN (Roman) Qaisra Shahrzad Çev. Deniz Arslan

6. ÇÖL KAHRAMANI (Roman) Donya Al-Nahi Çev. Serhan Nuriyev

7. ATTİLA - Tann'nın Kılıcı (Roman)

Ross Laidlaw Çev. Selim Yeniçeri (2 Baskı)

8. ADOLPHE (Roman)

Benjamin Constant Çev. Mehmet Murat Döğüşgen-Ergün Büke

9. BEYAZ MOĞOLLAR (Roman) William Dalrymple Çev. Enver Günsel

10. MATHILDA'DAN KALANLAR (Roman) Marcia Willett Çev. Özlem Toprak

11. PERİ MASALINDA GÜZEL (Öykü) Ayça Atçı

12. KRAL FİDYESİ (Roman)

James Grippando Çev. Enver Günsel

13. AKBABA FONU (Roman) Stephen W. Frey Çev. Deniz Arslan

14. GÜMÜŞ ÇANLAR (Roman)

Luanne Rice Çev. Safiye Gül Avcı - Murat Özpınar

15. BİLDİĞİM BİR SIR VAR (Roman) Marcia Willett Çev. Safiye Gül Avcı

16. ANTİKACI ARAGO'NUN GÜNLÜĞÜ (Roman) Mehmet Murat
tldan

17. SAKLI MABET (Roman)

Stephen W. Frey Çev. Banu Sadıklar - Esra Makara

18. DANS ET BENİMLE (Roman)

Luanne Rice Çev. Aslı Türk - Nilgün Eker

19. HÂİA YAZIP ÇİZECEK BİRKAÇ SATIRIM KALDI (Anı) Tamer
Şahin

20. İP CAMBAZI İMPARATOR (Roman) Su Tong Çev. Deiya Öztürk

21. TAYFUN (Roman)

Qaisra Shahraz Çev. Deniz Arslan

22. KAFKAS RULETİ'- Fırat'ın Ayak Sesleri (Roman)

Selman Kayabaşı (2 Baskı)

23. UYANMIŞLAR TARİKATI (Roman) Jacques Attali Çev. İlhan Güllü

24. PARİS'İN ALTINDAKİ GÜLLER (Roman) Mehmet Murat 11dan

25. MİLYON DOIAKLİK GİZEM (Roman) James Grippando Çev. Filiz
Göktaş

26. UYUŞTURUCU TARİKATI-PIT (Öykü) Selena Özen - Uygur Özen

27. - AMERİKA DÜŞERKEN (Roman)

Mustafa Karnas

28. TAŞ YÜREK (Roman) Luanne Rice Çev. Mesut Şahin

29. AMERİKA 2014 (Roman) Dawn Blair Çev. İrem Özel

30. AYTEN (Roman) Burhan Cahit Morkaya

31. MİSYONERLER SAVAŞI Mustafa Karnas

32. TÜRKİYE'NİN GÖZYAŞLARI (Roman) Selman Kayabaşı

TRUVA/EKONOMİ

1. AÇIK TOPLUM - Küresel Kapitalizmde Reform

George Soros Çev. Doğan Selçuk Öztürk

TRUVA / INCELEME-ARAŞTIRMA

1. MOR BAKIŞLAR - Kadının Sirtından Sopa Eksik Olmuyor Cahide
Günay (2 Baskı)

2. ATATÜRK'TEN İNSANLIĞA YOL GÖSTEREN SÖZLER Derleyen:
Selman Kılınç (2 Baskı)

3. PRENSES DIANA CİNAYETİ - Yüzyılın Yalanı Noel Botham Çev.
Sevda Kubilay - trem Özel

4. MEDYA İMPARATORLUĞU - İhtilaller, İhaleler ve 28 Şubat'ın
Kutsal İttifakı Hamit Karalı

5. YENİÇAĞ'DA DÜŞÜNCE GÜCÜ VE HOLİSTİK SAĞLIĞA
AÇILAN PENCERE

Özer Uçuran Çiller

PİRİ REİS HARİTASININ ŞİFRESİ

Metin Soylu (4 Baskı)

ATATÜRK VE KAYIP KITA MU

Sinan Meydan (4 Baskı)

ATATÜRK'TEN TÜRKİYE'YE IŞIK TUTAN KONUŞMALAR

Derleyen: Doç. Dr. Halil Bal (2 Baskı)

PİRİ REİS'İN HAZİNELERİ

Metin Soylu (2 Baskı)

10. ŞAFAKTA KIZIL GÖKYÜZÜ

James Gustave Speth Çev, Semih Türkoğlu

11. SON TRUVALILAR

Sinan Meydan (2 Baskı)

TRUVA/METAFİZİK

1. DÜNYANIN SONU 2009 - Mesih ve Armagedon Kehanetleri Peter Lorie Çev. Attila Berkeoğlu (4 baskı)

2. NOSTRADAMUS 2003-2025 KEHANETLERİ - Geleceğin Tarihi Peter Lorie Çev. Seda Çöl

TRUVA/POPÜLER

1. SAMİMÎYSEN KONUŞALIM Dilek Kaykılar

2. LUCIFER'DEN KADINLARA ŞEYTANİ TAVSİYELER Deniz S. Vincente

3. MEFİSTO'DAN ERKEKLERE ŞEYTANİ TAVSİYELER Deniz S. Vincente

4. EV ERKEĞİNDEN SANAL SOHBETLER Haluk Kesim - Aydın Denizci

5. BAFOMETTEN HERKESE ŞEYTANİ TAVSİYELER Deniz S. Vincente

6. EV ERKEĞİNDEN AŞK MASALLARI Haluk Kesim - Aydın Denizci

7. SIRADAN SÖYLEMLERE KARİZMATİK CEVAPLAR Polat Labar

8. DRUIDLER'DEN YÜRÜTTÜĞÜM POPÜLER BÜYÜLER Deniz S. Vincente

9. AÇI - Felsefi Kaçık Komedi Abdullah Koçoğlu (Joker Abdul)

TRUVA/SAĞLIK

1. DİYET Mİ? NİYET Mİ?

Memduh Bayraktaroğlu

2. GÜZELLİĞİN SIRLARI

Sevgi Anık

TRUVA/SANAT

1. IŞIĞA TUTUNMAK Bünyamin Aygün

2. ÇANAKKALESAVAŞI KARİKATÜRLERİ

Halil Ersin Avcı

TRUVA /SİYASET

1. ŞEYTANA SON-Terörde Savaş Nasıl Kazanılır? Richard Perle-David

Frum Çev. Gökçe Kaçmaz

2. HAYDUT MİLLET - Dünyanın Bilmediği Amerika Peter Scowen Çev.

Attila Berkeoğlu

3. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE TÜRKİYE Abdullah Şahin

4. KISIR DÖNGÜ - Türkiye'de Üniversite Ve Siyaset Prof. Dr. Ali Arslan

5. CASUSLUK - 20. Yüzyılın En Büyük Casusluk Operasyonları Ernest

Volkman Çev. Sevdâ Kubilay-Melike Atik

1.

6. MODERN SAVAŞLARI KAZANMAK - Terörizm ve Amerikan

imparatorluğu General Wesley K. Clark Çev. Attila Berkeoğlu

7. SİSTEM DE ÇÖKTÜ İNSAN DA ÇÖKTÜ Memduh Bayraktaroğlu

8. DARAĞACINDA BİR BAŞBAKAN -Menderes! Menderes! İsmet

Bozdağ (3 Baskı)

9. TARİHİN SEYRİNİ DEĞİŞTİREN GİZLİ AJANLAR Ernest Volkman

Çev. Enver Günsel

10. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ VE TÜRKİYE ÜZERİNE

STRATEJİK ANALİZLER Prof. Dr. Mahir Kaynak (4 Baskı)

11. AMERİKAN ÜSTÜNLÜĞÜ HAYALİ - Yanlış Kullanılan Amerikan

Gücünün Düzeltilmesi

George Soros Çev. Doğan Selçuk Öztürk

12. GİZLİ DÜNYA İMPARATORLUĞU - Dünyayı Yöneten Gizli

Güçler Jim Marrs Çev. Selim Yeniçeri (3 Baskı)

13. TARİH BOYU SAVAŞ VE STRATEJİ

E. Tuğgeneral Nejat Eslen (Genişletilmiş 3. Baskı)

14. BAŞARISIZ BAŞARI - Bir İstanbul Macerası Ergun Göknel

15. TAPINAĞIN GİZLİ KAPISI Halil Ersin Avcı

16. MASKELİ BALO - Türkiye, ABD ve Diğerleri Prof. Dr. Mahir

Kaynak (2 Baskı)

17. POLİTİKADA ŞİDDET Tana Akyol
18. SİRLAR OPERASYONU - Terör mü? Politika mı? Jim Marrs Çev.
Pınar Bulut

19. KÜRESEL HAMLELER ANAHTAR STRATEJİLER

E. Tuğgeneral Nejat Eslen (Gözden Geçirilmiş 2. Baskı)

20. BARIŞ İSTİYORSAN SAVAŞA HAZİR OL - Savaşta ve Barışta
Stratejinin Mantığı Edward N. Luttwak Çev. Melike Atik

21. HAYALET SAVAŞLARI Steve Coll Çev, Enver Günsel

22. İSTİHBARAT RAPORLARINA GÖRE İSRAİL'İN GAP

SENARYOSU - Tevrat'ta Yazılanlar Uygulamaya Mı Konuluyor? (2
Baskı)

Hasan Taşkın

23. KARANLIĞIN SAVAŞÇILARI

Ernest Volkman Çev. Aslı Türk - Halime Çetin

24. BAŞIMIZA ÇUVAL GEÇİRENLER Prof. Dr. Mahir Kaynak

25. ŞU DERİN DEVLET Hasan Taşkın (3 Baskı)

26. BEYAZ CAMIN KARA KUTUSU Kadir Çelik (2 Baskı)

27. KÜRESEL İSTİHBARAT - Günümüzde Dünya Gizli Servisleri
' Paul Todd - Jonathan Bloch Çev. Enver Günsel

28. 2000 YAŞINDA BİR DÜNYA GÜZELİ Ergun Göknel

29. KONUŞAN TÜRKİYE Murat Erdin

28.

TRUVA/ SOSYOLOJİ

1. AVRUPA YOLUNDA BATILAŞMAYA DA BATILILAŞMA -
İstanbul'da Sosyal

Değişimler

Dr. İlbeyi Özer

2. ", MİLENYUM TARİKATLARI - Batı'da Yeni Dini Akımlar

Prof. Dr. Ali Köse

TRUVA /TARİH

1. SÜRGÜNDE ÜÇ ÖLÜM - Enver, Talat ve Cemal Paşaların Bilinmeyen
Yönleri Emir Sekip Arslan Haz. Ömer Hakan Özalp (4 Baskı)

2. CEHENNEM DEĞİRMENİ - Siyasi Hatıralarım RaufOrbay(2Baskı)

3. HEDEFTEKİ SULTAN II. ABDÜLHAMİD - Bir Siyasi Tarih

Denemesi Dr. Vahid Çabuk (2 baskı)

4. HAREM PENCERESİNDEN II. ABDÜLHAMİT İsmet Bozdağ

5. KÜRT İSYANLARI İsmet Bozdağ

6. BİLİNMEYEN ATATÜRK - Celal Bayar Anlatıyor İsmet Bozdağ (4 Baskı)
7. KIZIL MEYDANDAN TAKSİME - Siyasette, Kültürde ve Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri
Raşid Tacibayev
8. OSMANLI'NIN İLK YAHUDİ SOSYALİSTİ - Avram Benaroya ve Faaliyetleri Emre Polat
9. LATİFE VE FİKRIYE - İKİ AŞK ARASINDA ATATÜRK - Atatürk'ün Başyaveri Salih Bozok Anlatıyor
İsmet Bozdağ (5 Baskı)
10. ATATÜRK'TEN HİÇ YAYINLANMAMIŞ ANILAR Prof. Dr. Yurdakul Yurdakul (4 Baskı)
11. KUTSAL ERMENİ PAPALIĞI - Eçmiyazın Kilisesi'nde Stratejik Savaşlar Prof. Dr. Ali Arslan
12. KAYIP TOPRAKLAR-Ortadoğu'da Türk Askeri Burak Artuner
13. ATATÜRK'ÜN SOFRASI Derleyen: Oğuz Akay (2 Baskı)
14. AVRUPAYLA AŞKIMIZ Burak Artuner
15. GAZİ - Fikriye'yle Neden Evlenmedi? Latife'yle Neden Evlendi? Derleyen: Oğuz Akay
16. OSMANLIDAN CUMHURİYETE RUM BASINI Prof. Dr. Ali Arslan
17. SOYKIRIM MI? HODRİ MEYDAN! - Atatürk'ten Soykırım İddialarına Cevaplar İsmet Bozdağ
18. ROSSLYN VE KUTSAL KASENİN SIRLARI Mark Oxbrow - Ian Robertson Çev. Enver Günsel
19. ORTADOĞUDA İRKÇİLİK VE KÖLELİK Prof. Dr. Bernard Lewis
20. AWUPADANTÜRKİYEYEİKİNCİ YAHUDİ GÖÇÜ Prof. Dr. Ali Arslan
21. HEDEF GELİBOLU Oğuz Akay

10.

H

O

Z

H O

Z

e*

<
z
H C

Ali Arslan _ Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü
Kitaplar, uygarlığa yol gösteren ışıklardır.

UYARI:

www.kitapsevenler.com

Kitap sevenlerin yeni buluşma noktasından herkese merhabalar...
Cehaletin yenildiği, sevginin, iyiliğin ve bilginin paylaşıldığı yer olarak
gördüğümüz sitemizdeki
tüm e-kitaplar, 5846 Sayılı Kanun'un ilgili maddesine
istinaden, engellilerin faydalanabilmeleri amacıyla
ekran okuyucu, ses sentezleyici program, konuşan "Braille Not Speak",
kabartma ekran
vebenzeri yardımcı araçlara, uyumlu olacak şekilde, "TXT", "DOC" ve
"HTML" gibi formatlarda, tarayıcı ve OCR (optik
karakter tanıma) yazılımı kullanılarak, sadece görmeengelliler için,
hazırlanmaktadır. Tümüyle ücretsiz olan sitemizdeki
e-kitaplar, "Engelli-engelsiz elele"düşüncesiyle, hiçbir ticari amaç
gözetilmeksizin, tamamen gönüllülük
esasına dayalı olarak, engelli-engelsiz Yardımsever arkadaşlarımızın
yoğun emeği sayesinde, görme engelli kitap sevenlerin
istifadesine sunulmaktadır. Bu e-kitaplar hiçbir şekilde ticari amaçla veya
kanuna aykırı olarak kullanılamaz, kullandırılmaz. Aksi kullanımdan
doğabilecek tümyasalsorumluluklar kullanana aittir.
Sitemizin amacı asla eser sahiplerine zarar vermek değildir.
www.kitapsevenler.com
web sitesinin amacı görme engellilerin kitap okuma hak ve özgürlüğünü
yüceltmek
ve kitap okuma alışkanlığını pekiştirmektir.
Sevginin olduğu gibi, bilginin de paylaşıldıkça pekişeceğine inanıyoruz.

Tüm kitap dostlarına, görme engellilerin kitap okuyabilmeleri için gösterdikleri çabalardan ve yaptıkları katkılardan ötürü teşekkür ediyoruz. Bilgi paylaşmakla çoğalır.

İLGİLİ KANUN:

5846 Sayılı Kanun'un "altıncı Bölüm-Çeşitli Hükümler" bölümünde yeralan "EK MADDE 11" : "ders kitapları dahil, alenileşmiş veya yayımlanmış yazılı ilim ve edebiyat eserlerinin engelliler için üretilmiş bir nüshası yoksa hiçbir ticarî amaçgüdülmeksizin bir engellinin kullanımı için kendisi veya üçüncü bir kişi tek nüsha olarak ya da engellilere yönelik hizmet veren eğitim kurumu, vakıf veya dernek gibi kuruluşlar tarafından ihtiyaç kadar kaset, CD, brail alfabeti ve benzeri formatlarda çoğaltılması veya ödünç verilmesi bu Kanunda öngörülen izinler alınmadan gerçekleştirilebilir."Bu nüshalar hiçbir şekilde satılamaz, ticarete konu edilemez ve amacı dışında kullanılamaz ve kullandırılmaz. Ayrıca bu nüshalar üzerinde hak sahipleri ile ilgili bilgilerin bulundurulması ve çoğaltım amacının belirtilmesi zorunludur."

bu e-kitap Görme engelliler için düzenlenmiştir.

Kitap taramak gerçekten incelik ve beceri isteyen, zahmet verici bir iştir.

Ne mutlu ki, bir görme

engellinin, düzgün taranmış ve hazırlanmış bir e-kitabı okuyabilmesinden duyduğu sevinci paylaşabilmek

tüm zahmete değer. Sizler de bu mutluluğu paylaşabilmek için bir

kitabınızı tarayıp,

kitapsevenler@gmail.com

Adresine göndermeyi ve bu isimsiz kahramanlara katılmayı

düşünebilirsiniz.

Bu Kitaplar size gelene kadar verilen emeğe ve kanunlara saygı göstererek lütfen bu açıklamaları silmeyiniz.

Siz de bir görme engelliye, okuyabileceği formatlarda, bir kitap armağan ediniz...

Teşekkürler.

Ne Mutlu Bilgi için, Bilgece yaşayanlara.
Tarayan: Uğur Karaca

Ali Arslan _ Avrupa'dan Türkiye'ye İkinci Yahudi Göçü